

ISSN (Print) 2522-4883
ISSN (Online) 2617-975X

EHRlich'S JOURNAL

Ерліхівський журнал

Scientific journal

2026

Volume 16

FACULTY OF LAW

YURIY FEDKOVYCH
CHERNIVTSI NATIONAL UNIVERSITY

journals.chnu.chernivtsi.ua



Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Редколегія випуску:

доктор юрид. наук, проф. **Віталій Вдовічен** (головний редактор) (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
доктор юрид. наук, проф. **Наталія Гураленко** (відповідальний секретар) (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
доктор юрид. наук, проф. **Микола Боднарук** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
кандидат юрид. наук, доц. **Оксана Бунчук** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
кандидат юрид. наук, доц. **Лідія Вдовічена** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
доктор юрид. наук, проф. **Руслана Гаврилюк** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
доктор юрид. наук, проф. **Віталій Гордєєв** (*Національна академія внутрішніх справ, Україна*),
доктор юрид. наук, доц. **Галина Жаровська** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
доктор юрид. наук, проф. **Світлана Карвацька** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
кандидат юрид. наук, доц. **Оксана Кіріяк** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
кандидат юрид. наук, доц. **Оксана Меленко** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
почесний професор **Ян-Урбан Санда** (*Інститут доктора Яна-Урбана Сандала, Норвегія*),
доктор юрид. наук, проф. **Оксана Щербанюк** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
кандидат юрид. наук, доц. **Олена Ющик** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*).

Editorial Board:

Prof. LLD **Vitaliy Vdovichen** (Editor-in-Chief) (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. LLD **Nataliia Huralenko** (Executive Secretary) (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. LLD **Mykola Bodnaruk** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. PhD in Law **Oksana Bunchuk** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. PhD in Law **Lydia Vdovichena** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. LLD **Ruslana Havrylyuk** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. LLD **Vitaliy Gordieiev** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. LLD **Halyna Zharovska** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. LLD **Svitlana Karvatska** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. PhD in Law **Oksana Kiriyak** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. PhD in Law **Oksana Melenko** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. h. c. mult. Doctor h. c. mult. Fil. Dr. **Jan-Urban Sandal** (*J.-U. Sandal Institute, Norway*),
Prof. LLD **Oksana Shcherbanuyk** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. PhD in Law **Olena Uschyk** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1439 від 25.04.2024.
Ідентифікатор медіа: R30-04711.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(вул. Коцюбинського Михайла, буд. 2, м. Чернівці, 58002, rector@chnu.edu.ua, (0372) 52-70-29).

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 1543 від 20 грудня 2023 року (додаток 4).
Спеціальність: D8 – Право.

Періодичність: 4 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, італійська, литовська.

Рекомендовано до друку Вченою радою юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(№ 7 від 9 березня 2026 року)

Адреса редколегії «Ерліхівського журналу»: Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кафедра людських прав, тел. +38 (0372) 58-47-54

Postal address of the Editorial Board of Ehrlich's Journal: 58012, Ukraine, Chernivtsi, Kotsiubynskiy str. 2, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, The Department of Human Rights, +38 (0372) 58-47-54

© Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2026
© Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2026

Дата розміщення онлайн: 05.05.2026. Дата друку: 12.05.2026.

Формат 60×84/8. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк. 11,39. Зам. № 0426/320

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08. E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

ЗМІСТ

| | |
|--|----|
| Трансформація цілей державного управління в умовах воєнного стану та загрози територіальній цілісності Ольга Андрійко, Дмитро Безzubов | 5 |
| Товарознавча експертиза як доказ у майнових спорах: правові та практичні аспекти Альона Біла | 14 |
| Психологічні детермінанти та правові інструменти міжнародних арбітражних інституцій у врегулюванні спорів про авторські права Оксана Волощук | 19 |
| Правове регулювання універсальних механізмів міжнародного захисту авторських прав Тарас Гарасимів | 26 |
| Об'єкт правової реформи: концептуальні межі та методологічні критерії визначення Юрій Кривицький | 32 |
| Праксеологічні виміри функціонування правничої термінології Віктор Лазарєв | 42 |
| Нормативний (етичний) потенціал оцінок і принципів у юридичній методології К. Ларенца і теорії юридичного дискурсу Р. Алексі Олександр Максимюк, Олександр Настасійчук | 48 |
| Стаття 246 КПК України як ключова норма інституту НСРД: підстави, обмеження, гарантії Віталій Романов | 55 |
| Теоретико-правовий механізм взаємодії норм матеріального та цивільного процесуального права Неля Савчин | 61 |
| Доктринальні підходи до механізму реалізації трудових прав Наталія Черевко | 66 |
| Медіація як комунікативна система Олександр Шарафін | 79 |
| Повне правознаходження в експертній техніці Анатолій Павлюк | 84 |
| ДО УВАГИ АВТОРІВ | |
| Вимоги до публікацій | 95 |
| Політика рецензування | 96 |

CONTENTS

| | |
|--|----|
| Transformation of public administration goals in conditions of martial state and threats to territorial integrity Olga Andriyko, Dmytro Bezzubov | 5 |
| Commodity expertise as evidence in property disputes: legal and practical aspects Alona Bila | 14 |
| Psychological determinants and legal instruments of international arbitral institutions in the resolution of copyright disputes Oxana Voloshchuk | 19 |
| Legal regulation of universal mechanisms of international copyright protection Taras Garasymiv | 26 |
| Object of law reform: conceptual boundaries and methodological criteria for definition Yurii Kryvytskyi | 32 |
| Practical measures of the functioning of legal terminology Viktor Lazariev | 42 |
| The normative (ethical) potential of evaluations and principles in Karl Larenz’s legal methodology and Robert Alexy’s theory of legal discourse Oleksandr Maksymiuk, Oleksandr Nastasiichuk | 48 |
| Article 246 of the Criminal Procedure Code of Ukraine as a key provision of the institution of covert investigative actions: grounds, limitations, safeguards Vitalii Romanov | 55 |
| The theoretical and legal mechanism governing the interaction between substantive and civil procedural law Nelia Savchyn | 61 |
| Doctrinal approaches to the mechanism of labour rights implementation Nataliia Cherevko | 66 |
| Mediation as a communicative system Alex Sharafin | 79 |
| Full finding of law in the expertise technique Anatolii Pavliuk | 84 |

FOR AUTHORS

| | |
|---|----|
| Requirements for manuscripts | 95 |
| The review policy | 96 |

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІЛЕЙ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЗАГРОЗИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ

УДК 355/359.07

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.01>

ОЛЬГА АНДРІЙКО

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
провідний науковий співробітник відділу проблем державного
управління та адміністративного права*

Інституту держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

idpnan219@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7507-3090

ДМИТРО БЕЗЗУБОВ

*доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти
України, провідний науковий співробітник відділу проблем державного управління та
адміністративного права*

Інституту держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

dbezzubov@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7183-5206

Анотація. У статті досліджується трансформація цілей державного управління в умовах воєнного стану та загрози територіальній цілісності України як комплексний адміністративно-правовий та інституційний процес, зумовлений зміною характеру публічної влади, пріоритетів державної політики та функціонування системи органів виконавчої влади. Обґрунтовується, що в умовах збройної агресії традиційне розуміння цілей державного управління, орієнтоване переважно на забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку та реалізацію галузевих політик, зазнає суттєвого переосмислення та потребує адаптації до безпекових викликів.

У статті виходимо з положення, що цілі державного управління в умовах війни не можуть зводитися виключно до оборонної функції держави. Запропоновано концепцію триєдиної конструкції цілей державного управління, яка охоплює: забезпечення оборони та захисту територіальної цілісності; збереження конституційного ладу і функціонування публічної влади; створення правових та інституційних передумов для відновлення і розвитку держави. Доведено, що зазначені складники не існують ізольовано, а перебувають у відносинах постійної взаємозумовленості та реалізуються в межах єдиного управлінського процесу.

Особливу увагу приділено аналізу інституційної єдності триєдиної конструкції, що розглядається як ключова умова національної стійкості. Показано, що порушення балансу між оборонними, конституційними та відновлювальними цілями призводить до зниження ефективності державного управління: абсолютизація оборонних цілей створює ризики звуження правових гарантій і деградації правової держави; ігнорування безпекових пріоритетів – загрожує втратою суверенітету; відсутність стратегічної орієнтації на відновлення – формує інституційне виснаження держави. У цьому контексті триєдина конструкція обґрунтовується як концептуальна модель управління державою в умовах війни та повоєнної трансформації.

У статті запропоновано авторське розуміння інституційної ефективності державного управління, яка визначається як здатність системи органів виконавчої влади забезпечувати узгоджену, керовану та правово визначену реалізацію цілей державної політики в умовах підвищених загроз. Наголошено, що інституційна ефективність не зводиться до формального виконання повноважень, а потребує наявності чітко визначених цілей, ресурсного забезпечення, аналітичної спроможності та механізмів оцінювання результатів управлінських рішень.

У підсумку зроблено висновок, що трансформація цілей державного управління в умовах воєнного стану та загрози територіальній цілісності має розглядатися не як тимчасове відхилення від «мирної» моделі управління, а як структурна зміна парадигми публічної влади. Запропоновано у статті доктринальні підходи можуть бути використані для вдосконалення адміністративного законодавства, стратегічних документів у сфері національної безпеки та практики діяльності органів виконавчої влади в умовах війни та повоєнного відновлення.

Ключові слова: адміністративне право, державне управління, цілі державного управління, територіальна цілісність, національна безпека, національна стійкість, воєнний стан, конституційні засади, публічна влада.

TRANSFORMATION OF PUBLIC ADMINISTRATION GOALS IN CONDITIONS OF MARTIAL STATE AND THREATS TO TERRITORIAL INTEGRITY

UDC 355/359.07

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlightsjournal-2026-16.01>

OLGA ANDRIYKO

Doctor of Law, Professor,

Corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine

Department of Public Administration and Administrative Law

V. M. Koretsky Institute of State and Law of

National Academy of Sciences of Ukraine

idpnan219@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7507-3090

DMYTRO BEZZUBOV

Doctor of Law, Professor,

Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine,

Leading Researcher of the Department

of Public Administration and Administrative Law Problems

V. M. Koretsky Institute of State and Law

of the National Academy of Sciences of Ukraine

dbezzubov@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7183-5206

Abstract. The article examines the transformation of the goals of public administration under conditions of martial law and threats to the territorial integrity of Ukraine as a complex administrative-legal and institutional process determined by changes in the nature of public power, state policy priorities, and the functioning of executive authorities. It is substantiated that, in the context of armed aggression, the traditional understanding of public administration goals – primarily focused on stable socio-economic development and sectoral policy implementation – requires fundamental reconsideration and adaptation to security-driven challenges.

The article proceeds from the premise that the goals of public administration during wartime cannot be reduced solely to the defensive function of the state. A triadic construction of public administration goals is proposed, encompassing: ensuring defense and protection of territorial integrity; preserving the constitutional order and the continuity of public authority; and creating legal and institutional preconditions for post-war recovery and development. It is argued that these components do not exist as autonomous or mutually exclusive objectives but are interdependent and implemented simultaneously within a unified governance process.

Particular attention is devoted to the analysis of the institutional unity of the triadic construction, which is conceptualized as a key condition of national resilience. The article demonstrates that imbalance among defensive, constitutional, and recovery-oriented goals leads to a decline in the effectiveness of public administration. The absolutization of defense objectives may result in the erosion of legal guarantees and the rule of law; neglect of security priorities threatens sovereignty and territorial integrity; while the absence of a recovery-oriented perspective causes institutional exhaustion of the state. In this context, the triadic construction is substantiated as a conceptual model for governing the state under conditions of war and post-war transformation.

The study proposes an authorial understanding of institutional effectiveness of public administration, defined as the capacity of the system of executive authorities to ensure coordinated, controllable, and legally determined implementation of state policy goals under conditions of heightened threats. Institutional effectiveness is not limited to the formal exercise of powers; rather, it presupposes clearly defined objectives, adequate resource provision, analytical capacity, and mechanisms for evaluating the outcomes of administrative decisions.

A separate part of the article is devoted to the analytically supported governance cycle as a tool for implementing public administration goals in the field of national security. It is demonstrated that effective governance under martial law must be based on a consistent combination of strategic planning, forecasting,

ongoing analysis of the security environment, and ex post evaluation of decision-making outcomes. The necessity of normative consolidation of this approach as an element of administrative-legal support for executive authorities is substantiated.

Significant attention is paid to the financial dimension of the transformation of public administration goals. The article shows that the realization of security, stabilization, and recovery objectives is impossible without proper budgetary, tax, and financial-legal support. Financial provision is conceptualized as an institutional condition of public administration effectiveness. It is argued that instability in budget planning, fragmentation of tax decisions, and excessive reliance on discretionary ("manual") financing mechanisms reduce the manageability of public authority under wartime conditions.

In conclusion, the article argues that the transformation of public administration goals under martial law and threats to territorial integrity should not be perceived as a temporary deviation from a "peacetime" governance model, but rather as a structural shift in the paradigm of public power. The doctrinal approaches proposed in the article may be used to improve administrative legislation, strategic documents in the field of national security, and the practical activities of executive authorities during wartime and post-war recovery.

Key words: administrative law, public administration, goals of public administration, territorial integrity, national security, national resilience, martial law, constitutional limits, public authority.

Постановка проблеми. Забезпечення територіальної цілісності держави в умовах тривалої збройної агресії постає не лише як воєнно-політичне чи безпекове завдання, а як комплексна управлінська проблема, що охоплює всі рівні та елементи функціонування публічної влади. У таких умовах державне управління перестає бути виключно інструментом реалізації політики розвитку і набуває рис системи забезпечення національної стійкості, спроможної зберігати керованість, правопорядок і відтворюваність державних інституцій за наявності визначених та не передбачуваних загроз державності.

Національна стійкість у сучасному розумінні є інтегральною характеристикою здатності держави та суспільства протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, адаптуватися до кризових умов, забезпечувати безперервність публічного управління та збереження базових конституційних цінностей. У цьому контексті цілі державного управління набувають особливого значення як нормативно та функціонально визначені орієнтири діяльності публічної адміністрації, через які реалізуються пріоритети національної безпеки, обороноздатності та територіальної цілісності держави.

Воєнний стан зумовлює трансформацію ієрархії цілей державного управління, в межах якої першочерговими стають завдання захисту суверенітету і територіальної цілісності, мобілізації ресурсів, забезпечення стійкості критичної інфраструктури, безперервності функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Водночас реалізація таких цілей не може відбуватися поза межами конституційного ладу та принципів національної безпеки, оскільки руйнування правових і інституційних основ держави під приводом забезпечення безпеки підриває саму здатність держави до довготривалого існування та післявоєнного відновлення.

У доктринальному вимірі національна безпека охоплює не лише воєнний компонент, а й політичну, економічну, соціальну, інформаційну та правову складові частини. Саме через систему державного управління забезпечується інтеграція цих складників у єдину модель реагування на загрози, в якій цілі управління виступають інструментом узгодження безпекових потреб із вимогами законності, пропорційності та підзвітності публічної влади. За таких умов особливої актуальності набуває питання інституційної сумісності цілей державного управління з конституційними засадами державності та принципами верховенства права.

Аналіз досліджень цього напрямку сфери забезпечення стабільності державного управління дозволяє сформулювати декілька основних векторів досліджень: проблеми сфери державної безпеки в адміністративному праві розглядаються через праці В. Б. Авер'янова [1], О. Ф. Андрійко [2], Ю. П. Битяка [3], В. В. Цветкова [4], О. М. Бандурки та інших відомих учених; проблеми функціональної сфери адміністративного права знайшли своє відображення в працях Д. О. Беззубова, Т. О. Коломоєць, В. О. Заросило, В. А. Ліпкана, О. В. Скрипнюка, О. В. Копана та інших.

З огляду на це дослідження цілей державного управління в умовах забезпечення територіальної цілісності держави потребує комплексного теоретико-правового осмислення, яке дозволяє поєднати підходи науки адміністративного права, державного управління та доктрини національної безпеки, а також окреслити межі допустимої трансформації управлінських цілей у період воєнного стану.

Метою цього дослідження є доктринальний аналіз змісту та трансформації цілей державного управління в умовах забезпечення територіальної цілісності держави крізь призму національної

стійкості та національної безпеки, а також обґрунтування необхідності їх реалізації з дотриманням конституційних принципів і правових меж публічної влади.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, що забезпечують комплексний аналіз цілей державного управління в умовах забезпечення територіальної цілісності держави. У роботі застосовано діалектичний метод для виявлення взаємозв'язку між цілями державного управління, національною стійкістю та національною безпекою в умовах воєнного стану.

Формально-юридичний метод використано для аналізу конституційних норм, законодавства у сфері національної безпеки та правового режиму воєнного стану, а також для з'ясування правових меж реалізації цілей державного управління в умовах воєнного стану. Системно-структурний метод дав змогу розглянути цілі державного управління як елемент цілісного механізму публічної влади, інтегрованого у систему забезпечення національної безпеки. Функціональний метод застосовано для дослідження трансформації управлінських цілей залежно від зміни безпекового середовища та характеру загроз територіальній цілісності держави.

Крім того, у статті використано метод правового моделювання для обґрунтування інституційної сумісності цілей державного управління з конституційними засадами державності, а також елементи порівняльного аналізу з метою узагальнення сучасних доктринальних підходів до проблематики національної стійкості та безпеки.

Виклад основних результатів дослідження. У теорії державного управління та адміністративного права категорія цілей традиційно розглядається як одна з ключових для розуміння змісту та спрямованості управлінської діяльності держави. Саме через систему цілей відбувається нормативне і функціональне визначення бажаного стану суспільних відносин, на досягнення якого спрямовується діяльність органів публічної влади. Цілі державного управління у цьому сенсі виступають не лише як орієнтири практичної діяльності, а й як елемент концептуальної моделі держави, що відображає її пріоритети, цінності та функціональне призначення на певному етапі розвитку.

Як зазначав В. Б. Авер'янов, поняття «державне управління» є багатозначним і залежить від методологічного підходу, в межах якого воно використовується. Представники науки державного управління розглядають його передусім як цілісний процес, що має власні закономірності, внутрішню логіку та динаміку розвитку. У центрі уваги при цьому перебуває зміст управлінської діяльності, її спрямованість на виконання певних функцій і досягнення суспільно значущих результатів. У такому підході цілі управління постають як системоутворюючий елемент, що визначає характер управлінських рішень, вибір методів і засобів впливу, а також критерії оцінювання ефективності діяльності публічної влади [1].

Натомість у науці адміністративного права державне управління традиційно визначається як особливий різновид діяльності держави, що здійснюється системою органів виконавчої влади з метою практичної реалізації функцій і завдань держави, як зазначають О. Ф. Андрійко та В. Б. Авер'янов. У цьому контексті вони визначали, що цілі державного управління тісно пов'язуються з компетенцією відповідних органів, їх повноваженнями та юридично визначеними межами втручання у сферу публічних і приватних інтересів. Такий підхід акцентує увагу на правовій природі цілей управління, їх нормативній зумовленості та обов'язковості для суб'єктів публічної адміністрації [2].

Аналіз різних доктринальних підходів, як зазначав Ю. П. Битяк, до розуміння державного управління дає підстави стверджувати, що зміст і значення цілей управління значною мірою залежать від того, яке завдання ставиться перед дослідником: пояснення управлінських процесів, оцінка ефективності діяльності органів влади чи визначення правових меж їхніх повноважень. Водночас у всіх підходах цілі виступають як необхідна умова управлінської діяльності, оскільки саме вони надають їй ціннісної та функціональної визначеності [3].

Досягнення цілей державного управління, за управлінською доктриною В. В. Цветкова, слід розглядати як досягнення суб'єктом управління бажаного стану суспільних відносин, що отримує свій прояв у певних кількісних і якісних характеристиках. У цьому значенні цілі виступають водночас і як нормативно закріплені орієнтири, і як критерій оцінки результативності управлінської діяльності. Рівень досягнення поставлених цілей безпосередньо впливає на оцінку ефективності державного управління, легітимність публічної влади та рівень довіри суспільства до державних інституцій [4].

Система державного управління, на наше переконання, як об'єкт теоретико-правового аналізу, охоплює сукупність взаємопов'язаних елементів, до яких належать суб'єкт управління, об'єкт

управління та управлінська діяльність як особливий вид суспільних відносин, через які реалізуються прямі та зворотні зв'язки між суб'єктом і об'єктом управління. Зміст управлінської діяльності розкривається через такі категорії, як цілі та завдання, функції, методи, стадії управлінського процесу, процедурні повноваження, ефективність, управлінська культура та етика. У цій структурі цілі виконують інтегративну функцію, поєднуючи нормативні приписи з практичними механізмами їх реалізації.

Складність державного управління як об'єкта дослідження зумовлена різноманіттям його проявів, динамізмом цілей і завдань, що реалізуються у процесі управління, а також відмінністю засобів і методів їх досягнення. На формування та зміну цілей державного управління впливають численні внутрішні й зовнішні чинники, а саме політичні, економічні, соціальні, безпекові, морально-психологічні. Водночас у практиці управління значну роль відіграють такі змінні, як особистісні характеристики управлінських лідерів, особливості політичної ситуації, а також співвідношення між поставленими цілями та наявними ресурсами для їх досягнення.

Критерій ефективності державного управління у теоретичному плані доцільно пов'язувати саме з рівнем досягнення цілей управління. Управлінська діяльність оцінюється не лише з огляду на формальне виконання повноважень, а передусім крізь призму досягнення тих результатів, заради яких ці повноваження були надані. При цьому цілі державного управління не є сталими; вони змінюються залежно від історичного етапу розвитку держави, характеру суспільних викликів і загроз, що, своєю чергою, зумовлює трансформацію критеріїв ефективності управлінської діяльності.

Суб'єктом державного управління є держава, яка, виходячи із запитів суспільства та об'єктивних умов свого існування, визначає і формулює цілі та завдання управління на кожному етапі розвитку. Відповідно, цілі державного управління корелюють із цілями, завданнями та функціями держави загалом і відображають її базові пріоритети. У цьому аспекті цілі управління набувають не лише функціонального, а і світоглядного значення, виступаючи своєрідним індикатором того, якою держава бачить свою роль у суспільстві та якими засобами вона прагне забезпечити власне існування і розвиток.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що теоретичне осмислення цілей державного управління є необхідною передумовою аналізу їх трансформації в умовах забезпечення територіальної цілісності держави. Саме на цьому теоретико-правовому підґрунті стає можливим подальше дослідження специфіки цілей державного управління в умовах воєнного стану та їх ролі у системі забезпечення національної стійкості й національної безпеки.

Збройна агресія РФ проти України та запровадження правового режиму воєнного стану зумовили трансформацію цілей державного управління, що виходить за межі звичайної адаптації управлінських пріоритетів до кризових умов. Ідеться про зміну самої парадигми державного управління, у межах якої воно функціонує не як інструмент поступального розвитку, а як ключовий механізм забезпечення виживання держави, збереження її територіальної цілісності та інституційної спроможності в умовах екзистенційної загрози.

У мирний період цілі державного управління, як правило, орієнтовані на соціально-економічний розвиток, підвищення якості публічних послуг, забезпечення стабільності правопорядку та реалізацію прав і свобод людини. Водночас війна радикально змінює ієрархію таких цілей, висуваючи на перший план завдання оборони держави, мобілізації ресурсів, підтримання керованості публічної влади та забезпечення безперервності функціонування державних інституцій. За цих умов цілі державного управління набувають виразного безпекового змісту і підпорядковуються логіці національної стійкості.

Національна стійкість у воєнний час проявляється передусім як здатність системи державного управління зберігати функціональну цілісність за умов руйнування інфраструктури, тимчасової окупації окремих територій, міграційних процесів та зростання соціальної напруги. Відповідно, однією з базових цілей державного управління стає гарантування працездатності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, забезпечення їх здатності приймати та реалізовувати управлінські рішення в умовах обмежених ресурсів і підвищеної невизначеності.

Особливістю трансформації цілей державного управління в умовах війни є необхідність поєднання швидкості та гнучкості управлінських рішень із дотриманням правових і конституційних обмежень. Воєнний стан об'єктивно вимагає оперативного реагування на загрози, спрощення процедур і концентрації управлінських повноважень. Водночас підміна цілей безпеки логікою управлінської доцільності без належних правових запобіжників створює ризик розмивання принципів законності,

підзвітності та відповідальності публічної влади. У цьому контексті трансформація цілей державного управління не може зводитися до легітимації безконтрольного розширення дискреційних повноважень органів влади.

Війна неминуче породжує обмеження окремих прав і свобод людини, що також відбивається на змісті цілей державного управління. Однією з ключових управлінських цілей у цей період стає забезпечення таких обмежень у спосіб, який відповідає вимогам легітимності, необхідності та пропорційності. Державне управління покликане гарантувати, щоб обмеження прав мали тимчасовий характер, були прямо зумовлені потребами оборони держави та супроводжувалися ефективними механізмами контролю і судового захисту. Таким чином, цілі державного управління у воєнний час включають не лише досягнення безпеки, а й запобігання зловживанням владою та дискримінаційним практикам.

У структурі трансформованих цілей державного управління особливе місце посідає забезпечення інтегрованої національної безпеки, яка охоплює воєнний, економічний, інформаційний, кібернетичний та правовий складники. Реалізація цієї цілі передбачає координацію діяльності різних суб'єктів публічної влади, узгодження управлінських рішень у сферах оборонних закупівель, логістики, енергетичної безпеки, захисту критичної інфраструктури та державних інформаційних ресурсів. У цьому аспекті цілі державного управління набувають міжсекторального характеру та вимагають системного підходу до управління безпековими процесами.

Водночас трансформація цілей державного управління в умовах війни не може обмежуватися виключно поточними завданнями виживання та оборони. Важливим складником цілей державного управління стає забезпечення відновлення держави у післявоєнний період. Це означає, що управлінські рішення, прийняті в умовах воєнного стану, мають оцінюватися також з точки зору їх довгострокових наслідків для правової системи, інституційної архітектури та довіри суспільства до державної влади. У цьому сенсі цілі державного управління у воєнний час набувають стратегічного виміру, поєднуючи безпекові пріоритети з перспективами відновлення, модернізації та європейської інтеграції.

З доктринальної точки зору державне управління в умовах війни може бути розглянуте як триєдина конструкція цілей: оборони та безпеки держави, збереження конституційного ладу, правопорядку і легітимності публічної влади, створення передумов для післявоєнного відновлення і розвитку. Така конструкція дозволяє розглядати трансформацію цілей державного управління не як тимчасове відхилення від «нормальної» моделі управління, а як особливий режим її функціонування, у межах якого держава, захищаючись, не втрачає власної правової та інституційної ідентичності.

Отже, трансформація цілей державного управління в умовах війни є складним і багатовимірним процесом, що поєднує безпекові, правові та інституційні компоненти. Саме через систему цілей держава формує баланс між необхідністю забезпечення територіальної цілісності та збереженням конституційних засад державності, що виступає ключовою умовою національної стійкості та ефективності публічної влади в умовах воєнного стану.

Реалізація цілей державного управління в умовах воєнного стану об'єктивно відбувається в межах особливого правового режиму, який допускає відступ від звичайних моделей публічного адміністрування, проте не означає виходу за межі конституційного ладу. Навпаки, саме в умовах війни конституційно-правові межі управлінської діяльності набувають особливого значення, оскільки виступають запобіжником підміни цілей національної безпеки логікою необмеженої управлінської доцільності.

Конституція України закріплює основні засади державності, які не втрачають своєї чинності навіть за умов воєнного стану. Суверенітет і територіальна цілісність держави, верховенство права, принцип законності, пріоритет прав і свобод людини та громадянина формують нормативний каркас, у межах якого мають визначатися та реалізовуватися цілі державного управління. Воєнний стан не створює «позаконституційного простору» для діяльності органів публічної влади, а лише модифікує умови та способи реалізації конституційно визначених функцій держави.

Особливістю воєнного часу є допустимість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина. Проте такі обмеження не є самодостатньою метою державного управління, а мають інструментальний характер, слугуючи досягненню цілей оборони, національної безпеки та збереження територіальної цілісності. Конституційно-правова природа цих обмежень зумовлює необхідність їх відповідності критеріям легітимності, необхідності та пропорційності, що, своєю чергою, визначає межі допустимого втручання держави у сферу приватних і публічних інтересів.

У цьому контексті однією з ключових цілей державного управління у воєнний час стає забезпечення правової визначеності управлінських рішень. Навіть за умов оперативного реагування на загрози публічна влада зобов'язана діяти на основі закону, у межах наданих повноважень. Порушення цих вимог не лише підриває легітимність управлінських рішень, а і створює ризики зловживань владою, дискреційної сваволі та вибіркового застосування правових норм.

Конституційно-правові межі реалізації цілей державного управління проявляються також у збереженні системи стримувань і противаг між гілками влади. Воєнний стан не скасовує парламентський контроль, судовий захист прав і свобод, а також відповідальність посадових осіб за прийняті управлінські рішення. Навпаки, в умовах воєнного стану ці механізми набувають особливої ваги як інструменти підтримання балансу між ефективністю управління та захистом конституційних цінностей.

Окремого значення у воєнний період набуває принцип пропорційності як універсальний критерій оцінки правомірності управлінських рішень. Цілі державного управління, навіть якщо вони пов'язані із забезпеченням національної безпеки, не можуть реалізовуватися шляхом надмірного або не виправданого втручання у сферу прав людини, господарської діяльності чи місцевого самоврядування. Пропорційність передбачає, що кожне обмеження має бути мінімально достатнім для досягнення легітимної мети та не створювати необґрунтованих негативних наслідків для суспільства.

Важливим складником конституційно-правових меж реалізації цілей державного управління є тимчасовий характер воєнних обмежень. Воєнний стан за своєю правовою природою є винятковим режимом, що не може перетворюватися на сталу модель управління. Відповідно, цілі державного управління у цей період мають формулюватися та реалізовуватися з урахуванням необхідності повернення до звичайного конституційного порядку після усунення загроз територіальній цілісності держави. Неврахування цього аспекту створює ризик інституційної деформації публічної влади та зниження рівня демократичної легітимності держави.

У доктринальному вимірі конституційно-правові межі реалізації цілей державного управління у воєнний час можна розглядати як елемент національної стійкості. Саме дотримання конституційних принципів у кризових умовах забезпечує довіру суспільства до державної влади, підтримує внутрішню згуртованість та формує підґрунтя для ефективного післявоєнного відновлення. У цьому сенсі правова обмеженість державного управління не є перешкодою для досягнення безпекових цілей, а, навпаки, виступає умовою їх довгострокової результативності.

Умови збройної агресії та загрози територіальній цілісності держави зумовлюють необхідність особливого концептуального осмислення цілей державного управління, яке виходить за межі лінійної або ієрархічно спрощеної моделі управлінських пріоритетів. У доктринальному вимірі цілі державного управління у воєнний час доцільно розглядати як триєдину конструкцію, що поєднує цілі оборони держави, цілі збереження конституційного ладу та цілі післявоєнного відновлення. Така конструкція відображає не послідовну зміну етапів управління, а їх одночасну взаємодію в межах єдиної системи національної стійкості.

Цілі оборони країни становлять базовий, первинний рівень управлінської діяльності держави в умовах війни. Вони охоплюють забезпечення обороноздатності, мобілізацію людських, матеріальних і фінансових ресурсів, функціонування сектору безпеки і оборони, захист критичної інфраструктури, інформаційну та кібернетичну безпеку. У цьому вимірі державне управління спрямоване на негайне реагування на загрози, мінімізацію втрат і збереження фізичних передумов існування держави.

Водночас оборонні цілі не можуть розглядатися виключно як військово-оперативні. Їх реалізація здійснюється через систему публічної влади та управлінських рішень, які мають адміністративно-правову природу. Саме тому оборона як ціль державного управління потребує правового оформлення, процедурної визначеності та інституційної координації, без яких навіть найбільш ресурсно забезпечені безпекові заходи втрачають ефективність і легітимність.

Другим, не менш значущим елементом триєдиної конструкції є цілі збереження конституційного ладу, правопорядку та легітимності публічної влади. В умовах війни саме цей рівень цілей виконує стабілізуючу функцію, запобігаючи трансформації воєнної необхідності у правову сваволлю або інституційну деформацію держави.

Конституційний лад визначає межі допустимої трансформації управлінських рішень навіть за умов воєнного стану. Йдеться не лише про формальне дотримання конституційних норм, а про

збереження фундаментальних принципів, якими є верховенство права, законність, пропорційність, підзвітність та юрисдикційний контроль. Саме через ці принципи цілі оборони інтегруються у правову систему та набувають легітимного характеру.

З доктринальної точки зору, збереження конституційного ладу в умовах війни не є вторинною або допоміжною ціллю державного управління. Навпаки, вона виступає умовою досяжності оборонних цілей у довгостроковій перспективі, оскільки втрата правової та інституційної ідентичності держави підриває довіру суспільства і знижує рівень національної стійкості.

Третій елемент триєдиної конструкції, тобто цілі відновлення, формує стратегічний горизонт державного управління у воєнний час. Ідеться про створення передумов для післявоєнного відновлення держави, її інституційної модернізації, соціальної реінтеграції та економічної реконструкції. Особливістю цього рівня є те, що відповідні цілі повинні формуватися вже на етапі прийняття управлінських рішень у воєнний період.

У цьому контексті державне управління не може обмежуватися логікою короткострокової ефективності або воєнної доцільності. Кожне управлінське рішення має оцінюватися з огляду на його потенційний вплив на правову систему, інституційну архітектуру та соціальну довіру в післявоєнний період. Саме тому цілі відновлення тісно пов'язані з принципами правової визначеності, відповідальності та справедливості.

Отже, конституційно-правові межі реалізації цілей державного управління у воєнний час визначають допустимі рамки трансформації управлінської діяльності держави, у межах яких забезпечення територіальної цілісності поєднується зі збереженням правової держави. Саме в цих межах стає можливим досягнення балансу між вимогами національної безпеки, ефективністю публічної влади та дотриманням фундаментальних конституційних цінностей.

Висновки. Отже, цілі державного управління є системоутворюючою категорією, через яку відбувається нормативне та функціональне визначення спрямованості діяльності публічної влади. Вони відображають базові пріоритети держави на певному етапі її розвитку та слугують критерієм оцінки ефективності управлінської діяльності, легітимності публічної влади й рівня довіри суспільства до державних інституцій.

В умовах збройної агресії та забезпечення територіальної цілісності держави відбувається трансформація ієрархії цілей державного управління, у межах якої пріоритет набувають завдання національної безпеки, обороноздатності та збереження інституційної спроможності держави. Така трансформація має системний характер і зумовлює перехід державного управління до парадигми національної стійкості як здатності держави функціонувати та відтворюватися в умовах екзистенційних загроз. Національна стійкість у воєнний час проявляється не лише у воєнній або безпековій площині, а й у здатності системи державного управління забезпечувати безперервність публічної влади, правопорядок та керіваність держави за умов кризового середовища. У цьому контексті цілі державного управління набувають інтегративного характеру, поєднуючи безпекові, правові та інституційні компоненти.

Реалізація цілей державного управління в умовах воєнного стану об'єктивно пов'язана з можливістю тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина. Водночас такі обмеження мають інструментальний характер і допустимі виключно за умови їх відповідності принципам легітимності, необхідності, пропорційності та тимчасовості, що визначає конституційно-правові межі управлінської діяльності держави. Конституційно-правові межі реалізації цілей державного управління виступають ключовим запобіжником підміни цілей національної безпеки логікою необмеженої управлінської доцільності.

Дотримання принципів верховенства права, законності, підзвітності та судового контролю у воєнний час є не перешкодою для досягнення безпекових цілей, а необхідною умовою збереження легітимності та стійкості державної влади. Трансформація цілей державного управління у воєнний період не може розглядатися виключно як тимчасове відхилення від «нормальної» моделі публічного адміністрування. Вона має осмислюватися як особливий режим функціонування держави, у межах якого управлінські рішення повинні прийматися з урахуванням їх довгострокових наслідків для правової системи, інституційної архітектури та довіри суспільства.

Доктринально обґрунтованою є концепція триєдиної системи цілей державного управління у воєнний час, яка поєднує цілі оборони та національної безпеки, цілі збереження конституційного

ладу і правопорядку, а також цілі формування передумов для післявоєнного відновлення і розвитку. Саме така система забезпечує інституційну сумісність управлінської діяльності з конституційними засадами державності. Забезпечення територіальної цілісності держави як ключова мета воєнного часу може бути досягнуте лише за умови збереження правової та інституційної ідентичності держави. У цьому сенсі цілі державного управління виступають не лише інструментом реагування на безпекові загрози, а й засобом збереження та відтворення державності, що визначає стратегічну роль державного управління в умовах війни та післявоєнної трансформації.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ : Юридична думка, 2004. Т. 1. Загальна частина. С. 82.
2. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Ін-Юре, 2002. С. 61.
3. Битяк Ю. П. Теоретичні засади адміністративного права України: проблеми становлення : монографія. Харків : Логос, 2004.
4. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / кол. авт.; наук. кер. В. В. Цветков. Київ : Оріяни, 1998. 364 с.

REFERENCES

1. Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs: pidruchnyk (2004). T. 1. Zahalna chastyna. S. 82. u 2 t. / red. kolehiia: V. B. Averianov (holova). Kyiv: Yurydychna dumka.
2. Vykonavcha vlada i administratyvne pravo (2002) / za zah. red. V. B. Averianova. Kyiv: In-Yure. S. 61.
3. Bytiak, Yu.P. (2004). Teoretychni zasady administratyvnoho prava Ukrainy: problemy stanovlennia: monohrafiia. Kharkiv: Lohos.
4. Reformuvannia derzhavnoho upravlinnia v Ukraini: problemy i perspektyvy (1998) / kol. avt.; nauk. ker. V. V. Tsvietkov. Kyiv: Oriiany, 364 s.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



*Дата першого надходження статті до видання: 04.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026*

ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ДОКАЗ У МАЙНОВИХ СПОРАХ: ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

УДК 343.23:658.5

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2026-16.02>

АЛЬОНА БІЛА

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
за спеціальністю D8 «Право»*

**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»,
адвокат та керівник Адвокатського бюро «Альони Білої»,
старший викладач кафедри права**

ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

alyona.bila@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8271-8539

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню товарознавчої експертизи як доказу у майнових спорах, зокрема її правової природи, процесуальних засад, методології проведення та практичних аспектів застосування у судовій практиці. Проаналізовано актуальність проблеми у зв'язку зі стрімким розвитком ринкових відносин, ускладненням майнових спорів та необхідністю об'єктивного встановлення характеристик майна, включно з його якістю, кількістю, характеристиками та ринковою вартістю. Розглянуто сучасні нормативно-правові акти України, зокрема Закон України «Про судову експертизу» та Цивільний процесуальний кодекс України, що визначають правові підстави призначення та проведення експертизи, а також їхній зв'язок із судовою практикою. Особлива увага приділена міждисциплінарному підходу, який поєднує юридичні знання з економічними та товарознавчими методами оцінки майна, що підвищує доказову силу висновків експерта. Аналіз судової практики виявив проблемні аспекти застосування товарознавчої експертизи, зокрема некоректне формулювання експертного завдання, недостатнє обґрунтування методики, використання застарілих підходів і недостатню кваліфікацію окремих експертів. Автором обґрунтовано необхідність підвищення стандартів проведення експертиз, уніфікації методик оцінки майна та посилення контролю за кваліфікацією експертів. Отримані результати свідчать, що товарознавча експертиза є ефективним і незамінним інструментом доказування у майнових спорах, а забезпечення належного процесуального оформлення, методологічної обґрунтованості та міждисциплінарного підходу сприяє підвищенню об'єктивності судових рішень та доказової сили експертних висновків. Стаття має практичне значення для суддів, адвокатів, експертів та науковців, що працюють у сфері цивільного та господарського права.

Ключові слова: товарознавча експертиза, майновий спір, доказ, ринкова вартість майна, оцінка майна, судова експертиза, методологія експертизи, процесуальні засади, міждисциплінарний підхід, судова практика.

COMMODITY EXPERTISE AS EVIDENCE IN PROPERTY DISPUTES: LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS

UDC 343.23:658.5

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.02>

ALONA BILA

PhD Candidate in Law specialty D8 “Law”

Dnipro University of Technology,

Attorney and Head of the Law Office “Alona Bila”,

Senior Lecturer at the Department of Law

Educational and Scientific Institute of the

Private Higher Educational Institution “Dnipro Humanitarian University”

alyona.bila@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8271-8539

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of commodity expertise as evidence in property disputes, focusing on its legal nature, procedural principles, methodology, and practical aspects of application in judicial practice. The relevance of the problem is analyzed in connection with the rapid development of market relations, increasing complexity of property disputes, and the necessity to objectively establish the characteristics of property, including quality, quantity, features, and market value. Current Ukrainian legal regulations, including the Law of Ukraine “On Forensic Expertise” and the Civil Procedure Code of Ukraine, which determine the legal basis for appointing and conducting expertise and their interaction with judicial practice, are examined. Particular attention is paid to an interdisciplinary approach combining legal knowledge with economic and commodity assessment methods, which enhances the evidentiary value of expert conclusions. Analysis of judicial practice revealed problematic aspects in the application of commodity expertise, such as incorrect formulation of expert assignments, insufficient methodological justification, use of outdated approaches, and insufficient qualification of some experts. The author substantiates the need to improve standards for conducting expert examinations, unify property assessment methodologies, and strengthen control over experts’ qualifications. The results indicate that commodity expertise is an effective and indispensable tool of evidence in property disputes, and ensuring proper procedural documentation, methodological justification, and interdisciplinary approach contributes to increasing the objectivity of court decisions and the evidentiary weight of expert opinions. The article is of practical importance for judges, lawyers, experts, and scholars working in civil and commercial law.

Key words: commodity expertise, property dispute, evidence, market value of property, property assessment, forensic expertise, methodology of expertise, procedural principles, interdisciplinary approach, judicial practice.

Постановка проблеми та її актуальність. Майнові спори у цивільному та господарському праві охоплюють широкий спектр правовідносин, пов’язаних з визначенням наявності, стану, якості, кількості та вартості майна. У таких спорах сторони часто не можуть надати достатніх доказів, що підтверджують їхні вимоги або заперечення, оскільки деякі обставини виходять за межі загальних знань і потребують спеціальних знань у галузі товарознавства, оцінки майна та економіки. У цьому контексті товарознавча експертиза стає одним із ключових інструментів доказування, дозволяючи об’єктивно встановити характеристики майна, що є предметом спору, та його ринкову вартість.

Актуальність проблеми підтверджується практикою українських судів, де питання щодо допустимості, належності та доказового значення висновків товарознавчих експертиз часто стають предметом судових розглядів. Зважаючи на стрімкий розвиток ринкових відносин та ускладнення майнових відносин, не досить дослідженою лишається правова природа товарознавчої експертизи та механізми її застосування як доказу у судовому процесі.

Особливо важливим є аналіз того, як суди оцінюють висновки експертів у спорах щодо встановлення вартості майна, його якості або відповідності стандартам, а також яких методологічних підходів дотримуються експерти під час проведення дослідження.

Оцінка ступеня наукової розробки проблеми. Питання застосування товарознавчої експертизи у судовій практиці розглядалося у працях низки українських науковців (таких як О. В. Дзюбіна,

Л. А. Соловніченко, Д. Ю. Сердеда), які досліджували методологічні підходи до оцінки майна та роль експертизи у цивільному та господарському процесі. Також у наукових публікаціях розглядаються загальні питання судової експертизи, включаючи критерії допустимості, належності та доказового значення висновків експертів.

Проте низка аспектів залишаються не досить висвітленими: межі допустимості та належності товарознавчої експертизи у конкретних категоріях майнових спорів; особливості оцінки ринкової вартості майна з використанням міждисциплінарних підходів, поєднуючи товарознавчі та економічні методи.

Практичні проблеми взаємодії судів та експертів, зокрема щодо складання експертного завдання, обґрунтування висновку та документального оформлення результатів експертизи.

Ця стаття присвячена аналізу саме цих питань, спираючись на сучасну законодавчу базу та практику українських судів.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є комплексне вивчення товарознавчої експертизи як доказу у майнових спорах із визначенням її правових підстав, методологічних проблем та практичних наслідків застосування.

Завдання дослідження. Для реалізації поставленої мети визначено такі конкретні завдання: проаналізувати правову природу товарознавчої експертизи та її предмет у судовому процесі; визначити нормативно-правові засади призначення та проведення товарознавчої експертизи у майнових спорах, включно із положеннями Цивільного процесуального кодексу України та Закону України «Про судову експертизу»; дослідити особливості складання експертного завдання та методології проведення товарознавчої експертизи, що впливають на її доказову силу; проаналізувати судову практику щодо оцінки та використання висновків товарознавчої експертизи у спорах про майно; розробити пропозиції щодо підвищення ефективності застосування товарознавчої експертизи як доказу у майнових спорах.

Методологія дослідження. Методологічна база дослідження ґрунтується на формально-юридичному аналізі, який дозволяє виявити відповідність висновків експертизи вимогам законодавства; компаративному методі, що дає змогу порівняти українську та зарубіжну практику; та системному підході, який забезпечує комплексну оцінку взаємозв'язку законодавства, судової практики та методології експертного дослідження.

Особливою новизною є міждисциплінарне поєднання юридичного аналізу з економічними та товарознавчими методами оцінки майна, що дозволяє точніше визначати ринкову вартість предмета спору.

Виклад основного матеріалу. Товарознавча експертиза, безумовно, є одним із ключових видів судової експертизи, яка спрямована на встановлення фактичних характеристик товарів та майна, що перебуває у центрі цивільних або господарських спорів, і, як відомо, її основними завданнями є визначення якості, кількості, вартості, відповідності стандартам і нормативам, а також встановлення відповідності об'єкта певній категорії або класифікації товарів. Згідно з положеннями Закону України «Про судову експертизу», предметом експертизи можуть бути не лише матеріальні об'єкти, а й документи та інформаційні ресурси, які містять дані про фізичні, технічні, хімічні та якісні характеристики майна, що, власне, дає експертам можливість здійснювати комплексний аналіз об'єктів спору та надавати суду обґрунтовану оцінку їхніх властивостей, включно зі споживчими та економічними показниками [1]. Таким чином, товарознавча експертиза виступає міждисциплінарним інструментом, оскільки поєднує юридичні знання із практичними навичками оцінки майна та економічними методами визначення його вартості, що особливо важливо у випадках, коли предмет спору не може бути оцінений без спеціальної компетенції.

Водночас процесуальні засади призначення товарознавчої експертизи визначені ст. 106 Цивільного процесуального кодексу України, згідно з якою експертизу призначає суд або за власною ініціативою, або за клопотанням сторін, коли для з'ясування обставин, що входять до предмета доказування, необхідні спеціальні знання [1]. При цьому висновок експерта є, як правило, джерелом доказів, проте його оцінка здійснюється виключно у сукупності з іншими доказами відповідно до принципу вільної оцінки доказів, встановленого ст. 86 Цивільного процесуального кодексу України [1]. Варто зазначити, що сторони мають право подавати власні експертні висновки, проте суд оцінює їх у контексті всього доказового матеріалу, беручи до уваги обґрунтованість методики дослідження, повноту та точність експертного завдання,

а також кваліфікацію та практичний досвід експерта, що підтверджує можливість здійснити достовірну оцінку майна. Як показує практика, наявність самого експертного висновку, без сумніву, не є гарантією його визнання судом, і, що важливо, відсутність чіткої методологічної обґрунтованості або неповне формулювання експертного завдання може призвести до необхідності проведення додаткової експертизи, що, своєю чергою, уповільнює судовий процес та підвищує ризик спірності висновку.

Практика господарських судів підтверджує, що суди додатково вимагають від експертів певного рівня формально-процесуального оформлення висновків; зокрема, у рішенні № 910/12260/23 суд зазначив, що у висновку має бути чітко зазначено, хто, коли й на якій підставі проводив експертизу, які матеріали були використані, а також інші процесуально значущі обставини, що впливають на доказову цінність такого висновку. Водночас суд зазначив, що висновок експерта не має заздалегідь встановленої сили, і його відхилення судом повинно бути мотивоване в ухвалі або рішенні [3].

З огляду на зазначене варто підкреслити, що сторони процесу мають право ініціювати проведення власної судової експертизи, однак суд оцінює ці матеріали в контексті повного доказового комплексу, звертаючи увагу не лише на обґрунтованість методики, але й на відповідність висновку предмету спору та дотримання процесуальних вимог. Аналіз спеціальної літератури та практики проведення таких досліджень свідчить, що товарознавча експертиза є міждисциплінарним явищем, оскільки поряд із юридичними аспектами включає застосування економічних підходів, які дозволяють встановити ринкову вартість майна на задану дату (як у випадках ретроспективної оцінки), що, своєю чергою, підсилює доказову силу експертного висновку [4].

Особливу увагу варто приділити міждисциплінарному підходу, який застосовується у процесі визначення ринкової вартості майна, оскільки у майнових спорах це питання часто є ключовим для вирішення спору. Для належної оцінки необхідно поєднувати, по-перше, товарознавчі знання, що дозволяють встановити якість, характеристики та відповідність майна стандартам, і по-друге, економічні методи визначення вартості, включно з аналогічною оцінкою, дисконтованою вартістю та сучасними експертними методиками, які дають змогу розрахувати реальну ринкову вартість об'єкта на конкретну дату; правовий компонент, що включає дотримання процедурних вимог та правильне документальне оформлення висновку, забезпечує його належну доказову силу. Тільки інтеграція цих компонентів дозволяє надати експертному висновку досить високий рівень обґрунтованості та переконливості для суду [5].

Не менш важливо зазначити, що аналіз судової практики свідчить про певні проблеми, які значною мірою впливають на ефективність використання товарознавчої експертизи у майнових спорах. Зокрема, досить часто експертне завдання формулюється некоректно або не досить чітко, що, як наслідок, призводить до неповних або невизначених висновків експерта; також суди стикаються із ситуаціями, коли методика дослідження не має достатнього обґрунтування або використовуються застарілі підходи до визначення вартості майна; крім того, окремі експерти не мають спеціальної кваліфікації або практичного досвіду у відповідній галузі, що безпосередньо підриває надійність висновків. Не менш важливо й те, що документальне оформлення результатів експертизи часто є не досить деталізованим, що ускладнює оцінку доказової сили та інтерпретацію висновків судом. Усі ці фактори, як показує практика, значною мірою зменшують ефективність використання товарознавчої експертизи у процесі вирішення майнових спорів, а тому підкреслюють необхідність підвищення стандартів проведення експертиз, впровадження уніфікованих методик та посилення контролю за кваліфікацією експертів.

Таким чином, можна стверджувати, що товарознавча експертиза є надзвичайно важливим інструментом доказування у майнових спорах, який, з одного боку, дозволяє встановлювати об'єктивні характеристики майна та його ринкову вартість, а з іншого – вимагає чіткого дотримання процесуальних норм, методологічного обґрунтування та міждисциплінарного підходу для забезпечення максимальної доказової сили висновків.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що товарознавча експертиза є ключовим інструментом доказування у майнових спорах, оскільки дозволяє об'єктивно визначати якість, кількість, характеристики та ринкову вартість майна. Вона забезпечує суду науково обґрунтовану оцінку об'єктів спору та сприяє встановленню істини у процесі розгляду цивільних і господарських справ, що особливо важливо у складних майнових правовідносинах, де сторони не можуть самостійно надати повні докази.

Аналіз законодавчої бази України засвідчує, що правові підстави призначення та проведення експертизи визначені чітко, однак методологічні аспекти її застосування залишаються не досить

врегульованими. Це зумовлює необхідність міждисциплінарного підходу, що поєднує юридичні, економічні та товарознавчі методи оцінки майна для підвищення доказової сили висновків.

Вивчення судової практики демонструє, що доказова значущість товарознавчої експертизи залежить від правильного складання експертного завдання, обґрунтованості методики дослідження та належного документального оформлення висновку. Суд оцінює експертні висновки у сукупності з іншими доказами відповідно до принципу вільної оцінки доказів, що дозволяє забезпечити комплексну й об'єктивну оцінку обставин спору.

Дослідження виявило низку проблем, які знижують ефективність застосування товарознавчої експертизи, серед яких – некоректне формулювання експертного завдання, недостатнє обґрунтування методики визначення вартості майна, використання застарілих підходів та недостатня кваліфікація експертів. Усунення цих проблем вимагає підвищення стандартів проведення експертиз, впровадження уніфікованих методик і посилення контролю за професійною підготовкою фахівців.

Таким чином, товарознавча експертиза є незамінним інструментом доказування у майнових спорах, який дозволяє встановлювати об'єктивні характеристики майна та його ринкову вартість. Забезпечення належного процесуального оформлення, методологічної обґрунтованості та міждисциплінарного підходу сприяє підвищенню доказової сили експертних висновків і зміцнює об'єктивність судових рішень.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Про судову експертизу : Закон України від 23.02.1994 № 3325-XII [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-14#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
3. Рішення Господарського суду м. Києва № 910/12260/23 від 15.08.2024 р [in Ukrainian]. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/121500691/> (дата звернення: 22.01.2026).
4. Diachuk S. O. Consideration of Retrospectivity in Judicial Commodity Expertise. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. 2025. № 2 [in Ukrainian]. URL: <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/953> (дата звернення: 22.01.2026).
5. Solovnichenko L. A., Serdeda D.Yu. Determination of the Market Value for Goods in the Process of Forensic Commodity Expertise. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. 2024. № 1 [in Ukrainian]. URL: <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/829> (дата звернення: 22.01.2026).

REFERENCES

1. Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 23.02.1994 № 3325 XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-14#Text> (Last accessed: 20.01.2026) [in Ukrainian].
2. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (Last accessed: 20.01.2026) [in Ukrainian].
3. Rishennia Hospodarskoho sudu m. Kyieva № 910/12260/23 vid 15.08.2024 r. Retrieved from: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/121500691/> (Last accessed: 22.01.2026) [in Ukrainian].
4. Dyachuk S. O. (2025). Consideration of Retrospectivity in Judicial Commodity Expertise. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. № 2. Retrieved from: <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/953> (Last accessed: 22.01.2026) [in English].
5. Solovnichenko L. A., Serdeda D.Yu. (2024). Determination of the Market Value for Goods in the Process of Forensic Commodity Expertise. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. № 1. Retrieved from: <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/829> (Last accessed: 22.01.2026) [in English].

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ МІЖНАРОДНИХ АРБІТРАЖНИХ ІНСТИТУЦІЙ У ВРЕГУЛЮВАННІ СПОРІВ ПРО АВТОРСЬКІ ПРАВА

УДК 347.78:341.63:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2026-16.03>

ОКСАНА ВОЛОЩУК

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини

Чернівецького інституту «Одеська юридична академія», Україна

ok.voloschuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-0991-5605

Анотація. У статті здійснено комплексний міждисциплінарний аналіз психологічних детермінант і правових інструментів, що застосовуються міжнародними арбітражними інституціями під час врегулювання спорів у сфері авторського права. Авторське право розглядається як багатовимірне правове явище, яке поєднує економічні інтереси з глибокими особистісними та психологічними аспектами, оскільки результат творчої діяльності виступає формою самовираження автора та складовою його ідентичності. Це зумовлює підвищену чутливість до порушень і ускладнює процес врегулювання відповідних спорів. Обґрунтовано, що спори у сфері авторського права часто мають транскордонний характер, що потребує застосування міждисциплінарного підходу. Проаналізовано вплив когнітивних упереджень, емоційної прив'язаності до результатів творчої діяльності та феномену психологічної реактивності на поведінку сторін у міжнародному арбітражі. Показано, що конфлікти у сфері інтелектуальної власності сприймаються не лише як економічні втрати, але і як особистісне посягання, що значно підвищує рівень конфліктності. Досліджено особливості функціонування провідних міжнародних арбітражних інституцій та їх спроможність адаптувати процедурні механізми до психологічно складних категорій спорів. Аргументовано необхідність інтеграції психологічного компоненту в арбітражний процес, зокрема на етапах укладення арбітражних угод і підготовки до розгляду справи. Запропоновано концепцію психологічного супроводу арбітражу як ефективного інструменту деескалації конфліктів, підвищення процесуальної справедливості та забезпечення виконання арбітражних рішень. Окреслено перспективи розвитку міжнародного арбітражу у сфері авторського права крізь призму інтеграції правових і психологічних підходів.

Ключові слова: авторське право, спори в інтелектуально-творчій сфері, транскордонні авторські спори, захист авторських прав, юридичні механізми врегулювання спорів про авторські права, арбітражний порядок вирішення авторських спорів, психологія конфлікту у сфері авторського права, психологічні детермінанти, психологія конфлікту в науковому середовищі, психологічні бар'єри автора при порушенні його прав, психологічні аспекти конфліктної поведінки автора.

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS AND LEGAL INSTRUMENTS OF INTERNATIONAL ARBITRAL INSTITUTIONS IN THE RESOLUTION OF COPYRIGHT DISPUTES

UDC 347.78:341.63:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2026-16.03>

OXANA VOLOSHCHUK

Candidate of Law, Associate Professor,

Head of the Department of General Theoretical Jurisprudence and Human Rights

Chernivtsi Institute “Odesa Law Academy”, Ukraine

ok.voloshchuk@chnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-0991-5605

Abstract. The article provides a comprehensive interdisciplinary analysis of psychological determinants and legal instruments employed by international arbitral institutions in resolving copyright disputes. The study is based on the understanding of copyright as a complex legal phenomenon that combines economic interests with a profound personal and psychological dimension, as creative output represents a form of the author's identity expression and often gives rise to significant challenges when infringed. Therefore, the study of both copyright and related disputes, which are frequently transnational in nature, requires an interdisciplinary approach. The influence of cognitive biases, emotional attachment to creative works, and phenomena of psychological reactance on the behavior of parties in international arbitration disputes is analyzed. Particular attention is paid to the specific nature of conflicts in the field of intellectual property, where infringement is perceived not only as economic harm but also as a personal violation.

The article examines the functioning of leading international arbitral institutions (ICC, LCIA, SIAC, WIPO) and their ability to adapt procedural mechanisms to psychologically complex categories of disputes. The necessity of integrating a psychological component into the arbitration process is substantiated, particularly at the stages of drafting arbitration agreements and preparing for dispute resolution.

A concept of psychological support in arbitration is proposed as a tool for de-escalating conflicts, enhancing procedural fairness, and ensuring more effective enforcement of arbitral awards. The prospects for further development of international arbitration in the field of copyright are outlined in the context of interdisciplinary integration of law and psychology.

Key words: copyright, disputes in the intellectual and creative sphere, transnational copyright disputes, copyright protection, legal mechanisms for resolving copyright disputes, arbitration procedures for copyright disputes, psychology of conflict in copyright law, psychological determinants, psychology of conflict in the academic environment, psychological barriers faced by authors in cases of infringement, psychological aspects of authors' conflict behavior.

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку глобального інформаційного суспільства характеризується тотальною цифровізацією творчих процесів, що призвело до докорінної трансформації інституту авторського права. У світі, де об'єкти інтелектуальної власності – від складних програмних алгоритмів та наукових відкриттів до музичних творів і продуктів кіноіндустрії – миттєво долають національні кордони, традиційні механізми державного судочинства часто виявляються мало-ефективними. Транскордонний характер порушень, складність збору доказів у цифровому середовищі та необхідність вузькоспеціалізованої експертизи зумовлюють об'єктивну потребу у використанні міжнародного арбітражу як найбільш адаптивного та конфіденційного інструменту врегулювання конфліктів. Проте ефективність арбітражного процесу у цій специфічній сфері не може бути забезпечена виключно правовими засобами, оскільки авторський спір за своєю природою має виражену психологічну складову. Твір для автора є цінним не матеріальним активом, що водночас виступає формою зовнішнього вираження його особистості та ідентичності; відповідно будь-яке неправомірне запозичення чи спотворення результатів творчості посягає на особисту сферу автора. Поширення творів митців, науковців та літераторів у глобальній мережі без належної компенсації порушує не лише майнові

інтереси, а й призводить до емоційної дестабілізації авторів, викликаючи відчуття моральної несправедливості. У таких умовах психологічні бар'єри, властиві творчим особистостям – висока чутливість до критики, схильність до емоційних реакцій та упередженість щодо комерційного використання їхніх творів – стають серйозними перешкодами на шляху до конструктивного діалогу. Відтак, виникає гостра наукова необхідність у застосуванні міждисциплінарного підходу, який дозволяє інтегрувати правові інструменти арбітражу з психологічними детермінантами поведінки сторін, що є запорукою підвищення результативності арбітражного врегулювання та зниження рівня конфліктогенності у сфері авторського права.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблематика захисту авторських прав у межах міжнародного арбітражу є предметом дослідження як у зарубіжній, так і в українській науковій доктрині та має виражений міждисциплінарний характер. У зарубіжній правовій науці фундаментальні засади міжнародного комерційного арбітражу та його застосування до транскордонних спорів у сфері інтелектуальної власності розроблені у працях Гері Борна та Найджела Блекабі, які розглядають арбітраж як автономний механізм міжнародного приватного правосуддя з власною процесуальною логікою та стандартами ефективності. Окреме значення мають дослідження Джейн Гінзбург, присвячені трансформації авторського права в умовах цифровізації та глобалізації. Психологічні аспекти конфліктної поведінки у правозастосуванні ґрунтуються на концепціях Мортон Дойча, Деніела Канемана та Альберта Бандури, які пояснюють вплив когнітивних викривлень, емоційних реакцій та соціального навчання на процес прийняття юридичних рішень. В українській правовій доктрині питання захисту авторських прав та інтелектуальної власності досліджуються у працях О. О. Штефан, Г. О. Ульянової, Ю. М. Капіці та О. С. Яворської, які аналізують цивільно-правові та міжнародно-правові механізми охорони прав інтелектуальної власності. Окремі аспекти психології конфлікту в юридичній діяльності розглядаються у працях В. Г. Андросюка та М. С. Корольчука. Разом з тим, попри значну кількість галузевих досліджень, інтегровані роботи, що поєднують правові механізми захисту авторських прав у міжнародному арбітражі з психологічними детермінантами конфліктної поведінки, залишаються недостатньо розвиненими. Це зумовлює наявність наукової прогалини та потребу подальших міждисциплінарних досліджень.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного міждисциплінарного аналізу психологічних детермінант, що зумовлюють поведінку суб'єктів у спорах про авторські права, та науковому обґрунтуванні правових інструментів міжнародних арбітражних інституцій, спрямованих на ефективне подолання психологічних бар'єрів та оптимізацію процесу врегулювання конфліктів у сфері інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо наголошується у науковій літературі, *«культура, науково-технічний рівень виробництва, ефективність економіки, добробут суспільства, соціально-економічний прогрес в цілому залежать від рівня й ефективності творчої діяльності людини, яка є однією з основних рушійних сил розвитку цивілізації»* [1, с. 8]. У цьому контексті інтелектуальна власність розглядається як невід'ємний елемент повсякденного життя, оскільки фактично будь-який продукт або послуга, що використовується в сучасному суспільстві, є результатом інтелектуальної та творчої діяльності людини, яка формує основу економічного й технологічного розвитку [4, с. 6]. З огляду на це, творчість як стратегічний ресурс суспільного розвитку потребує належного правового захисту, що закономірно зумовлює виникнення спорів у сфері авторського права. Враховуючи їхній переважно транскордонний характер та складність правової координації між юрисдикціями, особливої значущості набуває потреба у використанні ефективних, неупереджених та інституційно гнучких механізмів їх вирішення, серед яких міжнародний арбітраж дедалі частіше розглядається як один із найбільш релевантних інструментів альтернативного врегулювання спорів.

У цьому контексті системне дослідження правової природи та процедурної архітектури міжнародного арбітражу у спорах щодо авторських прав доцільно здійснювати із залученням міждисциплінарного методологічного інструментарію, зокрема підходів юридичної психології та когнітивної юриспруденції.

У сучасній доктрині міжнародного арбітражу поступово утверджується підхід, відповідно до якого його ефективність не може бути вичерпно пояснена виключно через нормативно-інституційні або процедурні характеристики. Складність відповідних правовідносин визначається не лише їх

трансграницьною природою, але й специфічним змістом об'єкта спору, який у сфері авторського права органічно пов'язаний із творчою ідентичністю та професійною самосвідомістю його носія. Це обумовлює якісну трансформацію конфлікту з площини суто майнових вимог у багаторівневе явище, в якому правові, когнітивні та емоційно-поведінкові детермінанти утворюють єдину систему взаємного впливу. Відтак психологічний вимір поведінки сторін набуває статусу самостійного аналітичного компоненту, що істотно впливає як на конфігурацію спору, так і на ефективність функціонування арбітражного механізму в цілому.

Однією з концептуальних основ, що дозволяє глибше зрозуміти природу таких спорів, є теорія психологічного володіння (Psychological Ownership Theory), розроблена Дж. Пірсом та його колегами. Відповідно до цієї теорії, об'єкт авторського права може сприйматися як «продовження особистості» (extension of the self), що зумовлює особливий характер сприйняття його порушення. У межах такого підходу правопорушення у сфері авторського права нерідко інтерпретується не лише як економічна втрата, а як посягання на особистісну ідентичність автора. Це, своєю чергою, може спричинити підвищену емоційну залученість сторін та ескалацію конфлікту, навіть за умов, коли витрати на його вирішення перевищують потенційний економічний результат. Саме ці обставини додатково обґрунтовують необхідність використання процедур, здатних враховувати не лише формально-правові, але й поведінкові аспекти спору, що підсилює значення міжнародного арбітражу як гнучкого та адаптивного механізму врегулювання відповідних правовідносин [2, с. 10].

Науковий аналіз поведінки сторін у межах арбітражного процесу є неповним без урахування положень соціально-когнітивної теорії Альберта Бандури [6, с. 107], зокрема механізмів морального само виправдання. У цьому контексті порушники авторських прав можуть вдаватися до когнітивних викривлень, зокрема «дифузії відповідальності», що особливо проявляється в умовах цифрового середовища, де глобальний характер мережових взаємодій послаблює відчуття індивідуальної відповідальності. З іншого боку, поведінка позивачів може бути пояснена через призму теорії психологічної реактивності Джека Брема [9, с. 45], відповідно до якої спроби зовнішнього впливу на свободу вибору суб'єкта можуть сприйматися як загроза його автономії. У таких умовах ініціативи арбітражного трибуналу щодо досягнення мирової угоди можуть викликати опір та знижувати готовність сторін до компромісу.

Важливим теоретичним підґрунтям виступає концепція процесуальної справедливості Тома Р. Тайлера [15, с. 23], яка доводить, що суб'єктивне сприйняття справедливості процедури (зокрема можливість бути почутим, нейтральність та професійність арбітрів) є ключовим чинником легітимації рішення.

У цьому контексті інституційний дизайн міжнародного арбітражу доцільно розглядати крізь призму теорії перспектив Данієля Канемана та Амоса Тверські [13], згідно з якою спосіб представлення конфлікту (фрейм втрати або виграшу) суттєво впливає на поведінкові стратегії сторін. Домінування «фрейму втрати» у спорах щодо авторського права корелює з підвищеною схильністю до ризикової та конфліктної поведінки, що знижує ефективність компромісних механізмів врегулювання.

Аналіз правових інструментів міжнародних арбітражних інституцій у контексті врегулювання авторських спорів неможливий без критичного переосмислення процедурної природи арбітражу. Провідні центри, такі як ICC, LCIA та SIAC, пропонують уніфіковані регламенти, однак їхня адаптивність до емоційно та когнітивно складних спорів інтелектуальної власності залишається предметом наукових дискусій.

У цьому контексті важливим є підхід правового функціоналізму, який розглядає арбітраж не лише як альтернативу судовому розгляду, а як інституційний механізм, що має забезпечувати ефективність, конфіденційність та процедурну справедливість для сторін. Емпіричні та теоретичні дослідження міжнародного арбітражу, зокрема праці Г. Борна, підтверджують, що арбітраж у сфері міжнародних комерційних спорів функціонує як гнучка система приватного правосуддя, здатна адаптуватися до складних трансграницьних конфліктів [8].

Статистичні та аналітичні матеріали WIPO Arbitration and Mediation Center свідчать про зростання частки спорів у сфері цифрового контенту та інтелектуальної власності, що підтверджує актуальність міждисциплінарного підходу до їх врегулювання [16].

У теоретичному вимірі психологічні аспекти конфлікту у переговорних процесах обґрунтовуються класичною працею М. Дойча, відповідно до якої динаміка конфлікту визначається взаємодією

конструктивних і деструктивних процесів взаємодії сторін [10]. У межах зазначеного підходу конфлікт постає не як статичне протистояння інтересів, а як динамічна система взаємних реакцій, у якій поведінкові стратегії сторін безпосередньо впливають на ескалацію або, навпаки, деескалацію спору.

Додатково переговорні стратегії у міжнародному арбітражі концептуально узгоджуються з гарвардською моделлю переговорів, сформульованою Р. Фішером, В. Юрі та Б. Паттоном, яка передбачає методологічний перехід від позиційного торгу до орієнтації на інтереси сторін [11, с. 88]. У цьому контексті переговорний процес інтерпретується як раціоналізована процедура виявлення глибинних інтересів учасників спору, що дозволяє мінімізувати вплив емоційних та когнітивних викривлень і підвищити ефективність досягнення взаємоприйнятних рішень.

Особливу роль у формуванні правової визначеності відіграє Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року, яка забезпечує універсальний міжнародно-правовий механізм визнання та примусового виконання арбітражних рішень у національних юрисдикціях [3]. Її значення полягає у створенні стабільної правової інфраструктури міжнародного арбітражу, що гарантує передбачуваність правових наслідків арбітражного розгляду та підвищує довіру до цього механізму врегулювання спорів.

Разом з тим доктрина міжнародного приватного права визнає, що арбітражне рішення має міжсторонній (*inter partes*) характер, що зумовлює його дію виключно між сторонами арбітражного провадження. У певних випадках це може створювати **проблему обмеженої дії таких рішень щодо третіх осіб**, особливо у сфері інтелектуальної власності, де правові наслідки спору потенційно виходять за межі безпосередніх учасників арбітражу [8].

Другим проблемним аспектом є **процесуальна неоднорідність** (*procedural heterogeneity*) провідних арбітражних інституцій. Хоча регламенти ICC, LCIA та SIAC ґрунтуються на спільних базових засадах міжнародного комерційного арбітражу, вони демонструють істотні відмінності у підходах до формування складу трибуналу, застосування тимчасових заходів (*interim measures*) та рівня процедурної конфіденційності. Зокрема, арбітражні правила LCIA встановлюють підвищений стандарт конфіденційності, тоді як ICC передбачає розвинений механізм адміністративного контролю за якістю арбітражного рішення через процедуру *scrutiny of awards* [14; 12]. У сукупності це формує *так звану «інституційну асиметрію процедурних очікувань»*, коли кожна модель арбітражу імпліцитно закладає різний баланс між ефективністю, прозорістю та контролем якості.

Така інституційна різноманітність створює для сторін підвищене когнітивне навантаження на етапі укладення арбітражної угоди, оскільки вибір регламенту фактично визначає не лише процедурні параметри майбутнього розгляду, але й психологічно обумовлені очікування щодо справедливості, передбачуваності та рівня процесуальної захищеності. Відтак арбітражна угода набуває характеру не лише юридичного інструменту, але й когнітивного «дизайну конфлікту», який формує траєкторію його подальшої еволюції.

Проблема арбітрабельності у сфері авторського права залишається дискусійною [5, с. 19–29]. Попри загальну тенденцію до розширення сфери міжнародного комерційного арбітражу, питання дійсності та існування авторського права у низці правопорядків продовжує розглядатися як прерогатива державних судів, що зумовлює фрагментацію правового захисту та функціональне розщеплення спору між арбітражною та судовою юрисдикціями [8]. У результаті виникає структурна асиметрія між приватноправовим характером арбітражу та публічно-правовими елементами охорони інтелектуальної власності.

Конфіденційний характер арбітражного провадження, з одного боку, забезпечує належний рівень захисту комерційної та професійної репутації сторін, однак з іншого – обмежує формування відкритої, систематизованої та уніфікованої практики у сфері інтелектуальної власності. Це посилює *ефект «інформаційної непрозорості арбітражу»*, який у доктрині розглядається як один із факторів підвищеної непередбачуваності результатів розгляду, що, у свою чергу, впливає на процесуальні уподобання сторін і може схилити їх до вибору державних судових механізмів [5, с. 49].

Окрему увагу слід приділити психологічним аспектам наукових і творчих конфліктів. У спорах щодо авторства та інтелектуального внеску визначальну роль відіграє суб'єктивна та професійно-ідентифікаційна цінність результату для автора, що трансформує правовий конфлікт у конфлікт

ідентичності. Це суттєво підсилює емоційну напругу сторін та ускладнює раціоналізацію переговорних позицій, навіть за наявності економічно обґрунтованих компромісів.

У цьому контексті доцільним виглядає впровадження **моделі психологічного супроводу арбітражного процесу**, зокрема на етапі формування арбітражної угоди. Залучення фахівців із психології конфлікту здатне забезпечити корекцію когнітивних викривлень сторін та сприяти переходу від позиційного торгу до інтерес-орієнтованого підходу, що кореспондує із сучасними моделями переговорної теорії та підвищує загальну ефективність альтернативного врегулювання спорів.

Окремого комплексного наукового осмислення потребує *психологічний вимір конфліктів у науковому та творчому середовищі*, де порушення авторських прав набуває якісно іншого характеру порівняно з класичними майновими спорами. У таких випадках об'єкт правового захисту нерозривно пов'язаний із професійною ідентичністю автора, його науковим статусом та символічним капіталом у межах академічної спільноти, що зумовлює трансформацію правового конфлікту у глибинно персоніфіковану форму міжсуб'єктивного протистояння. Відповідно, спостерігається формування специфічного комплексу психологічних бар'єрів, серед яких домінують підвищена емоційна реактивність, феномен когнітивної фіксації на факті порушення, а також тенденція до інтерпретації правової оцінки як оцінки особистої наукової цінності. За таких умов конфлікт набуває ознак не лише юридичного, але й символічно-статусного протистояння, у якому раціональні правові механізми врегулювання часто стикаються з обмеженнями психологічного сприйняття справедливості. Саме тому на етапі арбітражного розгляду спорів у сфері авторського права дедалі більш очевидною стає необхідність залучення фахівця-психолога як функціонального елемента процедурної архітектури врегулювання. Його участь у процесі може бути концептуально обґрунтована як інструмент зниження емоційної напруги сторін, нейтралізації когнітивних викривлень та сприяння переходу від персоналізованого сприйняття конфлікту до інтерес-орієнтованої моделі взаємодії. У цьому сенсі психолог виступає не допоміжним, а системоутворюючим фактором ефективності арбітражу у спорах, де об'єктом є результати творчої та наукової діяльності, оскільки саме він здатний забезпечити необхідний рівень психологічної деескалації, без якої досягнення стійкого та взаємоприйнятого рішення є суттєво ускладненим.

Висновки. Підсумовуючи проведені дослідження, можна сформулювати низку висновків: (1) по-перше, психологічні детермінанти (такі як теорія психологічного володіння, когнітивні упередження та ефект «морального обурення») виступають первинним чинником конфліктності у спорах про авторські права, формуючи структуру психологічного опору, який часто стає непереборним бар'єром для реалізації стандартних правових інструментів міжнародного арбітражу; (2) по-друге, міжнародний арбітраж, незважаючи на свою гнучкість та спеціалізований характер, на сучасному етапі розвитку демонструє окремі прояви інституційної обмеженості та зумовленої міжсторонньої природи арбітражних рішень (*inter partes*), що підтверджується статистичними даними провідних центрів (WIPO, ICC), які засвідчуючи ефективність арбітрування, виявляють потребу в глибшій інтеграції психологічних методів арбітражної процедури безпосередньо в процедурну тканину розгляду спорів; (3) по-третє, нині існує науковий вакуум у сфері міждисциплінарної взаємодії права та психології в межах арбітражного процесу, відчувається брак впровадження нових концептуальних підходів, зокрема залучення фахівців-психологів на стадії формування арбітражної угоди та в процесі самого розгляду справи, що дозволить не лише прискорити вирішення спорів, а й підвищить рівень «процесуальної справедливості» для творчих особистостей та науковців. Як видається, наведені сформульовані конструктивні пропозиції щодо вдосконалення арбітражних угод через механізми психологічної деескалації мають стати підґрунтям для розробки нових модельних застережень міжнародних арбітражних інституцій. Це забезпечить баланс між правовою визначеністю та емоційним комфортом сторін, що є критично важливим для сталого розвитку креативних та наукових індустрій у глобальному вимірі.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Бондаренко С. В. Авторське право та суміжні права. Київ: Інститут інтелектуальної власності і права, 2008. 288 с.
2. Канеман Д. Мислення швидко й повільно / пер. з англ. М. Яковлев. Київ : Наш Формат, 2017. 480 с.
3. Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text
4. Святоцький О. Д. Право інтелектуальної власності: підручник. Київ : НУБіП України, 2016. 355 с.

5. Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. Київ : Алерта, 2019. 410 с.
6. Bandura A. Selective Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. *Journal of Moral Education*. 2002. Vol. 31 (2). P. 101–119.
7. Born G. B. International Commercial Arbitration. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2021. 4250 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/international-commercial-arbitration-9780199679398>
8. Born G. B. International Commercial Arbitration. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2021. URL: <https://global.oup.com/academic/product/international-commercial-arbitration-9780199679398>
9. Brehm J. W. A Theory of Psychological Reactance. New York : Academic Press, 1966. 323 p.
10. Deutsch M. The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes. New Haven : Yale University Press, 1973. 420 p.
11. Fisher R., Ury W., Patton B. Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In. New York : Penguin Books, 2011. 204 p.
12. International Chamber of Commerce (ICC). ICC Arbitration Rules 2021. URL: <https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/arbitration/rules-of-arbitration/>
13. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*. 1979. Vol. 47 (2). P. 263–292.
14. London Court of International Arbitration (LCIA). LCIA Arbitration Rules 2020. URL: https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2020.aspx
15. Tyler T. R. Why People Obey the Law. Princeton : Princeton University Press, 2006. 269 p.
16. World Intellectual Property Organization (WIPO). WIPO Arbitration and Mediation Center – Case Examples. URL: <https://www.wipo.int/amc/en/arbitration/case-example>

REFERENCES

1. Bondarenko, S. V. (2008). Avtorske pravo ta sumizhni prava. Kyiv: Instytut intelektualnoi vlasnosti i prava, 288 s.
2. Kaneman, D. (2017). Myslennia shvydke y povilne / per. z anh. M. Yakovliev. Kyiv : Nash Format, 480 s.
3. Niu-Yorkska konventsiiia pro vyznannia ta vykonannia inozemnykh arbitrazhnykh rishen 1958 roku. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text
4. Sviatotskyi, O. D. (2016). Pravo intelektualnoi vlasnosti: pidruchnyk. Kyiv : NUBiP Ukrainy, 355 s.
5. Tsirat, H. A. (2019). Mizhnarodnyi komertsiiinyi arbitrazh: navch. posib. Kyiv : Alerta, 410 s.
6. Bandura, A. (2002). Selective Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. *Journal of Moral Education*. Vol. 31 (2). P. 101–119.
7. Born, G. B. (2021). International Commercial Arbitration. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 4250 p. Retrieved from: <https://global.oup.com/academic/product/international-commercial-arbitration-9780199679398>
8. Born, G. B. (2021). International Commercial Arbitration. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, Retrieved from: <https://global.oup.com/academic/product/international-commercial-arbitration-9780199679398>
9. Brehm, J. W. (1966). A Theory of Psychological Reactance. New York : Academic Press, 323 p.
10. Deutsch, M. (1973). The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes. New Haven : Yale University Press, 420 p.
11. Fisher, R., Ury, W., Patton, B. (2011). Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In. New York : Penguin Books, 204 p.
12. International Chamber of Commerce (ICC). ICC Arbitration Rules 2021. Retrieved from: <https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/arbitration/rules-of-arbitration/>
13. Kahneman, D., Tversky, A. (1979) Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*. Vol. 47 (2). P. 263–292.
14. London Court of International Arbitration (LCIA). LCIA Arbitration Rules 2020. Retrieved from: https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2020.aspx
15. Tyler, T. R. (2006) Why People Obey the Law. Princeton : Princeton University Press, 269 p.
16. World Intellectual Property Organization (WIPO). WIPO Arbitration and Mediation Center – Case Examples. Retrieved from: <https://www.wipo.int/amc/en/arbitration/case-example>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

УДК 347.77/.78:341.231.14

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.04>

ТАРАС ГАРАСИМІВ

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри міжнародного та кримінального права

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка», Україна

tfp2014@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4627-4774

Анотація. У дослідженні проведено аналіз міжнародно-правового регулювання захисту авторських прав у контексті сучасних викликів цифрової епохи та транснаціонального обігу об'єктів інтелектуальної власності. Обґрунтовано, що глобалізація інформаційного простору та стрімкий розвиток цифрових технологій зумовлюють транснаціоналізацію порушень авторських прав, що, своєю чергою, істотно ускладнює застосування традиційних національних механізмів їх охорони. Встановлено, що чинна система міжнародного регулювання захисту авторських прав характеризується фрагментарністю, яка проявляється у відмінностях національних підходів до визначення обсягу правової охорони, процедур захисту та механізмів притягнення до відповідальності.

В ретроспективі встановлено роль Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, яка заклала фундаментальні принципи національного режиму, автоматичної та незалежної охорони авторських прав. Визначено, що подальший розвиток міжнародних стандартів відбувався через їх адаптацію до нових соціально-економічних умов, зокрема в межах Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), яка інтегрувала інтелектуальну власність у систему глобального торговельного регулювання. Окрему увагу приділено ролі регіонального правового регулювання в межах Європейського Союзу, де директиви виступають інструментом гармонізації національних правових систем.

З'ясовано, що попри формальну уніфікацію матеріально-правових стандартів, зберігається неоднорідність процедурних і санкційних механізмів, що знижує ефективність правозастосування у транскордонних спорах. Обґрунтовано необхідність удосконалення міжнародного співробітництва, зокрема через посилення координації між державами та впровадження спільних механізмів протидії правопорушенням.

Зауважено, що важливим напрямом розвитку сфери захисту авторських прав є гармонізація національних законодавств із урахуванням міжнародних стандартів, а також удосконалення колізійного регулювання, яке базується на поєднанні принципу територіальності, автономії волі сторін і взаємного визнання рішень.

Ключові слова: авторське право, міжнародний захист авторських прав, Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), директиви Європейського Союзу, механізм захисту авторських прав, інтелектуальна власність, юрисдикція.

LEGAL REGULATION OF UNIVERSAL MECHANISMS OF INTERNATIONAL COPYRIGHT PROTECTION

UDC 347.77/.78:341.231.14

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlrichsjournal-2026-16.04>

TARAS GARASYMIV

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of Theory of Law and Constitutionalism

Teaching and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education, Lviv

Polytechnic National University, Ukraine

ORCID: 0000-0002-4627-4

taras.z.harasyimiv@lpnu.ua

Abstract. The study provides a comprehensive analysis of the international legal regulation of copyright protection in the context of contemporary challenges of the digital era and the transnational circulation of intellectual property objects. It is substantiated that the globalization of the information space and the rapid development of digital technologies lead to the transnationalization of copyright infringements, which, in turn, significantly complicates the application of traditional national mechanisms of protection. It is established that the current system of international copyright regulation is characterized by fragmentation, manifested in divergent national approaches to defining the scope of legal protection, enforcement procedures, and liability mechanisms.

From a retrospective perspective, the role of the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works is identified as foundational, having established the core principles of national treatment, automatic protection, and independence of copyright protection. It is determined that the further development of international standards has occurred through their adaptation to evolving socio-economic conditions, particularly within the framework of the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS), which integrated intellectual property into the global trade system. Particular attention is given to the role of regional legal regulation within the European Union, where directives function as key instruments for harmonizing national legal systems.

It is revealed that, despite the formal unification of substantive legal standards, significant disparities persist in procedural and sanctioning mechanisms, thereby reducing the effectiveness of enforcement in cross-border disputes. The necessity of enhancing international cooperation is substantiated, particularly through strengthening coordination among states and implementing joint mechanisms to combat infringements.

It is further emphasized that a crucial direction for the development of copyright protection lies in the harmonization of national legislation in line with international standards, as well as in the improvement of conflict-of-law regulation based on the principles of territoriality, party autonomy, and mutual recognition of decisions.

Key words: copyright, international copyright protection, Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS), European Union directives, copyright protection mechanism, intellectual property, jurisdiction.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення сучасних механізмів захисту авторських прав продиктована насамперед глобалізацією інформаційного простору та транснаціональним характером обігу об'єктів інтелектуальної власності. У сучасній світі швидкого розвитку цифрових технологій і мережевих платформ випадки порушення авторських прав дедалі частіше виходять поза межі національних юрисдикцій, що значно ускладнює застосування внутрішніх правових інструментів для їх захисту. Одним із ключових викликів лишається фрагментарність міжнародного правового регулювання, яка виявляється у відмінності національних підходів до визначення обсягу охорони прав, процедур їхнього захисту та механізмів притягнення до відповідальності. Існуючі міжнародні договори не завжди забезпечують необхідний рівень уніфікації, що створює труднощі в їх практичному застосуванні, зокрема в контексті міжнародної співпраці, обміну інформацією, взаємного визнання судових рішень і координації діяльності правоохоронних органів.

Проблематика дієвості універсальних механізмів міжнародного захисту авторських прав набула суттєвого розвитку у правовій доктрині, зокрема в контексті аналізу імплементації міжнародних угод

та гармонізації національних правових систем. Але наявні наукові доробки як правило зосереджуються на окремих питаннях правового регулювання, залишаючи поза увагою питання вдосконалення механізмів міжнародного захисту авторських прав з врахуванням сучасних глобалізаційних викликів.

Мета публікації дослідити проблематику правового регулювання універсальних механізмів міжнародного захисту авторських прав в ретроспективному аспекті від Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів до Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС).

Міжнародно-правова система захисту авторських прав еволюціонувала від традиційної договірної моделі до багаторівневої інтегрованої архітектури, яка об'єднує універсальні, регіональні та цифрово-орієнтовані механізми регулювання. Необхідність створення таких механізмів, а також забезпечення визнання авторських прав за межами країни походження, виникла ще на ранніх етапах становлення інституту інтелектуальної власності. Так викликом стало укладення Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [2], підписаної в місті Берн 9 вересня 1886 р. та введеної в дію 5 грудня 1887 р., яка започаткувала формування уніфікованої системи міжнародної охорони авторських прав. Цей документ став першим універсальним багатостороннім договором у відповідній сфері та закріпив фундаментальні принципи правового регулювання авторського права на міжнародному рівні.

У подальшому розвиток конвенційних положень відбувався шляхом їх перегляду та модернізації, зокрема через ухвалення Паризького акта 1971 р. з поправками 1979 р., який і нині становить чинну редакцію зазначеного міжнародного інструменту. Значення Бернської конвенції полягає не лише у створенні ефективних механізмів транскордонного захисту авторських прав, а й у її визначальному впливі на становлення та гармонізацію національних правових систем більшості держав світу у цій сфері.

У Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів закріплено уніфікований мінімальний обсяг правової охорони творів, обов'язковий для всіх держав-учасниць Бернського союзу, що забезпечує базовий рівень гарантій для авторів у міжнародному вимірі. Нормативний масив Конвенції традиційно структурується на кілька взаємопов'язаних груп: по-перше, це матеріально-правові норми, які безпосередньо визначають зміст і обсяг суб'єктивних авторських прав, встановлюючи конкретні правомочності та гарантії їх реалізації; по-друге, значну частину становлять колізійні приписи, що відсилають до національного законодавства держав-учасниць, не вирішуючи питання по суті, але визначаючи застосовне право через відповідні колізійні прив'язки; по-третє, окремий блок формують організаційно-адміністративні норми, які регламентують інституційні засади функціонування Бернського союзу та порядок взаємодії його учасників. Такий комплексний підхід забезпечує не лише уніфікацію ключових стандартів охорони авторських прав, але й збереження певної автономії національних правових систем у питаннях їх реалізації.

Подальший розвиток і поглиблення цих принципів Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів відбулися в межах Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), у якій вони не лише були підтверджені, але й істотно розширені з урахуванням потреб міжнародної торгівлі та сучасних викликів у сфері інтелектуальної власності.

Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) є невід'ємною складовою Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі, яка набула чинності 1 січня 1995 р. [14] та започаткувала сучасну інституційну систему глобального торговельного регулювання. Держави-учасниці Угоди ТРИПС беруть на себе зобов'язання імплементувати її положення у національні правові системи та забезпечувати їх застосування щодо суб'єктів інших держав-членів. Ключовими засадами функціонування цього міжнародно-правового інструменту є принцип національного режиму та принцип найбільшого сприяння. Якщо перший передбачає надання іноземним правовласникам не менш сприятливого правового режиму, ніж той, що забезпечується власним громадянам держави, то другий закріплює обов'язок держав-учасниць поширювати будь-які надані переваги, привілеї чи імунітети, адресовані суб'єктам однієї держави, на всіх громадян інших держав-членів Угоди без зволікань і на безумовній основі, за винятком чітко визначених випадків. Таким чином, Угода ТРИПС сформувала універсальну уніфіковану систему мінімальних стандартів захисту прав інтелектуальної власності та забезпечила їх функціонування у межах міжнародної торговельної системи. Разом із тим, незважаючи на таку практичну цінність у сфері правового регулювання, реалізація мінімальних матеріально-правових стандартів охорони прав авторів та інших правовласників у межах Європейського Союзу залишається й досі

неоднорідною. Істотні відмінності національних правових систем держав-членів перешкоджають забезпеченню уніфікованого рівня захисту прав інтелектуальної власності на всій території Спільноти. Передусім це проявляється у різних підходах до процедур застосування тимчасових заходів, спрямованих на забезпечення доказової бази, а також у визначенні обсягу та характеру цивільно-правових і кримінально-правових санкцій. Такі розбіжності істотно впливають на ефективність правозастосування, створюючи нерівні умови для суб'єктів права інтелектуальної власності залежно від юрисдикції.

Попри формальну уніфікацію базових стандартів, відсутність повної гармонізації процедурних та санкційних механізмів у межах Європейського Союзу зумовили необхідність подальшого вдосконалення наднаціонального регулювання у цій сфері. Загальні вектори еволюції правового регулювання у сфері охорони прав інтелектуальної власності набули особливої виразності та концептуального оформлення у змісті актів вторинного права Європейський Союз, зокрема директив, які спрямовані на гармонізацію національних правових систем держав-членів: Директиви Європейського парламенту та Ради 91/250/ЄЕС від 14 травня 1991 р. про правову охорону комп'ютерних програм [4], Директиви Європейського парламенту та Ради 93/83/ЄЕС від 27 вересня 1993 року про координацію деяких положень авторського права і суміжних прав за застосування їх до супутникового мовлення та кабельної ретрансляції [6], Директиви Європейського парламенту та Ради 93/98/ЄЕС від 29 жовтня 1993 р. про гармонізацію строку охорони авторського права та деяких суміжних прав [7], Директиви Європейського парламенту та Ради 92/100/ЄЕС від 19 листопада 1992 р. про право на прокат, право на позичку та деякі суміжні права у сфері інтелектуальної власності [5], Директиву Європейського парламенту та Ради 96/9/ЄС від 11 березня 1996 р. про правову охорону баз даних [8], Директиву Європейського парламенту та Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 р. про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві [9], Директиви Європейського парламенту та Ради 2001/84/ЄС від 27 вересня 2001 р. про право слідування на користь авторів оригінального твору мистецтва [10], Директиви Європейського парламенту та Ради 2004/48/ЄС від 29 квітня 2004 р. про забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності [11], Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/24/ЄС від 23 квітня 2009 року про правову охорону комп'ютерних програм [12]. Саме в цих нормативних інструментах відображено прагнення до уніфікації підходів щодо забезпечення ефективного захисту авторських прав, удосконалення процедур правозастосування та підвищення рівня правової визначеності в умовах цифровізації.

Чинні міжнародно-правові акти, зокрема Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів [2], система Всесвітньої організації інтелектуальної власності, а також Договір ВОІВ про авторське право [13], формують базові засади міжнародного захисту авторських прав. Водночас їх ефективність значною мірою залежить від здатності адаптуватися до стрімких трансформацій цифрового середовища, що зумовлює необхідність їх подальшого вдосконалення та модернізації з урахуванням нових технологічних і правових викликів. Зокрема, важливим аспектом є необхідність розробки дієвих правових та організаційних механізмів, здатних забезпечити оперативний і ефективний розгляд справ про порушення авторських прав. Така фрагментарність міжнародного регулювання авторського права, за справедливим зауваженням О. Білоусова, І. Кривдіної має не лише правовий, а й функціонально-інституційний характер, що зумовлює системні дисбаланси у правозастосуванні на транскордонному рівні. Це передбачає адаптацію існуючих процедур до умов цифровізації та глобалізації, коли правопорушення можуть одночасно охоплювати території кількох держав, що суттєво ускладнює їх виявлення та припинення [3, с. 228].

З метою підвищення ефективності механізмів захисту авторських прав доцільно посилити міждержавну взаємодію, зокрема через розширення обміну інформацією, координацію дій компетентних органів та проведення спільних розслідувань у випадках транснаціональних правопорушень. Важливого значення набуває впровадження комплексу взаємопов'язаних організаційно-правових заходів. Насамперед поглиблення міжнародного співробітництва шляхом формування узгоджених універсальних стандартів охорони авторських прав, які б акумулювали позитивний досвід різних правових систем і враховували найкращі практики правозастосування. У цьому процесі ключовим напрямом виступає не лише формальне впровадження міжнародних норм, а й їх належну адаптацію до внутрішнього правопорядку з урахуванням сучасних викликів. Зокрема, через встановлення адекватних і пропорційних санкцій за порушення авторських прав, що забезпечуватиме превентивний та стримувальний ефект.

Враховуючи, що процес гармонізації законодавства різних держав у сфері інтелектуальної власності неминує супроводжуватися колізійними проблемами, особливого значення набуває вироблення узгоджених підходів до їх вирішення. Зазвичай колізійне регулювання у сфері інтелектуальної власності базується на поєднанні принципу територіальності, автономії волі сторін та взаємного визнання рішень у межах визначених міжнародно-правових умов. Для врегулювання колізій у праві інтелектуальної власності можуть бути застосовані такі базові правила:

По-перше, у разі порушення права інтелектуальної власності для його захисту застосовується право тієї держави, на території якої вимагається правова охорона, що відповідає принципу територіальності.

По-друге, щодо виникнення та припинення майнових прав інтелектуальної власності, які підлягають державній реєстрації, застосовується право держави реєстрації відповідних прав.

По-третє, у договірних відносинах у сфері авторського права діють колізійні прив'язки, притаманні праву, що регулює договірні зобов'язання, з урахуванням автономії волі сторін. По-четверте, у разі виникнення спорів, зокрема щодо відшкодування шкоди, сторони можуть домовитися про визначення компетентного суду та юрисдикції держави, до якої буде звернення.

По-п'яте, визнання іноземних рішень щодо існування, дійсності або реєстрації прав у сфері інтелектуальної власності здійснюється лише за умови, що такі рішення ухвалені або визнаються в державі, на території якої запитувалася відповідна правова охорона [1, с. 135].

Враховуючи вищесказане, можна констатувати, що колізійне регулювання у сфері інтелектуальної власності формується як комплексна система, що поєднує принцип територіальності, автономію волі сторін та механізми взаємного визнання рішень. Застосування відповідних колізійних прив'язок забезпечує визначеність у питаннях юрисдикції, застосовного права та порядку захисту авторських прав. Водночас ефективність такого регулювання залежить від узгодженості міжнародно-правових підходів і здатності правових систем забезпечувати належний баланс між національним суверенітетом і потребами глобального правового обігу.

Таким чином, історичним фундаментом сучасної система міжнародно-правового регулювання захисту авторських прав виступає Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, яка закріпила базові принципи національного режиму, автоматичної та незалежної охорони прав авторів. Подальший розвиток міжнародних стандартів забезпечили акти універсального та торговельного характеру, зокрема Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), що інтегрувала інтелектуальну власність у глобальну систему економічних відносин. Важливу роль у гармонізації національних правових систем відіграють директиви Європейського Союзу, які формують регіональні стандарти охорони авторських прав.

Попри значний рівень уніфікації матеріальних стандартів, міжнародне регулювання залишається фрагментарним у процедурному та санкційному вимірах. Особливо це проявляється у різноспрямованості національних підходів до захисту прав, що ускладнює забезпечення єдиного рівня правової охорони на транскордонному рівні.

Підвищення ефективності захисту авторських прав безпосередньо пов'язане з інтенсифікацією міжнародного співробітництва, що передбачає координацію дій держав, обмін інформацією та спільне реагування на транснаціональні правопорушення. Визначальним чинником виступає також глибока гармонізація національних правових систем, яка має забезпечувати не лише формальну імплементацію міжнародних стандартів, а й їх адаптацію через запровадження ефективних санкційних механізмів. У свою чергу, комплексне впровадження узгоджених міжнародних стандартів та належна реалізація положень міжнародних договорів формують підґрунтя для зміцнення глобальної системи охорони авторських прав.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Альохін К. В. Міжнародно-правові стандарти захисту авторського права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 1. С. 134–136.
2. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_051.
3. Білоусов О., І. Кривдіна Захист авторських прав на міжнародному рівні: правові механізми та політичні виклики. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2024. Т. 16. № 1. С. 227–235.

4. Директива Ради 91/250/ЄЕС від 14 травня 1991 р. про правову охорону комп'ютерних програм (994_065) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_065#Text
5. Директива Ради 92/100/ЄЕС від 19 листопада 1992 року про право на прокат, право на позичку та деякі суміжні права у сфері інтелектуальної власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_360#Text
6. Директива Ради 93/83/ЄЕС від 27 вересня 1993 року про координацію деяких положень авторського права і суміжних прав на застосування їх до супутникового мовлення та кабельної ретрансляції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_433#Text
7. Директива Ради 93/98/ЄЕС від 29 жовтня 1993 року про гармонізацію строку охорони авторського права та деяких суміжних прав. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_434#Text
8. Директива Ради 96/9 ЄС від 11 березня 1996 року про правову охорону баз даних. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_241#Text
9. Директива Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/direktiva-2001-29-es.pdf>
10. Директива Ради 2001/84/ЄС від 27 вересня 2001 року про право слідування на користь авторів оригінального твору мистецтва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-01#Text
11. Директива Європейського парламенту та Ради 2004/48/ЄС від 29 квітня 2004 року про забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/eu040015>
12. Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/24/ЄС від 23 квітня 2009 року про правову охорону комп'ютерних програм. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a3_001-09#Text
13. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text
14. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15 квітня 1994 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU94465>

REFERENCES

1. Alokhin, K. V. (2020). Mizhnarodno-pravovi standarty zakhystu avtorskoho prava. *Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii*. № 1. S. 134–136.
2. Bernska konventsiia pro okhoronu literaturnykh i khudozhnykh tvoriv. Paryzkyi akt vid 24 lystopada 1971 roku, zminenyi 2 zhovtnia 1979 roku. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_051.
3. Bilousov, O. I. (2024). Kryvdina Zakhyst avtorskykh prav na mizhnarodnomu rivni: pravovi mekhanizmy ta politychni vyklyky. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. T. 16. № 1. S. 227–235.
4. Dyrektyva Rady 91/250/IeES vid 14 travnia 1991 r. pro pravovu okhoronu kompiuternykh prohram (994_065) Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu91352?ed=1991_05_14
5. Dyrektyva Rady 92/100/CIeS vid 19 lystopada 1992 roku pro pravo na prokat, pravo na pozychku ta deiaiki sumizhni prava u sferi intelektualnoi vlasnosti. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_360#Text
6. Dyrektyva Rady 93/83/IeES vid 27 veresnia 1993 roku pro koordynatsiiu deiaikykh polozhen avtorskoho prava i sumizhnykh prav na zastosuvannia yikh do suputnykovoho movlennia ta kabelnoi retransliatsii. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_433#Text
7. Dyrektyva Rady 93/98/IeES vid 29 zhovtnia 1993 roku pro harmonizatsiiu stroku okhorony avtorskoho prava ta deiaikykh sumizhnykh prav. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_434#Text
8. Dyrektyva Rady 96/9 YeS vid 11 bereznia 1996 roku pro pravovu okhoronu baz danykh. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_241#Text
9. Dyrektyva Rady 2001/29/IeS vid 22 travnia 2001 roku pro harmonizatsiiu pevnykh aspektiv avtorskoho prava ta sumizhnykh prav u informatsiinomu suspilstvi. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/direktiva-2001-29-es.pdf>
10. Dyrektyva Rady 2001/84/IeS vid 27 veresnia 2001 roku pro pravo sliduvannia na koryst avtoriv oryhinalnoho tvoriv mystetstva. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-01#Text
11. Dyrektyva Yevropeiskoho parlamentu ta Rady 2004/48/IeS vid 29 kvitnia 2004 roku pro zabezpechennia dotrymannia prav intelektualnoi vlasnosti. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/eu040015>
12. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady 2009/24/IeS vid 23 kvitnia 2009 roku pro pravovu okhoronu kompiuternykh prohram. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a3_001-09#Text
13. Dohovir Vsesvitnoi orhanizatsii intelektualnoi vlasnosti pro avtorske pravo, pryiniatyi Dyplomatychnoiu konferentsiieiu 20 hrudnia 1996 roku. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text
14. Uhoda pro torhovelni aspekty prav intelektualnoi vlasnosti vid 15 kvitnia 1994 roku. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MU94465>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



Дата першого надходження статті до видання: 18.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕЖІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ

УДК 34.047

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.05>

ЮРІЙ КРИВИЦЬКИЙ

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії, історії та філософії права*

Національної академії внутрішніх справ, Україна

yriy_krivitskiy@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7063-4725

Scopus-Author ID: 59171233800

Анотація. У статті здійснено загальнотеоретичне дослідження проблеми визначення об'єкта правової реформи як самостійного феномена у системі суспільних перетворень. Встановлення об'єкта правової реформи має принципово теоретико-методологічний характер і не може здійснюватися поза аналізом основних дослідницьких підходів до розуміння правової реформи і типів праворозуміння, в межах яких формується відповідне бачення права. На підставі критичного осмислення доктринальних позицій доведено методологічну вразливість ототожнення правової реформи з реформуванням держави, публічного управління, правової системи загалом або з державною (правовою) політикою, а також зведення її виключно до зміни законодавства. Показано, що подібні інтерпретації призводять до розмивання власне правового виміру реформаторських процесів і нівелювання самостійного значення правової реформи. Обґрунтовано необхідність розмежування правової реформи як цілеспрямованого, істотного та прогресивного впливу на право і трансформації правової системи як комплексного, різновекторного та тривалого соціокультурного процесу. Доведено, що не всі елементи правової системи можуть бути безпосереднім об'єктом реформаторської діяльності, оскільки правова культура, правосвідомість, правові традиції та юридично значуща поведінка формуються переважно еволюційно. Особливу увагу приділено аналізу праворозуміння як світоглядного та методологічного фундаменту юридичної науки і практики. Праворозуміння розглядається як процес і результат цілеспрямованого пізнання та осмислення сутності й змісту права як особливого соціокультурного явища. Плюралізм типів праворозуміння (природно-правового, позитивістського, соціологічного та інтегративного) зумовлює різні уявлення про межі і спрямованість правової реформи, а домінуючий у суспільстві тип праворозуміння істотно впливає на зміст реформаторських рішень та їх аксіологічну орієнтацію. У результаті дослідження, з урахуванням положень сучасної теорії «м'якого позитивізму», об'єктом правової реформи визначено право як загальнообов'язковий, формально визначений нормативний регулятор суспільних відносин, що відповідає визнаній у суспільстві мірі справедливості, свободи, рівності та гуманізму. Обґрунтовано подвійний статус права в реформаторських процесах – як безпосереднього об'єкта цілеспрямованих перетворень і як нормативного засобу інституційного закріплення досягнутих суспільних змін.

Ключові слова: правова реформа, об'єкт правової реформи, право, праворозуміння, типи праворозуміння, правова система, трансформація правової системи, правова політика, законодавство, м'який позитивізм.

OBJECT OF LAW REFORM: CONCEPTUAL BOUNDARIES AND METHODOLOGICAL CRITERIA FOR DEFINITION

UDC 34.047

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.05>

YURIY KRIVYTSKYI

PhD in Law, Associate Professor,

Head of the of the Department of Theory, History and Philosophy of Law

National Academy of Internal Affairs, Ukraine

yriy_krivitskiy@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7063-4725

Scopus-Author ID: 59171233800

Abstract. The article carries out a general theoretical study of the problem of determining the object of law reform as an independent phenomenon in the system of social transformations. Establishing the object of law reform is fundamentally theoretical and methodological in nature and cannot be carried out without analyzing the main research approaches to understanding law reform and types of law understanding, within which the corresponding vision of law is formed. Based on a critical understanding of doctrinal positions, the methodological vulnerability of identifying law reform with the reform of the state, public administration, the law system as a whole or with state (legal) policy, as well as reducing it exclusively to changes in legislation, is proven. It is shown that such interpretations lead to the erosion of the actual legal dimension of reform processes and the leveling of the independent significance of law reform. The need to distinguish law reform as a purposeful, significant and progressive impact on law and the transformation of the law system as a complex, multi-vector and long-term socio-cultural process is substantiated. It is proved that not all elements of the law system can be a direct object of reformist activity, since law culture, law consciousness, law traditions and legally significant behavior are formed mainly evolutionary. Special attention is paid to the analysis of law understanding as a worldview and methodological foundation of legal science and practice. Law understanding is considered as a process and result of purposeful cognition and comprehension of the essence and content of law as a special socio-cultural phenomenon. The pluralism of types of law understanding (natural law, positivist, sociological and integrative) determines different ideas about the boundaries and direction of law reform, and the dominant type of law understanding in society significantly affects the content of reform decisions and their axiological orientation. As a result of the study, taking into account the provisions of the theory of "soft positivism", the object of law reform is defined as law as a generally binding, formally defined normative regulator of social relations, which corresponds to the degree of justice, freedom, equality and humanism recognized in society. The dual status of law in reform processes is substantiated – as a direct object of purposeful transformations and as a normative means of institutional consolidation of achieved social changes.

Key words: law reform, object of law reform, law, law understanding, types of law understanding, law system, transformation of the law system, law policy, legislation, soft positivism.

Постановка проблеми. Динамічне правотворення, що протягом останніх десятиліть відбувається в Україні, постає як складний і суперечливий процес. Натепер є всі підстави стверджувати, що утвердження демократії, верховенства права та реальне забезпечення прав людини виявилися значно складнішими, ніж попередньо передбачалося. За таких умов подальша трансформація правової системи та підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин залишаються одними з ключових завдань сучасного правового розвитку. Важливим кроком на шляху до їх розв'язання є чітке й науково обґрунтоване визначення об'єкта правової реформи.

Адже постає закономірне питання: що саме підлягає реформуванню? [1, с. 47]. У науковій літературі наголошується, що визначення об'єкта будь-якої реформаторської діяльності передбачає окреслення того, на що зорієнтована трансформаційна дія. У цьому контексті дослідники виокремлюють об'єкт державно-управлінської реформи, адміністративної реформи, реформування системи органів Міністерства внутрішніх справ України. Аналогічно вивчається й об'єкт (предмет) конституційної реформи, конституційної реформи у сфері судової влади та реформи у сфері національної безпеки.

Опрацювання стану наукової розробки проблематики засвідчує, що, попри значну кількість праць, присвячених окремим видам суспільних реформ, питання визначення об'єкта правової реформи

як самостійного загальнотеоретичного феномена залишається дискусійним і концептуально невпорядкованим. У наукових розвідках об'єкт правової реформи нерідко ототожнюється з державою, її інститутами або правовою системою чи зводиться до змін законодавства, що зумовлює методологічне звуження або, навпаки, надмірне розширення меж реформаторського впливу. Не досить розробленими залишаються питання розмежування об'єкта і предмета правової реформи, а також залежності їх визначення від типів праворозуміння, в межах яких формується відповідне бачення права. Саме ці невірішені аспекти загальної проблеми зумовлюють актуальність подальшого теоретико-методологічного вивчення об'єкта правової реформи, якому й присвячується ця стаття.

Метою дослідження є загальнотеоретичне осмислення об'єкта правової реформи як самостійного феномена, уточнення його концептуальних меж і критеріїв визначення в контексті сучасних дослідницьких підходів і типів праворозуміння. Для досягнення поставленої мети у статті передбачається розв'язання таких **завдань**: по-перше, проаналізувати основні наукові підходи до визначення об'єкта правової реформи та виявити їхні методологічні обмеження; по-друге, з'ясувати співвідношення об'єкта і предмета правової реформи та обґрунтувати необхідність їх чіткого розмежування в розрізі загальнотеоретичного аналізу реформаторських процесів; по-третє, обґрунтувати значення типів праворозуміння як методологічного критерію визначення об'єкта правової реформи та показати їхній вплив на формування відповідного бачення (образу) права як об'єкта реформаторської дії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як слушно зазначає С. Д. Гусарев, об'єкт діяльності – це те, на що спрямовується вплив, який може мати як теоретичний, так і практичний характер, що зумовлює широту можливих підходів до його визначення [2, с. 94, 96]. Водночас реформування або модернізація будь-якого соціального об'єкта можливі лише за умови, що його базова структура містить потенціал позитивних змін і не перетворюється на перепону суспільного розвитку, чим упродовж тривалого часу характеризувалася успадкована від Радянського Союзу правова система України [3, с. 105]. Висловлюється також думка, що чітке окреслення предмета реформи є важливим технологічним аспектом, від якого безпосередньо залежить її успішність у конкретних історичних умовах. Йдеться як про загальні цілі реформи (суспільний ефект), так і про більш деталізовані, очікувані та формалізовані результати [4, с. 26].

Помилковим у цьому контексті видається дослідницький підхід, за яким правову реформу зводять до перетворення держави, її інститутів, органів публічної (державної) влади та функцій за допомогою юридичних засобів, фактично ототожнюючи її з державною, адміністративною, державно-управлінською реформами або реформою публічного управління [5, с. 48]. Таке розуміння, попри його поширеність у вітчизняному правознавстві, методологічно звужує зміст правової реформи й підміняє її об'єкт реформуванням державної організації. За всієї важливості взаємозв'язків між правом і державою вони являють собою самостійні складні суспільні системи, кожна з яких має власну структуру та логіку розвитку. Держава справді виконує ключову роль у забезпеченні функціонування правової системи, здійснюючи правотворчість, офіційну інтерпретацію та контроль за дотриманням правових норм, однак ця роль не перетворює право на похідний елемент державного апарату. Навпаки, право постає як історично зумовлена й об'єктивно сформована система принципів і норм, яка не вичерпується межами державної організації та не може бути редукована до інструмента державного управління [6, с. 497]. Тому ототожнення правової реформи з реформою держави є теоретично та методологічно необґрунтованим і не дозволяє адекватно визначити її об'єкт як самостійну сферу цілеспрямованих змін.

В юридичній науці сформувався і другий дослідницький підхід, у межах якого правову реформу фактично ототожнюють із реформою правової системи, її структури, підсистем і складників [5, с. 49]. Так, П. М. Рабінович, визначаючи об'єкти реформи правової системи (правової реформи), включає до них нормативно-правові акти, інституції правотворчості та правозастосування, юридичну діяльність, правосвідомість, правову освіту й науку, тобто елементи, що у сукупності формують правову систему суспільства [7, с. 18–19]. Подібної позиції дотримуються і В. В. Лемак і Н. Р. Нижник, які, виходячи з «розширеного» розуміння правової реформи, визнають її загальним об'єктом правову систему, її структуру, окремі компоненти, характер взаємозв'язків між ними та напрями розвитку [8, с. 15–16]. Незважаючи на теоретичну привабливість такого підходу, він суттєво розширює межі правової реформи, фактично надаючи їй характеру всеосяжного процесу зміни правової реальності, що методологічно ускладнює, а подекуди й концептуально розмиває чітке визначення її об'єкта і нівелює власну та інструментальну цінність реформи.

Разом із тим ототожнення правової реформи з реформою правової системи є теоретично вразливим і логічно некоректним. Як підкреслюється в енциклопедично-довідкових і загальнотеоретичних працях, правова система постає як складне, багаторівневе, історично зумовлене суспільно-правове утворення, що охоплює не лише систему права та законодавство, а й правову ідеологію, правосвідомість, правову культуру, юридичну практику, правові традиції, а також ціннісні і символічні виміри правового життя. При цьому не всі елементи правової системи за своєю природою можуть виступати безпосереднім об'єктом реформаторської дії. Такі складники, як правова культура, правосвідомість або юридично значуща поведінка, формуються еволюційно, характеризуються значним ступенем наступності й залежать від культурних, релігійних, економічних та історичних чинників, у зв'язку з чим не піддаються прямому «реформуванню» у класичному розумінні реформування. З огляду на це зміни, що охоплюють правову систему загалом, доречно іменувати трансформацією правової системи, а не її реформою, оскільки вони мають комплексний, тривалий і різновекторний характер [9, с. 470]. Правова ж реформа постає як концептуально визначений вплив передусім на право як центральний елемент правової системи, що здійснюється в межах ширшого процесу трансформації правової реальності суспільства [10, с. 4].

Третій науковий підхід, який тлумачить правову реформу як різновид державної (правової) політики, зорієнтованої на зміну стратегічного курсу розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства та їх тактичне управління, видається дискусійним. Передусім тому, що політика за своїм змістом є ширшою за будь-яку реформу: її визначають як діяльність із регулювання взаємин і поведінки людей у межах колективних утворень задля забезпечення певного стану такого утворення, причому держава постає лише одним із типів політичних інституцій, а не підставою поняття «політика». У близькому сенсі політика розглядається і як сфера соціальної життєдіяльності, пов'язана із запровадженням і використанням влади, з відповідними інститутами й нормами, що забезпечують виконання владних рішень. Ототожнення правової реформи з державною політикою концептуально розтягує її зміст до масштабу управлінської стратегії загальносуспільного розвитку, підміняючи осмислення її об'єкта аналізом політичних цілей, пріоритетів і технологій владарювання.

Окрім того, навіть у юридичній доктрині правова політика окреслюється як ширший феномен: як державна політика у правовій сфері, що має державно-владний характер, реалізується через правові й організаційні форми та слугує юридичною легітимацією і забезпеченням політичного курсу. Вона охоплює стратегію правового розвитку, механізм правового регулювання, правотворчі й правозастосовні напрями, правове виховання тощо, тобто може включати реформаторські вектори, однак не вичерпується ними [11, с. 492–495]. Саме тому коректніше розглядати правову реформу не як політику, а як один з інструментів (засобів, форм) реалізації правової політики. Визначальним концептуальним орієнтиром при цьому є те, що об'єктом правової реформи виступає право, з огляду на що вона й іменується правовою. Таким чином, зведення правової реформи до державної (правової) політики зміщує дослідницький фокус із перетворення права як такого на загальні цілі та механізми владно-управлінського впливу, що унеможливує належне й предметне окреслення її об'єкта в межах загальнотеоретичного дослідження.

Четвертий науковий підхід зводить правову реформу переважно до зміни (вдосконалення, оновлення) законодавства, фактично ототожнюючи її з окремими формами правотворчої діяльності – законотворчістю, кодифікацією, систематизацією нормативно-правових актів тощо [5, с. 52]. Подібне тлумачення, попри його прикладну привабливість і поширеність у галузевих розвідках, ґрунтується на традиційному позитивістському розумінні права як сукупності законів та інших нормативних актів. Такий підхід не відповідає сучасним філософсько-правовим і загальнотеоретичним уявленням про право як особливе соціокультурне явище [12, с. 11, 18, 35]. Як послідовно підкреслюється у вітчизняній юридичній науці, законодавство є лише однією з форм (джерел) об'єктивації права й не вичерпує всіх способів його зовнішнього вираження та суспільного буття [13, с. 75]. У цьому зв'язку ототожнення правової реформи з реформою законодавства змістово звужує її об'єкт до формально-догматичного рівня та не дозволяє адекватно охопити трансформацію права як специфічного інституційного утворення, призначеного здійснювати регулятивний вплив на суспільство з метою впорядкування суспільних відносин, а також попередження й вирішення соціальних конфліктів. Звідси слідує, що законодавство безперечно охоплюється об'єктом правової реформи, однак не вичерпує його: реформа

законодавства є лише складником правової реформи [14, с. 142], яка за своєю природою спрямована на прогресивну та істотну зміну права як цілісного, структурно й функціонально організованого явища об'єктивної реальності.

У межах сучасного доктринального дискурсу окреслена проблема звуження об'єкта правової реформи до формально-нормативного рівня доповнюється іншим, не менш дискусійним аспектом – розмежуванням об'єкта і предмета правової реформи. Відповідно до окремих точок зору предмет правової реформи тлумачиться у вкрай широкому значенні – як право або сукупність правових явищ, що підлягають зміні, оновленню чи вдосконаленню. За такої інтерпретації межі між предметом і об'єктом реформаторського впливу істотно розмиваються, оскільки сфера перетворень фактично охоплює всю правову систему в її нормативному, інституційному та ціннісному вимірах. У результаті об'єкт правової реформи або не набуває самостійного концептуального наповнення, або розкривається опосередковано – через перелік окремих елементів правової системи, що простежується у працях, де об'єкт правової реформи ототожнюється з правовою системою [15, с. 66]. Це зумовлює потребу подальшого уточнення й теоретичного впорядкування відповідного категоріального апарату. У цьому контексті принципового значення набуває усвідомлення подвійної ролі права в реформаторських процесах. З одного боку, право виступає об'єктом реформування, адже від рівня його досконалості, дієвості та внутрішньої узгодженості залежить результативність і прогресивна спрямованість реформ. З іншого боку, право є чинником і засобом реформування суспільних відносин, інструментом фіксації досягнутих змін, їх нормативного оформлення та інституційного закріплення. Саме в такому поєднанні право покликане відображати виклики часу, запити громадянського суспільства та забезпечувати реальне впровадження суспільних трансформацій [16, с. 7].

Таким чином, визначення об'єкта правової реформи неминуче виводить дослідження за межі суто інституційного або формально-нормативного підходу та актуалізує більш глибоке питання про те, яке саме розуміння (значення) права постає об'єктом реформаторської дії. При цьому таке визначення не може бути концептуально нейтральним щодо змісту поняття «право», оскільки воно безпосередньо залежить від типу праворозуміння, що лежить в основі відповідної наукової позиції. Саме тому питання об'єкта правової реформи органічно корелює з проблемою праворозуміння як світоглядного й методологічного фундаменту загальнотеоретичного осмислення права.

Право є багатогранним, складним і унікальним феноменом, в якому тісно переплітаються духовні, культурні та етичні засади, внутрішньодержавні й міжнародні, цивілізаційні та загальнолюдські аспекти, наукова істина і цінності добра та справедливості, досягнення правової теорії й практичний юридичний досвід, правові ідеали, інституційно-нормативні утворення та правові відносини [17, с. 28]. Упродовж багатовікової історії свого генезису право незмінно перебуває в центрі наукової уваги, яка не лише не згасає, а, навпаки, постійно посилюється. Про це свідчить винятковий інтерес до правової проблематики на початку цього тисячоліття, коли право починає набувати нових, принципово відмінних властивостей, зумовлених стрімким розвитком інтеграційних і глобалізаційних процесів. Такі масштабні зміни поставили низку нових завдань перед людством, а від їх розв'язання значною мірою залежить суспільний поступ усіх країн світу, зокрема й України.

Нові цивілізаційні виклики зумовлюють необхідність забезпечення належного рівня правового порядку, збереження і зміцнення фундаментальних правових цінностей, максимально повного використання різноманіття правової культури та всіх набутих людством досягнень у сфері юридичних гарантій, засобів, механізмів і конструкцій, необхідних для реалізації правових ідеалів під час здійснення правової реформи. У цьому контексті питання праворозуміння і формування правосвідомості належать до найважливіших, адже саме вони визначають сприйняття та осмислення реформаторських перетворень. Кожна людина на етапах свого особистісного становлення, соціалізації та громадянської самоідентифікації відкриває у праві нові якості, прояви й аспекти його взаємозв'язку з іншими явищами та сферами життєдіяльності соціуму, що зумовлює об'єкт і спрямованість правової реформи [18, с. 26].

Праворозуміння є початковою та вихідною категорією юриспруденції, оскільки саме в площині осмислення сутності права зосереджене першоджерело проблемності юридичної науки [19, с. 5]. Розуміння права завжди ґрунтувалося на загальному світосприйнятті, уявленнях про закономірності існування природи і суспільства, а тому проблема праворозуміння без перебільшення належить до кола «вічних». Від часу становлення професійної юридичної діяльності й до сьогодні немає, мабуть, жодного

правника, який би не замислювався над питанням: що таке право? Особливої гостроти це питання набуло з розвитком теоретичних знань, коли упродовж століть мислителі різних народів – філософи, соціологи, правознавці – прагнули з'ясувати його природу. У цьому руслі, розвиваючи ідею взаємозв'язку теорії і практики, слід визнати, що й нині проблема праворозуміння залишається центральною для юриспруденції, а в умовах реформаторських змін у суспільстві й державі правова реформа об'єктивно зумовлює потребу в оновленому праворозумінні [20, с. 49].

В юридичній літературі подано різні доктринальні дефініції поняття «праворозуміння». З урахуванням результатів їх опрацювання, а також беручи до уваги те, що ставлення людей до права, його осмислення й оцінка зумовлюються не лише й навіть не стільки науковими міркуваннями, скільки ціннісними установками та світоглядними уявленнями, існують підстави стверджувати, що праворозуміння (розуміння права) – це процес і результат цілеспрямованого пізнання та сприйняття сутності й змісту права як особливого соціокультурного явища, його функціонування та призначення в житті людини, суспільства і держави. Багатоманітність точок зору на природу права зумовлює множинність критеріїв виокремлення підходів до його розуміння. Той чи інший тип праворозуміння окреслює коло питань, способів їх постановки та визначає методи їх дослідження й розв'язання. Найпоширенішою підставою для розмежування підходів до розуміння права є юридико-світоглядний (онтологічний) критерій, тобто вихідні концептуальні ідеї (наддержавно-природні, державні чи реально-життєві), які відображають сутнісні аспекти права як соціокультурного явища. На науковому (теоретичному) рівні сформувалися такі основні (класичні) підходи до розуміння права: природно-правовий, позитивістський, соціологічний та інтегративний.

Природно-правовий (юснатуралістичний, ідеологічний) підхід до розуміння права, що сформувався ще в античній філософсько-юридичній традиції та був розвинений у середньовічній і новочасній правовій думці, виходить із уявлення про право як духовний, надпозитивний феномен, укорінений у засадах справедливості, моральності, свободи, рівності та невідчужуваних прав людини. Починаючи з епохи Просвітництва ці ідеї знайшли своє вираження в концепції прав людини, а у сучасних теоріях «відродженого природного права» – у вимозі відповідності позитивного права базовим моральним і ціннісним стандартам [21, с. 106–108]. Визначальною рисою природно-правового мислення є чітке розмежування права і закону та критична оцінка чинного позитивного права з позицій моралі, за якої несправедливі юридичні норми втрачають правовий характер. У сучасному варіанті цей підхід набуває форми «м'якого» юснатуралізму, або непозитивізму, відповідно до якого система права загалом має відповідати ідеалам справедливості, а крайні прояви нормативної несправедливості визнаються неправовими. Завдяки своїй критичній і гуманістичній настанові природно-правовий підхід набуває особливої значущості в перехідні періоди суспільного розвитку та реформ, визначаючи ціннісні орієнтири правової реформи, хоча його радикальне протиставлення права і закону може створювати ризики для стабільності законності та правопорядку [22, с. 10].

Позитивістський (нормативістський, юридико-позитивістський) підхід до розуміння права сформувався на ґрунті класичного філософського позитивізму й виходить із ототожнення права з чинними нормами, встановленими або санкціонованими державою. У межах цього підходу право розглядається як формально визначений нормативний факт, відокремлений від моралі, релігії та інших позаправових цінностей, а його обов'язковість пояснюється наявністю визнаних процедур правотворчості та авторитету правила визнання. Вихідною формою буття права визнається норма права, права людини тлумачаться як похідні від державної волі, а несправедливість закону не заперечує його юридичної чинності. Позитивістське праворозуміння акцентує увагу на нормативно-інституційних засадах права, забезпечуючи його формальну визначеність, передбачуваність і стабільність, однак схильне до некритичного ставлення до змісту закону, що може гальмувати розвиток права та легітимізувати нормативну несправедливість [23, с. 88, 100].

Соціологічний підхід до розуміння права, що сформувався у другій половині XIX ст. у межах школи «вільного права» та пов'язаних з нею напрямів, виходить із принципової відмінності між формальним, закріпленим у нормативних актах правом і реальним, або «живим», правом як системою правил, за якими фактично функціонує суспільство. У межах цього підходу право розглядається в нерозривному зв'язку із суспільними відносинами та практикою правореалізації і правозастосування, що зумовлює перенесення акценту з аналізу нормативних правил на дослідження фактичної дії права,

інтересів, потреб і соціальних чинників, які формують юридичні рішення. Писане право тлумачиться як імовірне й прогностичне, тоді як реальний зміст права виявляється у правовій поведінці та судовій практиці. Водночас надмірне отождолення права з юридично значущою поведінкою призводить до розмивання меж між правомірним і протиправним та підвищує ризики свавільного правозастосування [24, с. 118–120].

Інтегративний (інтегральний) підхід до розуміння права сформувався на основі полілогу різних шкіл і напрямів сучасного правознавства й полягає у синтезі їх теоретично значущих елементів, а не в еклектичному поєднанні позицій. У межах цього підходу право осмислюється як цілісне явище, що охоплює правову ідею та правосвідомість, норму права і правовідносини, тобто поєднує аксіологічний, нормативний і соціальний виміри. Право розглядається не лише як система формально визначених норм, а й як процес їх реалізації та комунікативної взаємодії, в межах якої воно постійно відтворюється і «самостворюється». Інтегративне праворозуміння спрямоване на подолання односторонності класичних концепцій, забезпечуючи багатовимірне бачення природи, джерел і функціонування права та його ціннісного призначення в житті людини, суспільства і держави [25, с. 382–386].

Поряд із проаналізованими вище основними (класичними) типами праворозуміння юридичній науці відомі й інші напрями пізнання права, зокрема генетичний, інструментальний, марксистський, психологічний, системний, функціональний. Різноманіття підходів до сприйняття права свідчить про його складну й багатоаспектну природу. Кожен із них має власні переваги та недоліки, а їх становлення зумовлене історичним розвитком суспільства й відображає виміри цінності права в житті людини. Тому, підтримуючи одні підходи й критично оцінюючи інші, доречно в кожному з них віднаходити раціональне зерно, що сприяє глибшому осягненню сутності права як об'єкта правової реформи. З огляду на це проблема праворозуміння має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки суб'єкт правової реформи повинен враховувати домінуючий у суспільстві тип праворозуміння. Визнання багатоманітності форм буття права дає змогу адекватніше осмислити правову матерію, спрогнозувати її розвиток та уникнути помилок у процесі реформування.

Усвідомлення суспільної природи права та його ролі як універсального засобу впорядкування й гармонізації суспільних відносин зумовлює необхідність уточнення того значення, в якому право постає об'єктом цілеспрямованого реформаторського впливу. Адже, будучи суспільним за походженням і призначенням, право водночас існує у спеціально-юридичному вимірі як формально визначена система загальнообов'язкових норм, об'єктивованих у формах (джерелах) права та забезпечених публічною владою. Саме в такому значенні позитивне право традиційно перебуває в центрі уваги загально-теоретичного правознавства і стає безпосереднім об'єктом реформування. Це зумовлює доцільність розмежування права в об'єктивному та суб'єктивному вимірах, де перше фіксує нормативно-інституційну «статичку» правового регулювання, а друге – його поведінкову «динаміку». З огляду на це в межах подальшого дослідження об'єктом правової реформи розглядається саме об'єктивне право як ключова форма буття права в юридичному сенсі. На підставі узагальнення різних точок зору та з урахуванням теорії «м'якого позитивізму» («soft positivism») можна запропонувати таку дефініцію: право – це загальнообов'язковий, свідомо-вольовий, формально визначений нормативний регулятор суспільних відносин, що відповідає визнаній у суспільстві мірі справедливості, свободи, рівності та гуманізму, встановлюється або санкціонується державою чи іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості та забезпечується ними, зокрема із застосуванням державного примусу.

Висновки. Визначення об'єкта правової реформи має принципово теоретико-методологічний характер і не може здійснюватися поза аналізом основних у юридичній науці дослідницьких підходів до розуміння правової реформи. Критичне осмислення наявних доктринальних позицій дозволило встановити, що отождолення правової реформи з реформуванням держави, публічного управління, правової системи загалом або з державною (правовою) політикою є концептуально вразливим і методологічно необґрунтованим. Такі інтерпретації призводять до розмивання власне правового виміру реформаторських процесів, підміни вивчення об'єкта правової реформи управлінськими, інституційними чи політичними завданнями та нівелюють самостійне значення правової реформи як особливого юридичного явища. Необґрунтованим є зведення правової реформи виключно до зміни законодавства, оскільки законодавство становить лише одну з форм об'єктивації права та не вичерпує всіх його соціокультурних, ціннісних і регулятивних вимірів. Доведено, що не всі елементи правової системи можуть

виступати безпосереднім об'єктом реформаторської діяльності: правова культура, правосвідомість, правові традиції та юридично значуща поведінка формуються переважно еволюційно і змінюються в межах ширших соціокультурних процесів. Це дало підстави для розмежування правової реформи як цілеспрямованого, істотного, прогресивного впливу на право і трансформації правової системи як комплексного, різновекторного, тривалого процесу.

Встановлення об'єкта правової реформи безпосередньо пов'язане з проблемою праворозуміння, що постає ідейним і світоглядним фундаментом юридичної науки та практики. Праворозуміння розглядається як процес і результат цілеспрямованого пізнання та сприйняття сутності й змісту права як особливого соціокультурного явища, а також його функціонування й призначення в житті людини, суспільства і держави. У загальнотеоретичному вимірі воно має пізнавальний, загальноправовий, теоретичний та інтегративний характер, формує ціннісно-світоглядні орієнтири правового мислення, слугує методологічною основою аналізу, організації та прогнозування правового розвитку. Плюралізм підходів до розуміння права (типів праворозуміння), зумовлений багатоманітністю форм його буття та відмінностями світоглядних і методологічних позицій, визначає різні способи бачення права та, відповідно, різні уявлення про межі і спрямованість правової реформи. Домінуючий у суспільстві тип праворозуміння (юснатуралістичний, позитивістський, соціологічний або інтегративний) істотно впливає на зміст реформаторських рішень, їх аксіологічну орієнтацію та уявлення про бажану модель правового розвитку. У результаті дослідження в межах «м'якого позитивізму» («soft positivism») об'єктом правової реформи визначено право як загальнообов'язковий, свідомо-вольовий, формально визначений нормативний регулятор суспільних відносин, що відповідає визнаній у суспільстві мірі справедливості, свободи, рівності та гуманізму, встановлюється або санкціонується державою чи іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості та забезпечується ними, зокрема із застосуванням державного примусу. У реформаторських процесах право постає одночасно як безпосередній об'єкт цілеспрямованих перетворень і як нормативний засіб інституційного закріплення досягнутих суспільних змін, що зумовлює його особливий статус у структурі правової реформи. Таке розуміння об'єкта правової реформи дозволяє подолати редукціоністські підходи до її тлумачення, забезпечує концептуальну чіткість категоріального апарату і створює теоретично вивірене підґрунтя для подальшого дослідження поняття, ознак і видів правової реформи.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Лемак В. Технологія конституційної реформи: основні вимоги європейського досвіду для України. *Право України*. 2016. № 6. С. 44–51.
2. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : Знання, 2005. 375 с.
3. Селіванов В. М. Правовий розвиток українського суспільства як складова його демократичної трансформації. *Державно-правова реформа в Україні* : матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, лист. 1997 р.). Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 105–109.
4. Лемак В. В. Реформа Конституції: технологічні вимоги на тлі європейського досвіду. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 23–30.
5. Кривицький Ю. В. Дослідницькі підходи розуміння правової реформи: пошук спільних точок дотику та перетину. *Часопис Київського університету права*. 2025. № 2. С. 46–54. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2025.6
6. Лук'янов Д. В. Правова система. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. Харків : Право, 2017. С. 497–501.
7. Рабінович П. Загальна концепція правової реформи в Україні: до характеристики вихідних засад. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 1 (12). С. 15–24.
8. Нижник Н. Р., Лемак В. В. Деякі аспекти правової реформи. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 1. С. 11–17.
9. Удовика Л. Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір : монографія. Харків : Право, 2011. 552 с.
10. Національна правова система: реформування та оновлення : наук.-аналіт. доп. / Н. М. Оніщенко та ін. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. 176 с.
11. Яковюк І. В. Правова політика. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. Харків : Право, 2017. С. 492–495.
12. Кучук А. М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 130 с.
13. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ : Юридична думка, 2008. 336 с.

14. Кривицький Ю. В. Реформа кримінального законодавства України: окремі теоретичні зауваги. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2024. Вип. 69. С. 139–144. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.69.29>
15. Пархоменко Н. М. Парадигма правового регулювання в Україні: змістовно-інструментальні виміри : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2023. 320 с.
16. Право і прогрес: запити громадянського суспільства : монографія / Ю. С. Шемшученко та ін. ; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ : Наукова думка, 2020. 368 с.
17. Загальна теорія права : підручник / М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв, Ю. І. Матвєєва ; за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
18. Кривицький Ю. В. Праворозуміння як світоглядний і методологічний фундамент правової реформи. *Право і суспільство*. 2017. № 5. Ч. 2. С. 25–30. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2017_5\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2017_5(2)_8)
19. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія. Одеса : Юридична література, 2006. 304 с.
20. Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння : навчальний посібник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 215 с.
21. Duke G. Modern Natural Law. *The American Journal of Jurisprudence*. 2025. Vol. 70. No. 2. P. 105–120. DOI: 10.1093/ajj/auaf006
22. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006–2011 роки). Ч. 1. Загальні положення і досудове провадження : монографія. Київ : Істина, 2012. 288 с.
23. Hart H. L.A. *The Concept of Law*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 1994. 315 p.
24. Загальна теорія права. Нормативний курс : підручник для студентів-юристів / В. В. Костицький та ін. ; за ред. С. В. Бобровник. 2-ге вид., стереот. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
25. Klatt M. Integrative Jurisprudence: Legal Scholarship and the Triadic Nature of Law. *Ratio Juris*. 2020. Vol. 33. No. 4. P. 380–398. DOI: 10.1111/raju.12301

REFERENCES

1. Lemak V. (2016). Technology of the constitutional reform: the main requirements of the European experience for Ukraine. *Law of Ukraine*, 6, 44–51.
2. Husariev S. D. (2005). *Legal activity: methodological and theoretical aspects*. Kyiv: Znannya.
3. Selivanov V. M. (1997). Legal development of Ukrainian society as a component of its democratic transformation. In *State and legal reform in Ukraine: Materials of the scientific and practical conference* (pp. 105–109). Kyiv: Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine.
4. Lemak V. V. (2016). The reform of the Constitution: technological requirements on the background of European experience. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3 (86), 23–30.
5. Kryvytskyi Y. V. (2025). Research approaches to understanding legal reform: finding common ground and intersection. *Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 46–54. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2025.6
6. Lukianov D. V. (2017). Legal system. In O. V. Petryshyn (Ed.), *Great Ukrainian legal encyclopedia* (Vol. 3, pp. 497–501). Kharkiv: Pravo.
7. Rabinovych P. (1998). General concept of legal reform in Ukraine: on the characteristics of initial foundations. *Journal of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 (12), 15–24.
8. Nyzhnyk N. R., & Lemak V. V. (2003). Some aspects of legal reform. *Bulletin of the Khmelnytskyi Institute of Regional Management and Law*, 1, 11–17.
9. Udovyka L. H. (2011). *Transformation of the legal system in the conditions of globalization: anthropological dimension*. Kharkiv: Pravo.
10. Onishchenko N. M. et al. (2017). *National legal system: reform and renewal*. Kyiv: Institute of State and Law of V. M. Koretsky, NAS of Ukraine.
11. Yakovyuk I. V. (2017). Legal policy. In O. V. Petryshyn (Ed.), *Great Ukrainian legal encyclopedia* (Vol. 3, pp. 492–495). Kharkiv: Pravo.
12. Kuchuk A. M. (2023). *Law in the conditions of postmodernity: legal discourse*. Odesa: Yurydyka.
13. Parkhomenko N. M. (2008). *Sources of law: problems of theory and methodology*. Kyiv: Yurydychna dumka.
14. Kryvytskyi Y. V. (2024). Reform of criminal legislation of Ukraine: separate theoretical remarks. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*, 69, 139–144. DOI: 10.32782/2307-1745.2024.69.29
15. Parkhomenko N. M. (2023). *Paradigm of legal regulation in Ukraine: content and instrumental dimensions*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo.
16. Onishchenko N. M. (Eds.). (2020). *Law and progress: demands of civil society*. Kyiv: Naukova dumka.
17. Koziubra M. I. (Ed.). (2015). *General theory of law*. Kyiv: Vaite.
18. Kryvytskyi Y. V. (2017). Law understanding as a worldview and methodological foundation of legal reform. *Law and Society*, 5(Pt. 2), 25–30. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2017_5\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2017_5(2)_8)
19. Dudchenko V. V. (2006). *Tradition of legal development: pluralism of legal doctrines*. Odesa: Yurydychna literatura.
20. Plavych V. P. (2014). *Problems of modern legal understanding*. Kherson: OLDI-PLUS.

21. Duke G. (2025). Modern natural law. *The American Journal of Jurisprudence*, 70 (2), 105–120. DOI: 10.1093/ajj/auaf006
22. Loboiko L. M. (2012). *Reform of criminal procedural legislation in Ukraine (2006–2011)* (Pt. 1). Kyiv: Istyna.
23. Hart H. L.A. (1994). *The concept of law* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
24. Kostytskyi V. V. (et al.) (2023). *General theory of law: normative course* (2nd ed.). Kyiv: Yurinkom Inter.
25. Klatt M. (2020). Integrative jurisprudence: legal scholarship and the triadic nature of law. *Ratio Juris*, 33 (4), 380–398. DOI: 10.1111/raju.12301

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



Дата першого надходження статті до видання: 04.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

УДК 340.113(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.06>

ВІКТОР ЛАЗАРЄВ

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ
judge2101@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9468-0497
SCOPUS ID: 57208737524*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню праксеологічних вимірів функціонування правничої термінології та її ролі у забезпеченні ефективності правового регулювання. Правнича термінологія розглядається як елемент, що виходить за межі суто лінгвістичної конструкції і набуває значення самостійного операційного інструмента правотворчості, правозастосування та правничої комунікації. Обґрунтовується, що якість правничої термінології впливає на рівень правової визначеності та цілісності правової системи.

Показано, що правничий термін належним чином виконує свою функцію лише за умови точності, однозначності. Наголошено, що дефініція виступає ключовим засобом забезпечення належного тлумачення та застосування норм права. Значну увагу приділено аналізу поширених недоліків термінологічної практики, серед яких: невиправдане використання синонімів, застосування слів з нечітким змістом, запозичення іншомовних одиниць за наявності національних відповідників.

Розглянуто рішення Конституційного Суду України, у яких сформульовано вимоги до юридичної визначеності як одного з фундаментальних елементів верховенства права. Правові позиції Конституційного Суду України щодо чіткості, точності, однозначності та передбачуваності норм інтерпретуються як індикатори належної термінологічної роботи, що підкреслює важливість формування єдиної, стабільної та цілісної терміносистеми. Продемонстровано, що Конституційний Суд України розглядає правничу термінологію через її здатність забезпечувати належне застосування норм права.

Зазначено, що праксеологічний підхід дозволяє окреслити параметри, за якими правнича термінологія має оцінюватися у сучасній правовій системі: відповідність мовним стандартам, наявність чітких дефініцій, усталеність, системність та відсутність внутрішніх суперечностей. Такий підхід засвідчує, що термін є не лише мовною одиницею, а й засобом структурування правової реальності, від якого залежить функціональна здатність правової системи діяти узгоджено та передбачувано.

Ключові слова: правнича термінологія, правова визначеність, праксеологія; правотворчість, правозастосування, однозначність термінів, стабільність термінології, тлумачення, ефективність правового регулювання, Конституційний Суд України, правова позиція.

PRACTICAL MEASURES OF THE FUNCTIONING OF LEGAL TERMINOLOGY

UDC 340.113(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.06>

VIKTOR LAZARIEV

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Theory and History of State and Law
Kharkiv National University of Internal Affairs
judge2101@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9468-0497
SCOPUS ID: 57208737524*

Abstract. The article is devoted to the study of praxeological dimensions of the functioning of legal terminology and its role in ensuring the effectiveness of legal regulation. Legal terminology is considered as an element that goes beyond a purely linguistic construct and acquires the significance of an independent

operational tool for law-making, law enforcement and legal communication. It is argued that the quality of legal terminology affects the level of legal certainty and integrity of the legal system.

It is shown that a legal term properly fulfils its function only if it is accurate and unambiguous. It is emphasised that definition is a key means of ensuring the proper interpretation and application of legal norms. Considerable attention is paid to the analysis of common shortcomings in terminological practice, including: unjustified use of synonyms, use of words with unclear meanings, borrowing of foreign language units when national equivalents exist.

The decisions of the Constitutional Court of Ukraine are considered, in which the requirements for legal certainty as one of the fundamental elements of the rule of law are formulated. The legal positions of the Constitutional Court of Ukraine regarding the clarity, accuracy, unambiguity and predictability of norms are interpreted as indicators of proper terminological work, which emphasises the importance of forming a unified, stable and coherent terminology system. It has been demonstrated that the Constitutional Court of Ukraine considers legal terminology through its ability to ensure the proper application of legal norms.

It is noted that the praxeological approach allows us to outline the parameters by which legal terminology should be evaluated in the modern legal system: compliance with language standards, the presence of clear definitions, stability, consistency and the absence of internal contradictions. This approach confirms that a term is not only a linguistic unit, but also a means of structuring legal reality, on which the functional ability of the legal system to act in a coordinated and predictable manner depends.

Key words: legal terminology, legal certainty, praxeology, law-making, law enforcement, unambiguity of terms, stability of terminology, interpretation, effectiveness of legal regulation, Constitutional Court of Ukraine, legal position.

Постановка проблеми. Правнича термінологія виступає базовим елементом юриспруденції. Вона відіграє ключову роль у процесі підготовки правників, є невід’ємним складником правотворчої та правозастосовної діяльності. Саме завдяки правничій термінології відбувається структурування норм права, побудова юридичних конструкцій, на належному рівні здійснюється комунікація між суб’єктами права, а також проводиться інтеграція національної правової системи до європейських вимог. Тому для належного функціонування правової системи, до правничої термінології висуваються підвищені вимоги. Це стосується ефективності, доцільності та результативності її використання.

Використання правничої термінології, яке проявляється у процесі правотворчості, спілкуванні правників, визначення державних стандартів функціонування правничої термінології вказує нам на низку недоліків її використання. До них ми можемо віднести: непослідовне використання правничої термінології, порушення цілісності текстів, запозичення мовних конструкцій з іноземних мов, невдале використання синонімів, відсутність належної правничої термінології [1, с. 102–103]. Тому **актуальним питанням** залишається забезпечення системності, послідовності та раціональності функціонування правової системи крізь призму належного використання правничої термінології. Саме праксеологічний вимір дослідження правничої термінології дозволяє розглядати її ефективність застосування, доцільність та результативність її використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням праксеології та правничої термінології в Україні присвячено достатню кількість наукових доробок. Зокрема, стосовно праксеології ми можемо згадати праці О. Бандури [2], О. Письменної [3], Л. Романовської [4], У. Цмоць [5]. Правнича термінологія теж не залишилася поза увагою дослідників. Її розглядали О. Лисенко [6], М. Любченко [7], С. Матвеева [8], Н. Степаненко [9], С. Толста [10]. Водночас праксеологічні виміри функціонування правничої термінології залишилися поза увагою дослідників, що потребує розгляду цього питання.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні праксеологічних вимірів функціонування правничої термінології та визначення її ролі як інструмента забезпечення ефективності, послідовності, чіткості і точності реалізації норм права.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні у юриспруденції правнича термінологія розглядається не лише як певна синтаксична модель, що має на меті закріплення спеціалізованих юридичних понять. Її розглядають як певний інструмент, завдяки якому відбувається забезпечення ефективності, передбачуваності та уніфікації застосування норм права. У цьому сенсі саме праксеологічний вимір функціонування правничої термінології, а саме здатність правничої термінології бути застосованою у практичній діяльності, забезпечувати її правильність і однозначні підходи до застосування, виступає предметом сучасних досліджень.

З позиції праксеології правничу термінологію можемо охарактеризувати не лише використанням належних дефініцій, а й можливістю використання у юридичній практиці. Зокрема, це стосується правотворчості, тлумачення норм права, практичного застосування. Тобто правнича термінологія виконує

роль не просто мовного інструмента, а операційного механізму, що визначає структуру юридичного мислення та способи її реалізації.

Праксеологічний підхід дозволяє розглядати правничу термінологію крізь призму таких критеріїв, як ефективність, універсальність, стандартизованість, відповідність цілям правового регулювання та придатність до досягнення запланованих правових результатів. Саме тому особливої ваги набуває вимога термінологічної чіткості, однозначності та стабільності.

Спираючись на правила, що висувуються до літературної мови, маємо акцентувати увагу на тому, що «термін» має відповідати мовним стандартам. Зокрема, це стосується і формальної визначеності. Саме тому на правничу термінологію покладається завдання забезпечення зрозумілості правової норми. На жаль, сучасна правнича термінологія не повністю відповідає цим вимогам [11, с. 295], оскільки значна частина нормативно-правових актів містить правничі терміни з розмитим змістом, нечіткими межами застосування або такими, що допускають неоднозначність їх тлумачення. Це призводить до порушення принципу правової визначеності, який встановлює чіткість, однозначність та зрозумілість природи норми права, повноти відображення її змісту в нормативних формах національного законодавства [12, с. 89; 13, с. 102]. З цього логічно витікає вимога застосування однозначної термінології. Тому для позначення поняття у тексті документа слід уникати використання омонімів, паронімів. Слід вибирати саме той термін, який у повному обсязі може відобразити сутність конкретної ситуації, повно окреслити цю правничу категорію [14, с. 151]. Це не лише лінгвістична вимога, але й елемент праксеологічної оптимальності, який відображає, що чим точніше термін окреслює конкретну ситуацію, тим менше непорозумінь виникатиме за його застосування.

Наступна вимога до застосування правничої термінології полягає у її простоті та зрозумілості. Навіть зважаючи на складність правничої мови, правотворець має викладати норми права таким чином, щоб за допомогою правничої термінології, яка присутня у цих нормах, формувалося правильне уявлення про зміст його норм. Тому варто надавати пріоритет тим термінам, які вже визнані та апробовані на практиці, а їх визначення – бути максимально стислими й точними [14, с. 151]. Правничий термін має якнайповніше передавати зміст відповідного юридичного поняття. Вважають, що чим повніше і глибше пізнання сутності поняття, тим точніше формулюється його юридична природа [11, с. 297], що корелює з праксеологічним критерієм результативності.

Правничій термінології також має бути притаманна стабільність, недопущення багатозначного читання й розуміння; терміни мають бути усталеними, їх зміст не повинен змінюватися з прийняттям кожного нового закону. Однак вимога стабільності зовсім не означає відсутності змін у терміносистемі. Розвиток суспільних відносин викликає необхідність вживання нових слів. Але за умов нестабільності чинного законодавства ця вимога має велике значення на стадії реалізації нормативно-правових актів [14, с. 152]. Водночас стабільність функціонування правничої термінології не заперечує її розвитку. Зважаючи на зміни у суспільних відносинах, юриспруденція наповнюється новими термінами.

Вимога до стабільності функціонування терміносистеми у державі ставить перед нами завдання щодо здійснення контролю за масивом правничої термінології. Зокрема, як зазначає Г. Гергуль, висувається вимога: «у разі співіснування кількох назв одного юридичного поняття перевагу треба віддавати найбільш впровадженому юридичному термінові, який є найвизнанішим у законодавчій сфері та правовій науці. Такі юридичні терміни є найпоширенішими у правознавстві й найтрадиційнішими у використанні фахівцями» [11, с. 295].

У разі використання правничої термінології у нормативно-правових актах слід уникати запозичення іноземної правничої термінології за умови наявності вітчизняного відповідника. Слід використовувати вітчизняну термінологію, оскільки вона є природною для держави та інтегрована до правової системи [14, с. 152]. Використання іншомовних термінів є виправданим лише у тому випадку, якщо відсутній відповідник у національній правовій системі. У такому випадку слід погодитися з думкою Г. Гергуль, що «це, безумовно, не означає, що нині треба переназвати більшість запозичених юридичних термінів, яких, до речі, є чимало. Але перед тим, як залучати до обігу новий запозичений юридичний термін, треба обов'язково пошукати питомий відповідник, а тільки за відсутності останнього – впровадити в мовну практику іншомовний» [11, с. 295].

Така вимога, як єдність правничої термінології, має на меті відповідність одного поняття одному правничому терміну. Це відбувається незалежно від того, у скількох різних нормативно-правових актах

цей термін трапляється. Крім того, забороняється позначати одним терміном різні правові категорії [14, с. 152], оскільки кожен правничий термін має позначати лише одне поняття права (термінологічна однозначність), а одне поняття права має бути назване лише одним юридичним терміном (поняттєва одноназваність) [11, с. 295–296]. Бо дублювання термінів або багатоманітність підходів до їх розуміння може створити випадки невизначеності, ускладнює тлумачення норм права, що тягне за собою неможливість правильного застосування норм права.

Сутність правничої термінології розкривається за допомогою дефініції. З цього приводу слід погодитися з твердженням Г. Гергуль стосовно того, що «сутність названого правничим терміном поняття права має обов'язково розкривати дефініція. Наявність чіткої дефініції – істотна відмінність терміна від загальноживаного слова. Дефініції юридичних термінів мають особливе значення, адже вони окреслюють сутність понять права і відіграють важливу роль під час тлумачення норм права» [11, с. 296]. Отже, точно визначена дефініція є важливою умовою для однозначного тлумачення норм права, що тягне за собою їх правильну реалізацію.

Для правильного і належного використання правничої термінології важливо також відмовитися від використання застарілих слів, архаїзмів, жаргонів та іншої нестандартної лексики [15, с. 17], оскільки їх використання ускладнює застосування норм права.

Окрім доктринальних підходів, праксеологічні підходи до функціонування правничої термінології ми можемо знайти також у діяльності Конституційного Суду України. Зокрема, у рішенні від 05.06.2019 р. № 3-р(І)/2019 Конституційний Суд України чітко сформулював критерії правової визначеності як складника верховенства права. До них Суд відніс чіткість, зрозумілість, однозначність, передбачуваність. Суд зазначив, що «юридичні норми мають бути чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишалися передбачуваними» [16]. Тобто це рішення виступає фундаментальним джерелом формування загальних вимог до формування правничої термінології.

У своїх рішеннях від 23.01.2020 р. № 1-р/2020 [17] та від 01.07.2020 р. № 7-р(І)/2020 [18] Конституційний Суд України наголошує на тому, що «юридичні норми мають бути чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишались передбачуваними». Це чітко пов'язано з необхідністю підготовки якісної правничої термінології, потребою чіткого та зрозумілого викладення норм для їх послідовного застосування.

Аналізуючи рішення Конституційного Суду України, можемо стверджувати, що цей орган також не обійшов увагою проблемні питання функціонування правничої термінології. Він також зосередив свою увагу на праксеологічних вимірах функціонування правничої термінології. Досліджені рішення свідчать, що Конституційний Суд України звертає увагу на те, що якісно підготовлена правничка термінологія забезпечує передбачуваність, стабільність і ефективність правового регулювання.

Вимоги Конституційного Суду України щодо формування правничої термінології включають у себе: чіткість, зрозумілість, однозначність та передбачуваність норм. Ці критерії повністю корелюють із праксеологічними параметрами ефективності, оптимальності та результативності діяльності. Таким чином, сучасний підхід до правничої термінології передбачає її аналіз не лише як мовної одиниці, але й як інструмента забезпечення функціональної здатності правової системи діяти послідовно та ефективно.

Висновки. Правничка термінологія виступає ключовим елементом функціонування правової системи держави. Саме правничка термінологія забезпечує коректне функціонування юридичних конструкцій. Завдяки праксеологічному підходу термінологія будується на основі однозначності її розуміння, ефективності, універсальності.

Доктринальні підходи до праксеологічного розуміння правничої термінології визначають, що їм притаманна точність, однозначність, ефективність, універсальність. Особливого значення набуває послідовність у використанні термінів, адже порушення цього принципу спричиняє різночитання норм та знижує рівень правової визначеності.

Окрім доктринальних підходів, праксеологічні виміри функціонування правничої термінології ми відстежуємо і у рішеннях Конституційного Суду України. Конституційний Суд України зазначає, що термінологія, яка використовується у нормативно-правових актах, має бути зрозумілою, однозначною, оскільки лише за таких умов норму права можна однозначно реалізувати.

Таким чином, слід констатувати, що ефективність функціонування правничої термінології безпосередньо пов'язана з її праксеологічними характеристиками. У відповідності до цього правнича термінологія має бути однозначною, зрозумілою, ефективною, мати однакове тлумачення і розуміння всіма суб'єктами. Отже, праксеологічний підхід до функціонування правничої термінології виступає важливим складником не лише для належної побудови правничої термінології, а й для оптимізації функціонування всієї правової системи, оскільки якісна термінологія виступає ключовою умовою забезпечення стабільності та ефективності правового регулювання.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (2). С. 99–103.
2. Бандура О. О. Праксеологія права як складова філософської праксеології (загальні аспекти). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. Т. 19. № 1. С. 44–52. DOI: <https://doi.org/10.33270/02201901.44>
3. Письменна О. П. Праксеологія розуміння в різних умовах суспільного буття. *Право та державне управління*. 2018. № 1. Т. 2. С. 25–29.
4. Романовська Л. І. Праксеологічний підхід: теоретико-методологічні аспекти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25. Т. 2. С. 157–161. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-2.31>
5. Цмоць У. О. Правова праксеологія як чинник ефективності юридичної практики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. № 4. С. 155–164. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-4-18>
6. Лисенко О. А. Лінгвістичні аспекти юридичної термінології сучасного законодавства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 14 (82). С. 139–142.
7. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види : монографія. Харків : ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 280 с.
8. Матвеева С. Юридичний термін у сучасному термінознавстві та юриспруденції. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 29. Т. 3. С. 27–31.
9. Степаненко Н. В. Особливості використання спеціалізованої термінології під час формалізації норм права в контексті юридичної техніки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 4. Ч. 1. С. 141–146. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.22>
10. Толста С. А. Правничі термінологія в законодавчих актах України : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 229 с.
11. Грегуль Г. Вимоги до юридичних термінів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми української термінології*. 2008. № 620. С. 294–297.
12. Чеханюк Л. Принцип верховенства права та правова визначеність: співвідношення й окремі аспекти. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 85–95. DOI: [10.33270/02252901.10](https://doi.org/10.33270/02252901.10)
13. Шугалеєва І. Г. Правова визначеність у податковому праві. *Приватне та публічне право*. 2021. № 4. С. 101–106. DOI: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.4.17>
14. Ключко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2009. Вип. 18. С. 148–154.
15. Рогач О. Я. Проблеми термінології в українському законодавстві. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Право*. 2004. Вип. 3. С. 16–20.
16. Рішення Першого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою товариства з обмеженою відповідальністю «МЕТРО КЕШ ЕНД КЕРІ Україна» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців двадцять четвертого, двадцять п'ятого, двадцять шостого розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні»» від 23 березня 2017 року № 1989-VIII : Рішення Конституційного Суду України від 05.06.2019 р. № 3-р(I)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19#Text> (дата звернення: 21.01.2026).
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213-VIII : Рішення Конституційного Суду України від 23.01.2020 р. № 1-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text> (дата звернення: 21.01.2026).
18. Рішення Першого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Укркава» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 88 Закону України «Про нотаріат» : Рішення Конституційного Суду України від 01.07.2020 р. № 7-р(I)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va07p710-20#top> (дата звернення: 21.01.2026).

REFERENCES

1. Yatsyshyn N. P. (2013). Yurydychna terminolohiia yak spetsializovana systema pravovykh poniat. *Terminlohichni visnyk*, 2 (2), 99–103.
2. Bandura O. O. (2020). Prakseolohiia prava yak skladova filosofskoi prakseolohii (zahalni aspekty). *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, 19 (1), 44–52. <https://doi.org/10.33270/02201901.44>
3. Pysmenna O. P. (2018). Prakseolohiia rozuminnia v riznykh umovakh suspilnoho buttia. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 1 (2), 25–29.
4. Romanovska L. I. (2020). Prakseolohichni pidkhd: teoretyko-metodolohichni aspekty. *Innovatsiina pedahohika*, 25 (2), 157–161. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-2.31>
5. Tsmots U. O. (2023). Pravova prakseolohiia yak chynnyk efektyvnosti yurydychnoi praktyky. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Serii Yurydychna*, 4, 155–164. <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-4-18>
6. Lysenko O. A. (2022). Linhvistychni aspekty yurydychnoi terminolohii suchasnoho zakonodavstva. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii "Filolohiia"*, 14 (82), 139–142.
7. Liubchenko M. I. (2015). *Yurydychna terminolohiia: poniattia, osoblyvosti, vyd.* Vydavnytstvo Prava Liudyny.
8. Matvieieva S. (2020). Yurydychnyi termin u suchasnomu terminoznavstvi ta yurysprudentsii. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 29 (3), 27–31.
9. Stepanenko N. V. (2025). Osoblyvosti vykorystannia spetsializovanoi terminolohii pid chas formalizatsii norm prava v konteksti yurydychnoi tekhniki. *Analitychno-porivnialne pravo*, 4 (1), 141–146. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.22>
10. Tolsta S. A. (2006). *Pravnycha terminolohiia v zakonodavchykh aktakh Ukrainy* (Candidate dissertation). Kyiv.
11. Hrehul H. (2008). Vymohy do yurydychnykh terminiv. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika": Problemy ukraïnskoi terminolohii*, 620, 294–297.
12. Chekhaniuk L. (2025). Pryntsyp verkhovenstva prava ta pravova vyznachenist: spivvidnoshennia i okremi aspekty. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*, 1 (29), 85–95. <https://doi.org/10.33270/02252901.10>
13. Shuhalieieva I. H. (2021). Pravova vyznachenist u podatkovomu pravi. *Pryvatne ta publichne pravo*, 4, 101–106. <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.4.17>
14. Klochko M. I. (2009). Yurydychna terminolohiia: poniattia, osoblyvosti. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*, 18, 148–154.
15. Rohach O. Ya. (2004). Problemy terminolohii v ukraïnskomu zakonodavstvi. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Pravo*, 3, 16–20.
16. Constitutional Court of Ukraine. (2019). Rishennia ... "METRO KESH END KERI UKRAINA" ... No. 3-r(I)/2019 vid 05.06.2019. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19>
17. Constitutional Court of Ukraine. (2020). Rishennia ... 49 narodnykh deputativ Ukrainy ... No. 1-r/2020 vid 23.01. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20>
18. Constitutional Court of Ukraine. (2020). Rishennia ... TOV "Ukrkava" ... No. 7-r(I)/2020 vid 01.07.2020. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va07p710-20>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

НОРМАТИВНИЙ (ЕТИЧНИЙ) ПОТЕНЦІАЛ ОЦІНОК І ПРИНЦИПІВ У ЮРИДИЧНІЙ МЕТОДОЛОГІЇ К. ЛАРЕНЦА І ТЕОРІЇ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ Р. АЛЕКСІ

УДК 340.12(430):174

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2026-16.07>

ОЛЕКСАНДР МАКСИМЮК

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії права та прав людини

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

o.maximuk@chnu.edu.ua

ОЛЕКСАНДР НАСТАСІЙЧУК

доктор філософії, помічник судді

Чернівецького окружного адміністративного суду, Україна

nastasiichuk1989@gmail.com

Анотація. Предметом статті є відношення оцінок і принципів у контексті творчості Карла Ларенца і Роберта Алексі. Вихідним її пунктом є твердження, що прізвища Ларенца й Алексі асоціюються з тісно пов'язаними проблемами, про які можна сказати, що вони є двома сторонами однієї медалі. Йдеться про питання відповідно оцінок і принципів, які втілюються передусім у поняттях відкритих аксіологічних і деонтологічних норм. Такі норми застосовуються у так званих складних справах (hard cases), які якраз і називаються так, тому що в них потрібно мати справу з відкритою нормативною системою (open texture Харта). Оскільки компетентність юриста не може обмежуватися вмінням застосовувати тільки кодифіковані норми, то все це дозволяє охарактеризувати заявлену тему як актуальну для дослідження.

Мета статті – розкрити нормативний (етичний) потенціал оцінок і принципів на прикладі юридичної методології К. Ларенца і теорії юридичного дискурсу Р. Алексі. Вона конкретизується в таких питаннях: (1) що спільне і що відмінне мають юридична методологія К. Ларенца як теорія оцінок і теорія юридичного дискурсу Р. Алексі як теорія принципів; (2) як співвідносяться оцінки і принципи, з одного боку, і аксіологічні і деонтологічні правові норми – з іншого; і (3) як аксіологія права К. Ларенца імплікує єдино правильне рішення у складних справах, а деонтологія права Р. Алексі це заперечує.

У (1) відношення між юридичною методологією К. Ларенца і теорією юридичного дискурсу Р. Алексі показано крізь призму тези Р. Алексі про те, що «теорія принципів – це теорія цінностей, очищена від хистких припущень». У (2) проаналізована структура, можливий зміст, а також модальний характер аксіологічних і деонтологічних норм, в основі поділу на які лежить розрізнення оцінок і принципів. У (3) пояснено, чому аксіологія права К. Ларенца має необхідною умовою визнання можливості досягнення єдино правильного рішення у складних справах, і показано, як деонтологія права Р. Алексі вирішує ту саму етико-правову проблему шляхом заперечення такої можливості, а саме шляхом припущення існування декількох правильних рішень, одне з яких отримує перевагу над іншим у конкретній справі.

У підсумку сказано, що спільним для юридичної методології К. Ларенца і теорії юридичного дискурсу Р. Алексі є позитивне ставлення до методологічно/аргументативної ідеї правильності права, а відмінним – способи розв'язання відповідної проблеми, які в першому випадку орієнтуються на поняття оцінки, а в другому – на поняття принципів. Проте це не заважає уявляти оцінки і принципи як два обличчя міфічного Януса як символу відкритої юридичної методології (і/або відкритої теорії юридичної аргументації).

Аксіологічні і деонтологічні норми мають однакову структуру і зміст, проте різний модальний характер: евалюативний або деонтичний, тобто орієнтований на поняття добра або обов'язку. Їхній відкритий характер також є різним: суб'єктивний у першому випадку, і об'єктивний у другому, оскільки аксіологічно відкрите право відкрите тому, що можливості юриста як людини не безмежні, а деонтологічно тому, що поряд із імперативним правом є логічне місце для контингентного права.

Аксіологія права К. Ларенца має на увазі існування такого наперед об'єктивного нормативного порядку, а тому вона імплікує визнання можливості отримання єдино правильного рішення. Теорія юридичного дискурсу Р. Алексі як деонтологія права зразково демонструє наслідки відмови від можливості отримання єдино правильного рішення як у простих, так і у складних справах. Нормативний (етичний) потенціал юриспруденції оцінок і теорії юридичного дискурсу варто оцінювати як однаковий, проте його розробка Р. Алексі нині переважає розробку К. Ларенцом, наприклад, у частині послідовності, практичності, термінологічної елегантності тощо.

Ключові слова: юриспруденція оцінок, теорія юридичної аргументації, юридична методологія, аксіологічні і деонтологічні норми, складні справи, відкритість права, правильність права, критерії оцінювання, етика права.

THE NORMATIVE (ETHICAL) POTENTIAL OF EVALUATIONS AND PRINCIPLES IN KARL LARENZ'S LEGAL METHODOLOGY AND ROBERT ALEXY'S THEORY OF LEGAL DISCOURSE

UDC 340.12(430):174

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlrichsjournal-2026-16.07>

OLEKSANDR MAKSYMUK

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor at the Department of Theory of Law and Human Rights

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

o.maximiyuk@chnu.edu.ua

OLEKSANDR NASTASIICHUK

Doctor of Philosophy, Judicial Assistant

Chernivtsi Circuit Administrative Court, Ukraine

nastasiichuk1989@gmail.com

Abstract. The subject of this article is the relation between evaluations and principles in the context of the work of Karl Larenz and Robert Alexy. Its starting point is the assertion that the names of Larenz and Alexy are associated with closely related problems, which can be said to be two sides of the same coin. We are discussing the issue of values and principles, which are embodied primarily in the concepts of open axiological and deontological norms. These norms are applied in the so-called hard cases, which are so-called because they require dealing with an open normative system (Hart's open texture). Since the competence of a lawyer cannot be limited to the ability to apply only codified rules, all this allows us to characterize the stated topic as relevant for research.

The purpose of the article is to reveal the normative (ethical) potential of evaluations and principles based on the examples of Larenz's legal methodology and Alexy's theory of legal discourse. It is specified in the following questions: (1) what is common and what is different between Larenz's legal methodology as a theory of evaluations and Alexy's theory of legal discourse as a theory of principles; (2) how evaluations and principles, on the one hand, and axiological and deontological legal norms, on the other hand, are related; and (3) how Larenz's axiology of law implicates the only correct decision in complex cases, while Alexy's deontology of law denies this.

In (1), the relationship between Larenz's legal methodology and Alexy's theory of legal discourse is shown through the prism of Alexy's thesis that the "theory of principles is a theory of values freed from uncertain premises". In (2), the structure, possible content, and modal character of axiological and deontological norms, which are based on the distinction between values and principles, are analyzed. In (3), the author explains why Larenz's axiology of law has as a prerequisite the recognition of the possibility of reaching the only right decision in complex cases and shows how Alexy's deontology of law solves the same ethical and legal problem by denying such a possibility, namely, by assuming the existence of several right decisions, one of which takes precedence over the other in a particular case.

It is concluded that what Larenz's legal methodology and Alexy's theory of legal discourse have in common is a positive attitude towards the methodological/argumentative idea of the correctness of law, and what differs is the way of solving the relevant problem, which in the first case is based on the concept of evaluation, and in the second – on the concept of principles. However, this does not prevent us from imagining evaluations and principles as two faces of the mythical Janus as a symbol of open legal methodology (and/or open theory of legal argumentation).

Axiological and deontological norms have the same structure and content but different modal character: evaluative or deontic, i.e., oriented to the concepts of good or duty. Their open nature is also different – subjective in the first case and objective in the second – since axiologically open law is open because the possibilities of a lawyer as a human being are not unlimited and deontologically because there is a logical place for contingent law alongside imperative law.

Larenz's axiology of law implies the existence of a given objective normative order in advance, and therefore it implies the recognition of the possibility of obtaining the only correct decision. Alexy's theory of legal discourse as a deontology of law exemplifies the consequences of rejecting the possibility of obtaining the only correct

decision in simple and complex cases. The normative (ethical) potential of the jurisprudence of evaluations and the theory of legal discourse should be assessed as equal. However, Alexy's development today is superior to Larenz's, for example, in terms of consistency, practicality, terminological elegance, etc.

Key words: jurisprudence of evaluation, theory of legal argumentation, legal methodology, axiological and deontological norms, complex cases, openness of law, correctness of law, evaluation criteria, ethics of law.

Постановка проблеми. У нещодавньому дослідженні оцінок і принципів у юридичній методології К. Ларенца та теорії юридичного дискурсу Р. Алексі, яке було апробовано на Міжнародній науково-практичній конференції «Конституційні засади належної правової процедури: виклики євроінтеграції», яка відбулася 13–14 червня 2025 року у м. Чернівці (Максимюк О., Настасійчук О. Оцінки і принципи в юридичній методології К. Ларенца і теорії юридичного дискурсу Р. Алексі, с. 98–101), ми почали розкривати нормативний (етичний) потенціал оцінок і принципів на прикладі юридичної методології К. Ларенца і теорії юридичного дискурсу Р. Алексі. Зокрема, було досліджено, що спільне і що відмінне мають юридична методологія К. Ларенца як теорія оцінок і теорія юридичного дискурсу Р. Алексі як теорія принципів. Залишилося поза увагою співвідношення оцінок і принципів, з одного боку, і аксіологічні і деонтологічні правові норми – з іншого, і як аксіологія права К. Ларенца імплікує єдино правильне рішення у складних справах, а деонтологія права Р. Алексі це заперечує. Це і визначає актуальність та мету нашого дослідження.

Вивченням тематики юридичної аргументації, зокрема проблем сучасної теорії юридичної аргументації, в т. ч. і Р. Алексі, займалися Т. Дудаш, М. Козюбра, П. Рабінович та С. Рабінович. Серед іноземних авторів необхідно згадати Р. Дворкіна, Я. Шрьодера, Б. Рютерса, У. Нойманна та інших.

К. Ларенц та Р. Алексі у своїх дослідженнях доходять висновків, що принципи можуть суперечити один одному. На думку Алексі, у випадку суперечності принципів кожний принцип повинен поступитися перед іншим так, щоб обидва були реалізовані «оптимально». Як широко це стається, залежить від рангу відповідного правового блага й потребує знову зважування благ. Тут ідеться про значущість окремих принципів у межах системи таких принципів [1, с. 475].

Сказане є прикладом того, що К. Ларенц не пройшов повз постійно повторювану Р. Алексі думку, яка в оригіналі має такий вигляд:

Нормотеоретичний фундамент, з одного боку, субсумції, а з іншого боку, зважування утворює розрізнення правил і принципів. Правила – це норми, які дефінітивно [остаточно] щось велють. Вони є *дефінітивними веліннями*. Більшість правил постановляють дещо для випадку, що виконані певні умови. Вони є умовними нормами. Але правила можуть набирати категоричної форми. Прикладом була б абсолютна заборона тортур. Вирішально, що тоді, коли правило чинне і застосовне, то дефінітивно велено робити точно те, що воно вимагає. Якщо це робиться, то правило виконане; якщо це не робиться, то правила не виконане. Тому правила – це норми, які завжди можуть бути тільки або виконані, або не виконані. Всупереч цьому принципи – це норми, які велють, щоб щось було реалізовано стосовно фактичних і правових можливостей якомога вищою мірою. Принципи є згідно з цим *веліннями оптимізації*.

Як такі вони характеризуються тим, що можуть бути виконані різною мірою і що велена міра їхнього виконання залежить не тільки від фактичних, але й від правових можливостей. Правові можливості істотно визначаються, крім правил, зворотними принципами [2, с. 771–772]. Подібні пасажі у Р. Алексі можна знайти досить часто (наприклад, [3, с. 164–166; 4, с. 182–188; та ін.]).

Своєю чергою Р. Алексі згадує про К. Ларенца на початку своєї «Теорії юридичної аргументації», причому в першому реченні Вступу: те, що застосування законних правил є *не що інше*, як логічна субсумція під понятійно сформовані більші засновки, не може ... вже ніхто серйозно стверджувати. Ця констатація Карла Ларенца характеризує один із небагатьох моментів, в яких існує згода у сучасній дискусії про юридичні методи. Юридичний присуд, який вирішує правовий спір і може бути виражений сингулярним нормативним реченням, не впливає логічно в безлічі випадків із формулювань правових норм, які повинні бути припущені як чинні, разом з емпіричними реченнями, які повинні бути визнані істинними або доведеними [6, с. 17]. К. Ларенц згадується і в інших місцях роботи [6, с. 19, 23 та ін.], зокрема, ще раз відзначено, що К. Ларенц говорить про «усвідомлення того, що застосування закону не вичерпується субсумцією, а в широкому обсязі вимагає оцінок від застосовника» [6, с. 23] тощо.

У (1) відношення між юридичною методологією К. Ларенца і теорією юридичного дискурсу Р. Алексі показано крізь призму тези Р. Алексі про те, що «теорія принципів – це теорія цінностей, очищена від хистких припущень». Тезу Алексі можна сформулювати і так: «теорія принципів – це теорія оцінок...». Для розкриття такої констатації потрібно докладніше розглянути питання про відношення оцінок, у т.ч. цінностей, і принципів у контексті поділу правових норм на аксіологічні і деонтологічні норми.

(2) Йдеться про ідею Р. Алексі, який констатує, що той, хто говорить про щось, що воно має цінність, висловлює *ціннісне судження* і вчиняє *оцінювання* (Bewertung). Як *предмет* оцінювання годяться дуже різні речі. Оцінюватися, з-поміж іншого, можуть природні об'єкти, артефакти, мисленнєві витвори, події, дії і стани. *Критерії* оцінювання також мають різноманітний характер. Не предмети, а *критерії оцінювання* є тим, що слід називати «цінністю». Як правило, оцінюють за декількома критеріями, між якими мусять зважувати, оскільки їм пасує зустрічний характер. Класифікація як «добре» є тоді вираженням загального оцінювання. Застосування критеріїв оцінювання, між якими мусимо зважувати, відповідає застосуванню *принципів*. «*Критеріями для оцінювань*» можна називати тільки такі критерії для оцінювання, які можуть бути зважені. Їхніми відповідниками є критерії для оцінювань, які застосовні як *правила* без зважування. Їх можна називати «*правилами оцінювання*» [6, с. 128–131].

Р. Алексі продовжує сказане вище словами про те, що структурну відмінність між правилами і принципами можна знайти і на аксіологічному рівні. Принципам відповідають критерії оцінювання, правилам – правила оцінювання. Якщо додати ще одне термінологічне закріплення, що «цінностями» слід називати тільки критерії оцінювання, то можна зробити, використовуючи термін «норма» як загальне поняття, поділ на деонтологічні і аксіологічні норми. Відмінність між принципами і цінностями редукується до одного пункту. Те, що є *prima facie* найкращим у моделі цінності, є *prima facie* повинним у принципі-моделі, а те, що є дефінітивно найкращим у моделі цінності, є дефінітивно повинним у принципі-моделі. Отже, принципи і цінності відрізняються тільки через їхній деонтологічний характер, з одного боку, і аксіологічний характер – з іншого [6, с. 131–133].

Цікавим є також підсумок, з яким ми загалом погоджуємося, який підбиває Р. Алексі: в праві йдеться про те, що саме є повинним. Це говорить на користь принципів-моделі. З іншого боку, неважко перейти від констатації, що певне розв'язання є найкращим з погляду конституційного права, до констатації, що воно є повинним у площині конституційного права. Якщо припустити можливість такого переходу, то цілком можна виходити в юридичній аргументації замість принципів-моделі з моделі цінностей. Але все ж таки принципи-модель має ту вигоду, що завжди ясно виражає характер належного. До цього додається те, що поняття принципу дає менший привід для хибних витлумачень, ніж поняття цінності. І те й інше досить важливо, щоб віддати перевагу принципів-моделі [6, с. 133–134].

Узагальнити викладене вище можна так: предметом оцінок і принципів є передусім певна поведінка, і оцінки, і принципи мають умови застосування і модальний (або евалюативний, або деонтичний) оператор. Це якраз і свідчить, що як структурно, так і за змістом оцінки і принципи у сенсі Р. Алексі, тобто як веління оптимізації, є двома сторонами однієї медалі, тобто двома різновидами правової норми. Оцінки і принципи в певному аспекті – це відкриті гіпотетичні норми з різною модальною характеристикою. За змістом вони можуть збігатися, що дозволяє говорити, наприклад, про свободу як про принцип і як про цінність і/або оцінку.

(3) Теорія оцінок/цінностей К. Ларенца і теорія принципів Р. Алексі мають або можуть мати ще одну відмінність. Вони деякою мірою по-різному ставляться до проблеми єдино правильного рішення.

Так, К. Ларенц бере до уваги, з посиланням на Штамлера, той факт, що все мислення перебуває під кінцевою вимогою «правильності». Питання про правильність мусить ставитися також щодо змісту кожного правового воління [1, с. 89]. Відзначимо вкотре, що поняття правильності і справедливості – це однорідні поняття, справедливості можна вважати особливим випадком правильності права.

І справді, у систематичній частині свого «Вчення про методи» К. Ларенц докладно говорить про прагнення до справедливого вирішення справи і відзначає, що сукупний правопорядок перебуває під вимогою ідеї справедливості, із якої єдино зрештою спроможна виправдовуватися претензія на чинність (у нормативному сенсі). Яке розв'язання в окремій справі є «справедливим», це може бути дуже сумнівно; для деяких справ не існує, напевно, взагалі жодного розв'язання, яке було б єдино справедливим. Існують, однак, рішення, які очевидно є несправедливими [1, с. 348–349].

Сказане К. Ларенцом можна розуміти так, що проблема правильності права зводиться до проблеми справедливості, а проблема справедливості до проблеми регулятивної ідеї у сенсі ідеї права, тобто до того орієнтира, яким має керуватися суддя в процесі застосування права в простих і складних випадках.

Р. Алексі розвиває, по суті, подібну ідею про регулятивне значення єдино правильного рішення, проте він робить сильніший акцент на тому, що принаймні у складних справах досягнути єдино правильного рішення не можна, заперечуючи при цьому відому, протилежну за змістом, тезу Р. Дворкіна [7, с. 310].

Так, Р. Алексі, зокрема, зазначає, що те, що поняття процедуральної правильності дискурстеорії не передбачає, що на будь-яке практичне питання існує єдино правильна відповідь, не означає, що воно не має в жодному аспекті абсолютного характеру. Воно має *абсолютний* характер у будь-якому разі як регулятивна ідея. Як регулятивна ідея поняття правильності не передбачає, що на кожне практичне питання уже існує якась правильна відповідь, яку слід тільки віднайти. Радше єдино правильна відповідь отримує характер цілі, до якої потрібно прагнути. Учасники дискурсу мусять претендувати, незалежно від того, чи існує єдино правильна відповідь, на те, що їхня відповідь є єдино правильною, якщо їхні твердження і обґрунтування повинні мати сенс. Це передбачає тільки те, що можливо, що існують практичні питання, в яких у дискурсі може бути відзначена якась відповідь як єдино правильна, і що немає впевненості в тому, які питання є такими, так що варто намагатися у кожному питанні віднаходити єдино правильну відповідь. У цьому сенсі регулятивна ідея абсолютної процедуральної правильності і разом з нею уява ідеального дискурсу є необхідною передумовою осмисленого аргументування [8, с. 35].

Намічена вище розбіжність у підходах К. Ларенца і Р. Алексі до розв'язання проблеми єдино правильного рішення має глибоку теоретичну і філософську основу, на яку звернув увагу свого часу Ульфрід Нойманн, який, як і Р. Алексі, репрезентує теорію юридичної аргументації.

Викладене далі стане краще зрозумілим, якщо попередньо взяти до уваги такий фрагмент із «Вчення про методи» К. Ларенца: прихильники юриспруденції оцінок, які приходять із юриспруденції інтересів або спираються на філософію цінності Макса Шелера й Ніколая Гартмана, мають звичку протиставляти реальним інтересам і владним відносинам ідеальну цінність або мірило для оцінки, на яке спрямовується затіяна законодавцем або суддею оцінка. Цьому покладено в основу строге відокремлення належного від буття, або імперії цінностей від дійсності, яке відоме нам із неокантіанства й без якого правознавство справді не обходиться, хоча воно і не може бути останнім словом. Воно, певна річ, не може перебільшуватися в тому сенсі, начебто зміст належного міг би встановлюватися без оглядки на буттєві відносини, для яких або в межах яких воно повинно бути чинним. Те, що це недоречно, визнається все ж мало не всюди [1, с. 132]. Відзначимо, що юриспруденція оцінок має тісний стосунок до окреслених вище поглядів, передусім Н. Гартмана («духовне буття») [9, с. 195], тобто в цілому і загалом до сфери об'єктивного духу.

Так, У. Нойманн зазначає, що сприйняття права як об'єктивного духу має наслідки для юридичного вчення про методи. Йому кореспондує уявлення «єдино правильного рішення»; якщо правову норму мислити як ентитет, то її застосовність до кожного мислимого правового випадку є питанням правильного пізнання; непевності у правозастосуванні виникають тоді за рахунок пізнання або пізнаваності з недоліком, а не за рахунок «об'єктивного» дефіциту регулювання. Так, Ларенц зводить у другому виданні «Вчення про методи» «ігровий простір розсуду-судження», який суддя має при субсумції під нечіткі поняття, до «певних меж пізнаваності». Це послідовно: якщо мислити правову норму і обставини справи як щось об'єктивне, наперед дане пізнанню, то і відношення між обома також є даним наперед, а завдання судді вичерпується пізнанням цього відношення [9, с. 196].

Викладене вище спирається на зразкову теорію єдино правильного рішення, яку пропонує У. Нойманн. Тому варто викласти деякі її деталі.

Якщо юридичній аргументації пасує завдання обґрунтування правової правильності певного рішення, то це порушує питання, чи в кожному випадку існує фактично тільки одне єдине правильне рішення. Це питання надзвичайно спірне не тільки в науковій дискусії. Ним маніпулюють також у різних сферах юридичної практики в дуже різний спосіб. Взаємозв'язок між правильністю правової думки та наведеним на її користь обґрунтуванням характеризує особливість юридичної аргументації, яка відрізняє її від аргументації в інших наукових дисциплінах. Якість юридичного обґрунтування конститутивна для якості підкріпленого ним правового погляду на речі. Певний правовий погляд на речі

може бути виправданим з певним обґрунтуванням, а з іншим невиправданим. Це означає: прийнятність обґрунтування впливає на прийнятність правового погляду. Це пов'язано з особливістю правової науки, яка відрізняє її від інших наук: юридично-наукове дослідження змінює предмет своєї наукової діяльності. Підручник орнітології залишає пташиний світ незачепленим; підручник кримінального права змінює також кримінальне право. Якщо часто-густо, віддаючи належне методам, обґрунтовною і в цьому сенсі «правильною» є не одна правова думка, а велика частина правових думок, то це не означає, що юрист, який має відповідати на питання права як суддя або експерт, може задовольнитися констатацією, що різні розв'язання є правильними або принаймні припустимими. Як суддя або експерт він мусить зважитися на користь якогось розв'язання і він мусить при цьому орієнтуватися на рішення, яке найкраще може бути обґрунтоване (і в цьому сенсі є єдино правильним). Це означає: модель єдино правильного рішення функціонує в широкій сфері правової практики як невід'ємна *регулятивна ідея*. З внутрішньої перспективи судді правильне рішення може бути тільки одне; із зовнішньої перспективи філософа права йдеться про контрафактичну інсинуацію [7, с. 309–311].

Отже, викладене вище дозволяє сказати, що і К. Ларенц, і Р. Алексі, і У. Нойманн розуміють проблему єдино правильного рішення як регулятивну ідею, причому останні два автори намагаються вирішувати питання в рамках теорії юридичної аргументації, а К. Ларенц – у рамках своєї аксіологічної юридичної методології. А в питанні про те, який підхід кращий, варто, на наш погляд, який збігається з поглядом Р. Алексі, віддати перевагу теорії юридичної аргументації, проте не забуваючи про її тісний зв'язок з юриспруденцією оцінок К. Ларенца. Особливо слід відзначити, що виклад теорії юридичної аргументації у Р. Алексі сам собою, тобто не тільки змістом, але й за формою, не може не привертати прискіпливу увагу.

У підсумку можна сказати, що спільним для юридичної методології К. Ларенца і теорії юридичного дискурсу Р. Алексі є позитивне ставлення до методологічно/аргументативної ідеї правильності права, а відмінним – способи розв'язання відповідної проблеми, які в першому випадку орієнтуються на поняття оцінки, а в другому – на поняття принципів. Проте це не заважає уявляти оцінки і принципи як два обличчя міфічного Януса як символу відкритої юридичної методології (і/або відкритої теорії юридичної аргументації).

Аксіологічні і деонтологічні норми мають однакову структуру і зміст, проте різний модальний характер: евалюативний або деонтичний, тобто орієнтований на поняття добра або обов'язку. Їхній відкритий характер також є різним: суб'єктивний у першому випадку, і об'єктивний у другому, оскільки аксіологічно відкрите право відкрите тому, що можливості юриста як людини не безмежні, а деонтологічно тому, що поряд із імперативним правом є логічне місце для контингентного права.

Аксіологія права К. Ларенца має на увазі існування такого наперед об'єктивного нормативного порядку, а тому вона імплікує визнання можливості отримання єдино правильного рішення. Теорія юридичного дискурсу Р. Алексі як деонтологія права зразково демонструє наслідки відмови від можливості отримання єдино правильного рішення як у простих, так і у складних справах. Нормативний (етичний) потенціал юриспруденції оцінок і теорії юридичного дискурсу варто оцінювати як однаковий, проте його розробка Р. Алексі нині переважає розробку К. Ларенцом, наприклад, у частині послідовності, практичності, термінологічної елегантності тощо.

Подальше дослідження проблематики оцінок і принципів може відбуватися у напрямі антропологізації такої проблематики, тобто у напрямі залучення, наприклад, телеологічних практичних понять тощо.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6., neu bearb. Aufl. Berlin etc. : Springer, 1991. XVIII, 494 S.
2. Alexy R. Die Gewichtsformel. *Gedächtnisschrift für Jürgen Sonnenschein* : 22. Januar 1938 bis 6. Dezember 2000 / Jickeli, Joachim. Berlin : de Gruyter Recht, 2003. S. 771–792.
3. Alexy R. Hauptelemente einer Theorie der Doppelnatur des Rechts. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*. 2009. Bd. 95. S. 151–166.
4. Alexy R. Zum Begriff des Rechtsprinzips. Alexy R. Recht, Vernunft, Diskurs : Studien zur Rechtsphilosophie. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1995. S. 177–212.
5. Alexy R. Theorie der juristischen Argumentation. *Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1991. 435 S.

6. Alexy R. Theorie der Grundrechte. 1. Aufl. Baden-Baden : Nomos-Verlagsgesellschaft, 1985. 548 S.
7. Hassemer W. Einführung in die Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart. 9., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Heidelberg : C. F. Müller, 2016. XXIX, 479 S.
8. Alexy R. Idee und Struktur eines vernünftigen Rechtssystems. *Rechts- und Sozialphilosophie in Deutschland heute*. Stuttgart : Steiner, 1991. S. 30–44.
9. Neumann U. Literaturbericht: Neuere Schriften zur Rechtsphilosophie und Rechtstheorie. *Philosophische Rundschau*. 1981. S. 189–216.

REFERENCES

1. Larenz K. (1991). Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6., neu bearb. Aufl. Berlin etc.: Springer, XVIII, 494 S.
2. Alexy R. (2003). *Die Gewichtsformel. Gedächtnisschrift für Jürgen Sonnenschein*: 22. Januar 1938 bis 6. Dezember 2000 / Jickeli, Joachim. Berlin: de Gruyter Recht, S. 771–792.
3. Alexy R. (2009). Hauptelemente einer Theorie der Doppelnatur des Rechts. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*. Bd. 95. S. 151–166.
4. Alexy R. (1995). Zum Begriff des Rechtsprinzips. Alexy R. Recht, Vernunft, Diskurs: Studien zur Rechtsphilosophie. Frankfurt am Main : Suhrkamp, S. 177–212.
5. Alexy R. (1991). Theorie der juristischen Argumentation. *Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 435 S.
6. Alexy R. (1985). Theorie der Grundrechte. 1. Aufl. Baden-Baden: Nomos-Verlagsgesellschaft, 548 S.
7. Hassemer W. (2016). Einführung in die Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart. 9., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, XXIX, 479 S.
8. Alexy R. (1991). Idee und Struktur eines vernünftigen Rechtssystems. *Rechts- und Sozialphilosophie in Deutschland heute*. Stuttgart: Steiner, S. 30–44.
9. Neumann U. (1981). Literaturbericht: Neuere Schriften zur Rechtsphilosophie und Rechtstheorie. *Philosophische Rundschau*. S. 189–216.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

СТАТТЯ 246 КПК УКРАЇНИ ЯК КЛЮЧОВА НОРМА ІНСТИТУТУ НСРД: ПІДСТАВИ, ОБМЕЖЕННЯ, ГАРАНТІЇ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.08>

ВІТАЛІЙ РОМАНОВ

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри спеціальних поліцейських дисциплін

та базової загальновійськової підготовки

Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, Україна

ORCID: 0000-0002-8569-5723

Анотація. Стаття присвячена науково-правовому аналізу підстав і меж проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) у кримінальному провадженні з акцентом на ст. 246 КПК України. Обґрунтовується, що ця норма формує матеріальні умови допустимості НСРД як вимогу: необхідності – отримати відомості іншим способом неможливо; пропорційності – найбільш інтенсивні форми обмеження прав допускаються переважно у провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. Така конструкція виконує запобіжну функцію й покладає на сторону обвинувачення обов'язок довести, що обраний захід є мінімально достатнім для досягнення цілей розслідування.

З'ясовано зв'язок між обмеженнями, встановленими ч. 2 ст. 246 КПК України, та класифікацією кримінальних правопорушень у ст. 12 КК України, що гарантує пропорційність обмеження прав залежно від характеру суспільної небезпеки. Наголошено, що у провадженнях щодо кримінальних проступків та нетяжких злочинів можливе застосування окремих НСРД за умови підвищених стандартів обґрунтування необхідності та встановлення вузьких меж втручання; окремо враховано спеціальне регулювання ст. 300 КПК України, яка прямо допускає проведення НСРД, передбаченої ст. 268 КПК, у досудовому розслідуванні кримінальних проступків.

Проаналізовано процесуальні гарантії Глави 21 КПК України (судовий контроль, вимоги до клопотання та ухвали, строки, порядок фіксації, збереження й використання результатів), а також виняток для невідкладних випадків за ст. 250 КПК України з обов'язком подальшого звернення до слідчого судді. Особливу увагу приділено стандартам ЄСПЛ щодо правомірності негласного спостереження, вимогам **юридичної визначеності закону** та ефективним запобіжникам від неконтрольованого обмеження прав.

Окремо досліджено правову природу НСРД, передбаченої ст. 268 КПК України (установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу)), та обґрунтовано можливість її застосування у провадженнях щодо нетяжких злочинів за умови доведення необхідності, визначення чітких меж і дотримання судового контролю. Зроблено висновок, що коректне застосування ст. 246 КПК України є ключовою передумовою допустимості доказів і практичним показником ефективності правозахисної функції кримінального процесу.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, стаття 246 КПК України, судовий контроль, допустимість доказів, особисте життя, пропорційність, тяжкі злочини, стаття 268 КПК України, стаття 300 КПК України.

ARTICLE 246 OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE AS A KEY PROVISION OF THE INSTITUTION OF COVERT INVESTIGATIVE ACTIONS: GROUNDS, LIMITATIONS, SAFEGUARDS

UDC 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.08>

VITALII ROMANOV

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor at the Department of Special Police Disciplines

and Basic Military Training

Sumy Branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8569-5723

Abstract. The article is devoted to a scholarly and legal analysis of the grounds and limits for conducting covert investigative (search) actions (CISA) in criminal proceedings, with particular emphasis on Article 246 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. It is argued that this provision establishes the substantive conditions for the admissibility of CISA as requirements of: necessity – when obtaining information by other means is impossible; and proportionality – where the most intensive forms of rights restrictions are permitted primarily in proceedings concerning serious and especially serious crimes. Such a construction performs a preventive function and imposes on the prosecution the obligation to prove that the chosen measure is minimally sufficient to achieve the objectives of the investigation.

The connection between the restrictions set forth in Part 2 of Article 246 CPC of Ukraine and the classification of criminal offenses in Article 12 of the Criminal Code of Ukraine is identified, ensuring proportionality of rights restrictions depending on the degree of social danger of the act. It is emphasized that in proceedings concerning criminal misdemeanors and non-serious crimes, certain CISA may be applied subject to heightened standards of necessity justification and narrowly defined limits of interference; special regulation under Article 300 CPC of Ukraine is also taken into account, which expressly permits the conduct of CISA provided for in Article 268 CPC during pre-trial investigation of criminal misdemeanors.

The procedural safeguards of Chapter 21 CPC of Ukraine are analyzed (judicial control, requirements for motions and rulings, time limits, procedures for recording, preserving, and using results), as well as the exception for urgent cases under Article 250 CPC of Ukraine, which requires subsequent referral to an investigating judge. Particular attention is paid to the standards of the European Court of Human Rights regarding the lawfulness of covert surveillance, the requirements of legal certainty, and effective safeguards against uncontrolled restrictions of rights.

The legal nature of the CISA provided for in Article 268 CPC of Ukraine (determining the location of radio equipment/electronic devices) is separately examined, and the possibility of its application in proceedings concerning non-serious crimes is substantiated, provided necessity is demonstrated, clear limits are defined, and judicial control is observed. It is concluded that the proper application of Article 246 CPC of Ukraine is a key prerequisite for the admissibility of evidence and a practical indicator of the effectiveness of the human rights protection function of criminal procedure.

Key words: covert investigative (search) actions, Article 246 CPC of Ukraine, judicial oversight, admissibility of evidence, private life; proportionality, grave crimes, Article 268 CPC of Ukraine, Article 300 CPC of Ukraine.

Негласні слідчі (розшукові) дії належать до найбільш чутливих інструментів кримінального процесу. Їхня практична цінність полягає у здатності забезпечувати отримання доказової інформації там, де відкриті процесуальні засоби є малоефективними. Водночас НСРД за своєю природою пов'язані з підвищеним ризиком втручання у особисте життя і таємницю спілкування, адже проводяться негласно і, як правило, без можливості для особи своєчасно дізнатися про факт втручання та швидко його оскаржити. Саме тому законність НСРД має гарантуватися не декларативно, а через реальні запобіжники та дієвий судовий контроль [1; 2; 3].

У наукових дослідженнях акцент робиться на гарантіях прав людини під час застосування НСРД: належному обґрунтуванні потреби втручання, визначеності меж судової санкції, а також процесуальних

наслідках порушень для допустимості доказів [2; 3]. Разом із тим у практичному вимірі не втрачає актуальності питання, як критерій тяжкості кримінального правопорушення, встановлений ч. 2 ст. 246 КПК України, співвідноситься з можливістю застосування окремих НСРД (зокрема, передбачених ст. 268 КПК) у провадженнях щодо нетяжких злочинів [1, ст. 246; 1, ст. 268; 4].

Мета цієї статті полягає у науково-правовому аналізі ст. 246 КПК України як базової норми інституту НСРД та в обґрунтуванні допустимості застосування ст. 268 КПК України у провадженнях щодо нетяжких злочинів за умови дотримання стандартів необхідності, пропорційності й належного судового контролю [1, ст. 246; 1, ст. 268]. Для досягнення мети розглядаються: зміст і практичне наповнення критерію «іншим способом неможливо»; запобіжна логіка обмежень ч. 2 ст. 246 КПК у зв'язку з класифікацією ст. 12 КК України; ключові процесуальні гарантії Глави 21 КПК та межі винятку «невідкладності» за ст. 250 КПК; критерії пропорційності для використання ст. 268 КПК у «нетяжких» провадженнях, а також значення спеціальної норми ст. 300 КПК щодо кримінальних проступків [1; 1, ст. 250; 13, ст. 12; 1, ст. 300].

Методологічна база ґрунтується на формально-юридичному та системному аналізі положень КПК і КК України з урахуванням практики ЄСПЛ щодо допустимості негласних форм спостереження та вимог до чіткості й передбачуваності законодавства та процедурних гарантій [5–12].

ЄСПЛ послідовно виходить із того, що законодавче регулювання втручання у особисте життя та комунікації має бути досить чітким, передбачуваним і забезпеченим ефективними запобіжниками від неконтрольованого застосування [9; 10]. Приховані заходи можуть відповідати Конвенції лише за наявності реального контролю (насамперед незалежного) і процедур, які унеможливають необґрунтоване розширення меж втручання. Ці підходи простежуються у справах *Klass and Others v. Germany*, *Szabó and Vissy v. Hungary*, *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom*, *Ekimdzhiiev and Others v. Bulgaria* [5–8], а також у рішенні *Centrum för rättvisa v. Sweden* щодо необхідності системних гарантій, особливо коли йдеться про інтенсивне втручання у сферу комунікацій [12]. У площині НСРД це означає потребу в чітких підставах і межах проведення, незалежному контролю, визначених строках, належній фіксації результатів та зрозумілих правилах подальшого використання здобутих матеріалів [5–12].

Стаття 246 КПК України є основною нормою, яка визначає умови застосування НСРД [1, ст. 246]. По-перше, вона фіксує негласний характер таких дій як їхню визначальну ознаку. По-друге, встановлює базову вимогу необхідності: сторона обвинувачення має переконати суд, що отримати відповідні відомості іншими процесуальними засобами неможливо. По-третє, ч. 2 ст. 246 запроваджує підвищені бар'єри для найбільш інтенсивних форм втручання, дозволяючи їх (як загальне правило) лише у провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, що кореспондує класифікації ст. 12 КК України [13, ст. 12].

Критерій «іншим способом неможливо» має змістове, а не риторичне значення. Належне обґрунтування повинно показувати: які саме відомості є необхідними для цілей розслідування; чому відкриті слідчі (розшукові) дії або інші процесуальні інструменти не здатні забезпечити їх отримання у конкретних обставинах; чому обраний вид НСРД є мінімально достатнім за інтенсивністю, обсягом і строком [1, ст. 246]. У літературі слушно підкреслюється, що підміна «неможливості» загальною «доцільністю» знецінює судовий контроль і відкриває шлях до надмірного обмеження прав. Тому саме конкретність клопотання і доданих матеріалів визначає, чи здатний суд реально оцінити необхідність та пропорційність втручання [1; 2; 3].

Запобіжний зміст ч. 2 ст. 246 КПК України полягає у встановленні підвищеного порога допустимості найбільш інтенсивних НСРД, який законодавець пов'язує з категорією тяжкості кримінального правопорушення. Порогові критерії, сформульовані у ст. 12 КК України, мають працювати як інструмент диференціації допустимого втручання: що нижчий рівень суспільної небезпеки діяння, то сильнішим має бути доведення необхідності, а межі втручання – більш вузькими і контрольованими [13, ст. 12]. Водночас сам факт «нетяжкості» не означає абсолютної заборони будь-яких НСРД: вирішальними є вид конкретної дії та фактична інтенсивність втручання у права [1, ст. 246].

Процесуальні гарантії, передбачені Главою 21 КПК України, охоплюють вимоги до змісту клопотання і судової ухвали, правила щодо строків, фіксації та збереження матеріалів, а також умови їх подальшого використання. Дієвість контролю проявляється насамперед у якості судової ухвали: вона має окреслювати мету, об'єкт, строк і допустимий обсяг втручання так, щоб у подальшому було

можливим перевірити – чи не було виходу за межі дозволеного [1]. ЄСПЛ наголошує, що навіть у межах прихованих заходів правове регулювання й практична процедура повинні бути досить визначеними, аби мінімізувати ризик свавільності [10].

Виняток «невідкладності» за ст. 250 КПК України допускає початок окремих НСРД без попередньої ухвали слідчого судді, але лише за наявності об'єктивно невідкладних умов та за обов'язкового подальшого звернення до суду. Такий механізм не послаблює вимог необхідності й пропорційності; навпаки, він підвищує стандарт обґрунтування: суд у подальшому має перевірити, чи справді обставини виключали можливість отримати судовий дозвіл у звичайному порядку [1, ст. 250].

Проблеми допустимості результатів НСРД виникають не тільки на стадії отримання санкції, але й під час виконання ухвали, фіксації, збереження, відкриття матеріалів іншій стороні та подальшого дослідження у суді. Тому доцільно оцінювати законність НСРД як послідовний «ланцюг допустимості»: підстави та межі, проведення, фіксація/збереження, відкриття, використання. У цьому сенсі позиції Верховного Суду підкреслюють значення процесуальної коректності отримання та дослідження доказів як ключової умови їх оцінки [14].

Стаття 268 КПК України регламентує НСРД як установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) [1, ст. 268]. Її предметом є технічні локаційні дані (де перебуває пристрій), а не зміст повідомлень чи розмов. Однак «не-змістовий» характер втручання сам по собі не робить його незначним: чутливість залежить від тривалості, частоти, точності та деталізації зібраної інформації, а також від того, чи утворюється фактично «історія переміщень» [4]. ЄСПЛ у споріднених ситуаціях (зокрема, у справі *Uzun v. Germany*) оцінює подібні заходи крізь призму пропорційності, наявності адекватних запобіжників та реального контролю за межами втручання [11]. Отже, навіть без доступу до змісту комунікацій застосування ст. 268 потребує вузько сформульованої судової санкції та механізмів, що не допускають перетворення «локалізації» на прихований трекінг.

Аргумент на користь застосування ст. 268 КПК у провадженнях щодо нетяжких злочинів доцільно будувати системно. По-перше, ця дія підпорядковується загальним умовам ст. 246 КПК (необхідність, пропорційність, судовий контроль) [1, ст. 246]. По-друге, вона не належить до переліку найбільш інтенсивних форм втручання, для яких закон встановлює підвищений «пори́г тяжкості» у ч. 2 ст. 246. По-третє, законодавець окремо врегулював питання допустимих НСРД у досудовому розслідуванні кримінальних проступків: ст. 300 КПК прямо дозволяє застосовувати серед іншого НСРД, передбачену ст. 268 КПК (а також ті, що вказані в ч. 2 ст. 264 КПК) [1, ст. 300; 1, ст. 268]. Тому у категорії кримінальних проступків наявна спеціальна нормативна підстава для використання ст. 268, однак вона не усуває вимог щодо суворості необхідності, пропорційності та судового контролю.

У «нетяжких» провадженнях застосування ст. 268 КПК може бути виправданим лише за наявності ретельно доведеного критерію «іншим способом неможливо» та за умови, що слідчий суддя заздалегідь встановив чіткі й вузькі межі втручання: короткий строк, конкретну мету, мінімально необхідний обсяг даних, заборону накопичення або аналізу тривалої історії переміщень, а також контрольні запобіжники проти надмірного збору інформації [1, ст. 246; 1, ст. 268]. Наукові джерела також наголошують, що саме «межі» є ключем до правомірності: без них локалізаційний захід легко набуває ознак системного стеження [4].

Отже, найбільш типові ризики для допустимості доказів у цій сфері пов'язані з: формальним, неперевірюваним посиленням на «неможливість іншими способами»; нечіткими межами ухвали слідчого судді або фактичним виходом за встановлені межі; зловживанням «невідкладністю»; порушеннями правил фіксації, збереження та відкриття матеріалів іншій стороні. У підсумку це свідчить, що ст. 246 КПК повинна працювати як дієвий механізм захисту прав, а не як формальна процедура для дозволу на проведення НСРД [1, ст. 246; 1, ст. 250; 2; 3; 14].

Висновки. Стаття 246 КПК України задає матеріальні умови застосування НСРД і формує поєднання двох ключових критеріїв: необхідності та пропорційності, які мають бути предметом реальної судової перевірки [1, ст. 246].

Критерій «іншим способом неможливо» вимагає конкретного й перевірюваного обґрунтування; без деталізації судовий контроль перетворюється на формальність [1, ст. 246; 2; 3].

Обмеження ч. 2 ст. 246 КПК узгоджуються з класифікацією ст. 12 КК України та стримують надмірні втручання у «нетяжких» провадженнях, зберігаючи диференціацію допустимих заходів [1, ст. 246; 13, ст. 12].

Процесуальні гарантії Глави 21 КПК і виняток «невідкладності» за ст. 250 КПК потребують змістового контролю як до проведення НСРД (на етапі санкції), так і після її виконання (на етапі перевірки законності та допустимості) [1, ст. 250].

Стаття 268 КПК України може застосовуватися у провадженнях щодо нетяжких злочинів за умови доведеної необхідності, вузько визначених меж і ефективного контролю; визначальним є фактичний рівень втручання. Додатково ст. 300 КПК прямо допускає застосування ст. 268 у розслідуванні кримінальних проступків, але за тих самих базових стандартів законності й пропорційності [1, ст. 246; 1, ст. 268; 1, ст. 300; 4; 11].

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.01.2026).
2. Коваль А. А. Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. 264 с. ISBN 978-966-336-410-0. URL: [https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/311/1/Коваль%20А.%20А.%20Забезпечення%20прав%20людини%20при%20провадженні%20негласних%20слідчих%20\(розшукових\)%20дій.pdf](https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/311/1/Коваль%20А.%20А.%20Забезпечення%20прав%20людини%20при%20провадженні%20негласних%20слідчих%20(розшукових)%20дій.pdf) (дата звернення: 20.01.2026).
3. Колесник В. А. Гарантії дотримання прав особи при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 63. С. 293–297. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/53.pdf> (дата звернення: 20.01.2026).
4. Луцик В. В. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 202–205. URL: https://lsej.org.ua/4_2014/53.pdf (дата звернення: 20.01.2026).
5. *Klass and Others v. Germany*; Judgment (Application No. 5029/71), 06.09.1978. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510> (дата звернення: 20.01.2026).
6. *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom* [GC]; Judgment (Applications Nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15), 25.05.2021. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/> (дата звернення: 20.01.2026).
7. Szabó and Vissy v. Hungary : Judgment (Application No. 37138/14), 12.01.2016. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/> (дата звернення: 20.01.2026).
8. *Ekimdzhiiev and Others v. Bulgaria*; Judgment (Application No. 70078/12), 11.01.2022. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/> (дата звернення: 20.01.2026).
9. *Weber and Saravia v. Germany* (dec.); Decision (Application No. 54934/00), 29.06.2006. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/> (дата звернення: 20.01.2026).
10. *Liberty and Others v. the United Kingdom* : Judgment (Application No. 58243/00), 01.07.2008. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/> (дата звернення: 20.01.2026).
11. *Uzun v. Germany* : Judgment (Application No. 35623/05), 02.09.2010. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/> (дата звернення: 20.01.2026).
12. *Centrum för rättvisa v. Sweden* [GC]; Judgment (Application No. 35252/08), 25.05.2021. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/> (дата звернення: 20.01.2026).
13. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.01.2026).
14. Верховний Суд. Докази і доказування у кримінальному судочинстві. Практика Верховного Суду : презентаційні матеріали (17.10.2024). URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_ocisnka_dokaziv_17_10_2024.pdf (дата звернення: 20.01.2026).

REFERENCES

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012, April 13). *Criminal Procedure Code of Ukraine* (Law No. 4651-VI). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Koval A. A. (2019). *Zabezpechennia prav liudyny pry provadzhenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii*: monograph. Mykolaiv: Petro Mohyla Black Sea National University Publishing House. Retrieved from: [https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/311/1/Коваль%20А.%20А.%20Забезпечення%20прав%20людини%20при%20провадженні%20негласних%20слідчих%20\(розшукових\)%20дій.pdf](https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/311/1/Коваль%20А.%20А.%20Забезпечення%20прав%20людини%20при%20провадженні%20негласних%20слідчих%20(розшукових)%20дій.pdf)
3. Kolesnyk V. A. (2021). *Harantii dotrymanna prav osoby pry provedenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii*. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 63, 293–297. Retrieved from: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/53.pdf>
4. Lutsyk V. V. (2014). *Ustanovlennia mistseznakhodzhennia radioelektronnoho zasobu*. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal (Legal Scientific Electronic Journal)*, 4, 202–205. Retrieved from: https://lsej.org.ua/4_2014/53.pdf
5. European Court of Human Rights. (1978, September 6). *Klass and Others v. Germany* (Application No. 5029/71). HUDOC. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510>
6. European Court of Human Rights. (2021, May 25). *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom* [GC] (Applications Nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15). HUDOC. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/>

7. European Court of Human Rights. (2016, January 12). *Szabó and Vissy v. Hungary* (Application No. 37138/14). HUDOC. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/>
8. European Court of Human Rights. (2022, January 11). *Ekimdzhiev and Others v. Bulgaria* (Application No. 70078/12). HUDOC. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/>
9. European Court of Human Rights. (2006, June 29). *Weber and Saravia v. Germany* (Application No. 54934/00) (Decision on admissibility). HUDOC. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/>
10. European Court of Human Rights. (2008, July 1). *Liberty and Others v. the United Kingdom* (Application No. 58243/00). HUDOC. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/>
11. European Court of Human Rights. (2010, September 2). *Uzun v. Germany* (Application No. 35623/05). HUDOC. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/>
12. European Court of Human Rights. (2021, May 25). *Centrum för rättvisa v. Sweden* [GC] (Application No. 35252/08). HUDOC. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/>
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001, April 5). *Criminal Code of Ukraine* (Law No. 2341-III). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
14. Supreme Court of Ukraine. (2024, October 17). *Evidence and proof in criminal justice: Supreme Court practice* (Presentation materials). Retrieved from: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_ocisnka_dokaziv_17_10_2024.pdf

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



Дата першого надходження статті до видання: 23.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ НОРМ МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlachsjournal-2026-16.09>

НЕЛЯ САВЧИН

кандидат юридичних наук,

доцент, асистент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

n.savchyn@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-3200-7373

Scopus-Author ID: 57249164800

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз механізму взаємодії норм матеріального та цивільного процесуального права як необхідної передумови ефективного функціонування цивільного судочинства. Досліджено науково-теоретичні підходи до розуміння співвідношення матеріального і процесуального права та визначено місце цивільного процесуального права в системі правового регулювання. Обґрунтовано, що цивільне процесуальне право має інструментальний характер і спрямоване на забезпечення реалізації норм матеріального права через діяльність суду.

Розкрито зміст механізму взаємодії норм матеріального та процесуального права, а також визначено його основні структурні елементи. Встановлено, що вплив матеріального права на цивільне процесуальне право має багаторівневий характер і проявляється у фрагментарній, структурній та системній формах. Фрагментарний вплив пов'язаний із формуванням окремих процесуальних норм, зумовлених специфікою матеріально-правових відносин; структурний – із визначенням змісту правових інститутів та диференціацією цивільного судочинства; системний – із впливом на принципи, мету та метод правового регулювання цивільного процесуального права.

Окрему увагу приділено ролі суду у забезпеченні належної реалізації норм матеріального права, зокрема через формування єдності судової практики та тлумачення правових приписів. Проаналізовано проблемні аспекти узгодженості матеріально-правових і процесуально-правових норм, які можуть ускладнювати правозастосовну діяльність та знижувати ефективність судового захисту. У результаті дослідження запропоновано напрями вдосконалення законодавчого та доктринального забезпечення взаємодії норм матеріального і цивільного процесуального права.

Ключові слова: цивільне процесуальне право, матеріальне право, взаємодія норм права, механізм правового регулювання, цивільне судочинство, судово практика, правозастосування, правові інститути, підсудність, процесуальні норми.

THE THEORETICAL AND LEGAL MECHANISM GOVERNING THE INTERACTION BETWEEN SUBSTANTIVE AND CIVIL PROCEDURAL LAW

UDC 347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlachsjournal-2026-16.09>

NELIA SAVCHYN

PhD in Law, Associate Professor,

Assistant Professor at the Department of Procedural Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

n.savchyn@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-3200-7373

Scopus-Author ID 57249164800

Abstract. This article presents a comprehensive theoretical and legal analysis of the mechanism of interaction between substantive law and civil procedural law as a necessary prerequisite for the effective functioning of civil

proceedings. Scientific and theoretical approaches to understanding the relationship between substantive and procedural law are examined, and the place of civil procedural law within the legal regulatory system is defined. It is argued that civil procedural law is instrumental in nature and aimed at ensuring the implementation of substantive law through the activities of the court.

The content of the mechanism of interaction between substantive and procedural law norms is revealed, and its main structural elements are identified. It is established that the influence of substantive law on civil procedural law is multi-level in nature and manifests itself in fragmentary, structural, and systemic forms. The fragmentary influence is linked to the formation of specific procedural norms determined by the nature of substantive legal relations; the structural influence – to the definition of the content of legal institutions and the differentiation of civil proceedings; and the systemic influence – to the impact on the principles, purpose, and method of legal regulation of civil procedural law.

Particular attention is paid to the role of the court in ensuring the proper implementation of substantive law norms, in particular through the formation of uniformity in judicial practice and the interpretation of legal provisions. The study analyzes problematic aspects of the consistency between substantive and procedural legal norms that may complicate law enforcement activities and reduce the effectiveness of judicial protection. As a result of the research, directions for improving the legislative and doctrinal framework for the interaction of substantive and civil procedural law norms are proposed.

Key words: civil procedural law, substantive law, interaction of legal norms, mechanism of legal regulation, civil proceedings, judicial practice, law enforcement, legal institutions, jurisdiction, procedural norms.

Постановка проблеми. Дослідження теоретико-правового механізму взаємодії норм матеріального та цивільного процесуального права (далі – ЦПП) має важливе значення для вдосконалення правозастосовної практики і розвитку сучасної юридичної науки. У сучасних умовах реформування національної правової системи, гармонізації законодавства України з європейськими стандартами особливої актуальності набуває проблема узгодження матеріально-правових норм із процесуальними засобами їх реалізації. Недостатня визначеність механізмів такої взаємодії призводить до колізій у судовій практиці, правової невизначеності та зниження ефективності судового захисту прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин. Теоретичне осмислення взаємозв'язку матеріального й процесуального права дозволяє забезпечити системність правового регулювання, підвищити якість нормотворчої діяльності та забезпечити реальне втілення принципу верховенства права у сфері цивільного судочинства.

У своїх наукових працях аналізу питання взаємодії норм матеріального та цивільного процесуального права приділяли увагу такі вчені, як Андрієвська Л. О., Андрійцьо В. Д., Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І., Булеца С. Б., Варбанський О. В., Гусаров К. В., Жушман М. В., Заборовський В. В., Кравцов С. О., Круглик В. В., Лемик Р. Я., Немеш П. Ф., Підлубна О. В., Сенік С. В., Фазикош В. Г., Феннич В. П., Штефан М. Й., Ясинок М. М. та ін. Однак жоден із зазначених науковців не провів такого всебічного та послідовного аналізу цієї проблеми.

Мета дослідження – здійснити теоретико-правовий аналіз механізму взаємодії норм матеріального та цивільного процесуального права. Для досягнення поставленої мети в статті передбачено виконання таких завдань: з'ясувати теоретичні підходи до розуміння взаємодії норм матеріального та цивільного процесуального права; визначити особливості реалізації норм матеріального права у процесуальних формах цивільного судочинства; окреслити основні проблеми та напрями удосконалення механізму їх взаємодії.

В основі будь-якого юридичного процесу (у тому числі й цивільного) лежить застосування норм матеріального права до обставин юридичної (цивільної) справи. Вся конструкція цивільного судочинства (провадження та стадії) націлена на таке застосування: індивідуальний випадок підводять під загальну формулу норми матеріального права. Вся логіка розгляду та вирішення цивільної справи вказує на це (деякі країни світу навіть вимагають від позивача (заявника) при зверненні до суду наводити норми матеріального права, як правові підстави заявленої вимоги – ч. 2 ст. 166 (е) Цивільного процесуального кодексу Молдови [3]). Вся система судових інстанцій побудована з врахуванням застосування норм матеріального права, де найвища інстанція (касаційна), створюється спеціально для цього, щоб забезпечити єдність судової практики через однакове застосування норм матеріального права.

Дослідження історико-правової диференціації матеріального та процесуального права, показує, що матеріальне право може функціонально в межах правотворчого механізму впливати на ЦПП по-різному: фрагментарно, структурно та системно. Причому, перелік даного впливу подано в його

історичній послідовності, що вказує на певну закономірність: чим більше розвиненим стає матеріальне право, тим глибше та масштабніше воно впливає на процесуальне.

Фрагментарний вплив матеріального права на ЦПП пов'язаний з формуванням, зазвичай, спеціальних норм ЦПП, які регламентують окреме чи окремі процесуальні питання розгляду та вирішення певної категорії цивільної справи, що пов'язані з їх матеріально-правовою природою. Спеціальні норми ЦПП, які виникають внаслідок фрагментарного впливу матеріального права можуть міститися в актах матеріального чи цивільного процесуального законодавства.

У актах матеріального законодавства можна знайти такі спеціальні норми ЦПП: заборона встановлювати певні факти предмету доказування у разі пред'явлення третьою особою позову про витребування товару та ухиленні від участі у справі продавця (неправильність ведення справи покупцем) (ч. 3 ст. 660 Цивільного кодексу України); встановлення цивільної процесуальної дієздатності для учасника сімейних відносин з 14 років (ч. 1 ст. 18 Сімейного кодексу України) тощо.

У Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) та інших актах процесуального законодавства спеціальні норми, поява яких зумовлена фрагментарним впливом матеріального права можна знайти, наприклад, у правилах, які пов'язані зі складанням резолютивної частини рішення суду: якщо спір стосується укладення чи зміни договору, треба вказати умови, на яких укладається договір чи рішення з кожної спірної умови, яка має бути змінена (ч. 9 ст. 265 ЦПК України); при стягненні боргу, на який нараховуються відсотки чи пеня можна зазначити про нарахування відповідних відсотків або пені до моменту виконання рішення (ч. 10 ст. 265 ЦПК України); при визнанні недійсним кредитного договору, де зобов'язання забезпечено заставою, суд накладає на таке майно арешт (ч. 13 ст. 265 ЦПК України) тощо.

Правоположення, зумовлені фрагментарним впливом матеріального права, не у всіх випадках оформляються у спеціальну норму ЦПП. Нерідко вони набувають форми узагальнення судової практики по певним категоріям цивільних справ, що здійснює суд касаційної інстанції [7; 8] або правових позиціях Верховного Суду [5; 6].

Хоча, фрагментарний вплив матеріального права, зазвичай, приводить до появи спеціальних норм ЦПП, інколи в основі норм ЦПП може лежати матеріальне правило загального характеру, що буде джерелом норми ЦПП загального характеру. Так, за загальним правилом місцем виконання зобов'язання є місце проживання (знаходження) боржника (п. 5 ч. 1 ст. 532 ЦК України), яке, на нашу думку, лягло в основу загального правила територіальної підсудності – позови подаються за зареєстрованим місцем проживання (перебування) чи знаходження відповідача (ст. 27 ЦПК України). Причому, винятки із загального правила в матеріальному праві, утворюють винятки в ЦПП: оскільки виконання зобов'язання із передачі нерухомого майна проводяться за місцем знаходження такого майна (п. 1 ч. 1 ст. 532 ЦК України), спори, «що виникають із приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини» (ч. 1 ст. 30 ЦПК України).

Структурний вплив матеріального права на ЦПП виражається у формуванні та визначеності змісту окремих процесуально-правових інститутів, підгалузей або частин ЦПП нормами матеріального права.

Вплив матеріального права на формування та зміст загальних чи спеціальних інститутів ЦПП визнається в юридичній літературі. Наприклад, багатоманітність учасників матеріальних відносин породжує інститут процесуальної співучасті [9, с. 97], перехід матеріальних прав та обов'язків від однієї особи до іншої зумовлює інститут процесуального правонаступництва [4, с. 142], представництво в матеріальному праві безпосередньо пов'язане з судовим представництвом у цивільному процесі тощо. Якщо взяти деякі загальні інститути ЦПП в їх змісті зустрічається настільки переважаюча чисельність процесуальних норм, детермінованих матеріальним правом, без яких такий інститут просто б втратив сенс (наприклад, інститут підсудності).

Цивільне процесуальне право як галузь права має дві частини: загальну та особливу. До особливої частини науковці зараховують норми, які регламентують окремі види проваджень: позовне, наказне, окреме тощо [10, с. 9]. Норми матеріального права мають безпосереднє відношення до такої диференціації цивільного судочинства через визначення категорій цивільних справ, які розглядаються відповідними порядками. Отже, матеріальне право впливає на зміст особливої частини цивільного процесуального права.

У Франції структура ЦК безпосередньо вплинула на структуру ЦПК. Зокрема, третя книга ЦПК Франції присвячена матеріально-правовій диференціації цивільного судочинства, де законодавець розробив окремі процесуальні порядки для розгляду певних категорій цивільних справ. Так, дана книга ділиться на п'ять титулів: «Про осіб» (ст. 1038–1263¹), «Про майно» (ст. 1268–1281²⁰), «Про режим майнових відносин між подружжям – спадкування та дарування» (ст. 1286–1381⁴), «Про зобов'язання та договори» (ст. 1382–1441³⁻¹), «Соціальне забезпечення та допомога» (ст. 1441⁴) [2]. ЦК Франції також ділиться на книги, де перша називається «Про осіб», друга – «Про майно та про різні видозміни власності», третя – «Про різні способи набуття права власності», четверта – «Про забезпечення», п'ята – «Положення, які застосовуються в Майотті» [1]. Отже, третя книга ЦПК Франції пішла по системі нормативно-правового регулювання, яка прийнята в їхньому цивільному законодавстві: особи, майно та зобов'язання.

Значення структурного впливу матеріального права на ЦПП полягає в тому, що він допомагає поєднати процесуальні норми в структурні правові утворення (правові інститути, підгалузі права, особливості частини галузі права), на яких базується самостійна галузь цивільного процесуального права. Процесуальні норми утворюють галузь ЦПП не безпосередньо, а через правові інститути, навколо яких вони інтегруються. Правові інститути виступають найбільш поширеними структурними утвореннями галузі права. За їх допомогою відбувається розвиток галузі права та вдосконалення галузевого законодавства. Так, в 2017 р. у структурі ЦПП не без впливу норм матеріального права з'явився інститут спрощеного позовного провадження.

Системний вплив матеріального права на ЦПП показує таку дію матеріального права, що позначається на всій системі норм ЦПП.

«Система цивільного процесуального права – це сукупність обумовлених предметом і методом правового регулювання норм та інститутів, розташованих у певній послідовності» [11, с. 19]. В основі побудови системи ЦПП також лежать мета та завдання цивільного судочинства, на досягнення яких направлені всі норми ЦПП, а також принципи цивільного судочинства, що пронизують усю діяльність по розгляду та вирішенні цивільної справи. Матеріальне право безсумнівно впливає на метод правового регулювання галузі ЦПП, а також позначається на її цільових установках та принципах.

Таким чином, слід сказати, що проведені дослідження дали змогу комплексно осмислити механізм взаємодії норм матеріального та цивільного процесуального права як багаторівневу та динамічну правову конструкцію, що забезпечує реалізацію матеріально-правових приписів у межах цивільного судочинства. Встановлено, що в основі цивільного процесу лежить застосування норм матеріального права до конкретних життєвих обставин, а отже, процесуальне право виконує функцію інструментального забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних цивільних прав.

Обґрунтовано, що вплив матеріального права на цивільне процесуальне право має фрагментарний, структурний та системний характер. Фрагментарний вплив проявляється у формуванні окремих процесуальних норм, спрямованих на регулювання специфічних аспектів розгляду певних категорій справ; структурний – у визначенні змісту та побудови інститутів, підгалузей і частин цивільного процесуального права; системний – у впливі на цілі, принципи та метод правового регулювання всієї галузі. Виявлена закономірність посилення такого впливу в міру розвитку матеріального права.

Доведено, що узгодженість матеріально-правових і процесуально-правових норм є необхідною умовою ефективності судового захисту, тоді як їх неузгодженість породжує практичні труднощі у правозастосуванні та знижує якість правосуддя. Важливу роль у забезпеченні належної взаємодії відіграє суд, який через тлумачення та застосування норм формує єдність судової практики.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Code civile des Français. Version en vigueur au 04 février 2026. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (дата звернення: 09.03.2026).
2. Code de procédure civile des Français. Version en vigueur au 04 juillet 2025. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/ (дата звернення: 04.03.2026).
3. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225-XV din 30.05.2003. URL: <https://usmf.md/sites/default/files/2020-02/6.Codul%20de%20procedur%C4%83%20civil%C4%83.pdf> (дата звернення: 11.03.2026).
4. Круглик В. В. Поняття та юридична природа процесуального правонаступництва. *Нове українське право*. 2024. Вип. 1. С. 139–144.

5. Правові позиції Верховного Суду у спорах, що виникають із сімейних відносин. URL: <https://lpd.court.gov.ua/> (дата звернення: 25.03.2026).
6. Правові позиції Верховного Суду у спорах, що виникають із трудових відносин. URL: <https://lpd.court.gov.ua/> (дата звернення: 25.03.2026).
7. Про деякі питання практики розгляду спорів, пов'язаних з обігом векселів : Постанова Верховного Суду України від 08.06.2007 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-07#Text> (дата звернення: 28.03.2026)
8. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав : Постанова Верховного Суду України від 04.06.2010 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10#Text> (дата звернення: 28.03.2026)
9. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. В. О. Кучера, А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 728 с.
10. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник / за заг. ред. С. С. Бичкової. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : Атіка, 2007. 404 с.
11. Цивільне процесуальне право України: підручник / Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І. та ін. ; за заг. ред. С. С. Бичкової. Київ: Атіка, 2009. 760 с.

REFERENCES

1. Code civile des Français (2026). Version en vigueur au 04 février 2026. Available at: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (accessed 09 March 2026) [in French].
2. Code de procédure civile des Français (2025). Version en vigueur au 04 juillet 2025. Available at: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/ (accessed 04 March 2026) [in French].
3. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova (2003). Nr. 225-XV din 30.05.2003. Available at: <https://usmf.md/sites/default/files/2020-02/6.Codul%20de%20procedur%C4%83%20civil%C4%83.pdf> (accessed 11 March 2026). [in Romanian].
4. Kruhlyk, V. V. (2024). Poniattia ta yurydychna pryroda protsesualnoho pravonastupnytstva [Concept and legal nature of procedural succession]. *Nove ukrainske pravo*. Issue 1, 139–144 [in Ukrainian].
5. Pravovi pozytsii Verkhovnoho Sudu u sporakh, shcho vynykaiut iz simeinykh vidnosyn [Legal positions of the Supreme Court in disputes arising from family relations]. Available at: <https://lpd.court.gov.ua/> (accessed 25 March 2026) [in Ukrainian].
6. Pravovi pozytsii Verkhovnoho Sudu u sporakh, shcho vynykaiut iz trudovykh vidnosyn [Legal positions of the Supreme Court in disputes arising from labor relations]. Available at: <https://lpd.court.gov.ua/> (accessed 25 March 2026) [in Ukrainian].
7. Pro deiaki pytannia praktyky rozghliadu sporiv, poviazanykh z obihom vekseliv (2007) [On certain issues of practice of consideration of disputes related to circulation of bills of exchange]: Resolution of the Supreme Court of Ukraine of June 8, 2007 No. 5. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-07#Text> (accessed 28 March 2026) [in Ukrainian].
8. Pro zastosuvannia sudamy norm zakonodavstva u spravakh pro zakhyst avtorskoho prava i sumizhnykh prav (2010) [On application by courts of legislation in cases on protection of copyright and related rights]: Resolution of the Supreme Court of Ukraine of June 4, 2010 No. 5. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10#Text> (accessed 28 March 2026) [in Ukrainian].
9. Kuchera V. O., Dutko A. O. (eds.) (2023). Tsyvilne protsesualne pravo Ukrainy [Civil procedural law of Ukraine] [textbook]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian].
10. Bychkova S. S. (ed.) (2007). Tsyvilne protsesualne pravo Ukrainy [Civil procedural law of Ukraine] (2nd ed., revised and expanded) [textbook]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
11. Bychkova S. S., Biriukov I. A., Bobryk V. I. et al. (2009). Tsyvilne protsesualne pravo Ukrainy [Civil procedural law of Ukraine] [textbook]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlightsjournal-2026-16.10>

НАТАЛІЯ ЧЕРЕВКО

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук

Херсонського державного аграрно-економічного університету, Україна

advokat.ncherevko@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5456-8887

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз доктринальних підходів до механізму реалізації трудових прав у сучасних правових системах. Особлива увага приділяється концептуалізації трудових прав як складника системи прав людини, що зумовлює необхідність їх юстиціабельності та ефективного правового захисту. Проаналізовано основні доктринальні моделі, включно з «жорстким» і «м'яким» правом, адаптивним регулюванням, концепцією спільної відповідальності та трансформативним конституціоналізмом, визначено їхні переваги та обмеження. Розглянуто багаторівневу інституційну систему забезпечення трудових прав, що охоплює конституційний, законодавчий, адміністративний та судовий рівні, а також роль міжнародних та регіональних організацій, зокрема Міжнародної організації праці та системи Ради Європи. Проаналізовано національні інститути трудових інспекцій, транснаціональні механізми контролю та колективні переговори в глобальних ланцюгах постачання, підкреслено їхній потенціал і обмеження. Висвітлено сучасні виклики реалізації трудових прав, включно з глобалізацією, цифровізацією, нестандартними формами зайнятості та проблемами доступності і ефективності наявних механізмів захисту. На основі проведеного аналізу визначено ключові напрями вдосконалення механізмів реалізації трудових прав, що включають розвиток транснаціональних контролюючих інструментів, зміцнення національних інституцій, інтеграцію міжнародного, регіонального та національного регулювання, посилення соціального діалогу та використання цифрових технологій для моніторингу і забезпечення виконання. Запропоновані висновки та рекомендації мають практичну значущість для підвищення ефективності правового захисту працівників у контексті сучасних трансформацій ринку праці.

Ключові слова: трудові права, механізм реалізації, доктринальні підходи, інституційні механізми, судовий захист, міжнародні стандарти праці, МОП.

DOCTRINAL APPROACHES TO THE MECHANISM OF LABOUR RIGHTS IMPLEMENTATION

UDC 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlightsjournal-2026-16.10>

NATALIA CHEREVKO

Candidate of Public Administration Sciences,

Associate Professor at the Department of Public Administration,

Law and Humanities

Kherson State Agrarian and Economic University, Ukraine

advokat.ncherevko@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5456-8887

Abstract. This article presents a comprehensive analysis of doctrinal approaches to the mechanisms for the implementation of labor rights in contemporary legal systems. Particular attention is paid to conceptualizing labor rights as an integral part of human rights, highlighting the need for their justiciability and effective legal protection. The study examines key doctrinal models, including “hard” and “soft” law, adaptive regulation, the concept of shared responsibility, and transformative constitutionalism, identifying their advantages and limitations. A multi-level institutional framework for the protection of labor rights is analyzed, encompassing constitutional, legislative, administrative, and judicial levels, as well as the role of international and regional

organizations, including the International Labour Organization and the Council of Europe system. The article investigates national labor inspection bodies, transnational control mechanisms, and collective bargaining in global supply chains, emphasizing both their potential and limitations. Contemporary challenges to the realization of labor rights are highlighted, including globalization, digitalization, non-standard forms of employment, and issues of accessibility and effectiveness of existing protection mechanisms. Based on the analysis, key directions for improving the mechanisms for the implementation of labor rights are outlined, including the development of transnational monitoring tools, strengthening national institutions, integrating international, regional, and national regulatory levels, enhancing social dialogue, and utilizing digital technologies for monitoring and enforcement. The findings and recommendations presented have practical significance for enhancing the effectiveness of legal protection for workers amid the ongoing transformations of the labor market.

Key words: labor rights, implementation mechanism, doctrinal approaches, institutional mechanisms, judicial protection, international labor standards, ILO.

Постановка проблеми. Реалізація трудових прав є одним із найважливіших аспектів забезпечення соціальної справедливості та гідної праці у сучасному суспільстві. Трудове право належить до галузей права з найбільш вираженою захисною функцією, оскільки право на працю становить основу соціальних відносин, що виникають, розвиваються та припиняються на кожному етапі суспільного розвитку [2]. Індивідуальні та колективні трудові права потребують не лише нормативного закріплення, але й ефективних механізмів їх практичної реалізації та захисту.

У сучасних умовах глобалізації економіки, цифровізації трудових відносин та появи нестандартних форм зайнятості традиційні механізми реалізації трудових прав стикаються з новими викликами. Транснаціональні корпорації, глобальні ланцюги постачання, платформна зайнятість та дистанційна робота створюють ситуації, коли класичні національні механізми захисту трудових прав виявляються не досить ефективними [4]. Зазначене актуалізує необхідність переосмислення доктринальних підходів до механізмів реалізації трудових прав та пошуку нових, більш адаптивних моделей їх забезпечення.

Доктринальні підходи до механізму реалізації трудових прав охоплюють широкий спектр теоретичних концепцій – від класичних моделей державного примусу до сучасних теорій адаптивного регулювання, від національних систем захисту до транснаціональних механізмів контролю, від судових процедур до альтернативних способів вирішення спорів. Кожен із цих підходів має свої переваги та обмеження, а їх ефективність значною мірою залежить від конкретного правового, економічного та соціального контексту.

Стан дослідження проблеми. Проблематика реалізації трудових прав та механізмів їх забезпечення посідає важливе місце у сучасних наукових дослідженнях у сфері трудового права, конституційного права та міжнародного права прав людини. У класичних працях із трудового права основна увага традиційно зосереджувалася на нормативному закріпленні трудових прав, їх класифікації, а також на ролі держави як ключового суб'єкта гарантування та примусового забезпечення дотримання трудового законодавства. В їх межах механізм реалізації трудових прав розглядався переважно крізь призму державного нагляду, судового захисту та адміністративної відповідальності роботодавців.

Надалі розвиток доктрини трудового права супроводжувався розширенням теоретичних підходів до розуміння механізмів реалізації трудових прав. Значна кількість наукових праць присвячена аналізу соціальної функції трудового права, колективно-договірному регулюванню, ролі профспілок і соціального діалогу в забезпеченні трудових прав, а також взаємозв'язку трудових прав із концепцією соціальної держави. Окремий напрям досліджень сформувався навколо юстиціабельності трудових прав та можливостей їх судового захисту, зокрема у контексті застосування конституційних норм і міжнародних трудових стандартів.

На сучасному етапі дедалі більшої уваги в доктрині приділяється впливу глобалізаційних процесів, цифровізації та трансформації ринку праці на ефективність традиційних механізмів реалізації трудових прав. У працях зарубіжних і вітчизняних авторів аналізуються нові форми зайнятості, платформна праця, транснаціональні трудові відносини, а також роль міжнародних організацій і недержавних акторів у формуванні та застосуванні трудових стандартів. У цьому контексті активно розробляються концепції багаторівневого регулювання, м'якого права, корпоративної соціальної відповідальності та транснаціонального контролю за дотриманням трудових прав.

Разом із тим, попри значний масив наукових досліджень, проблема механізму реалізації трудових прав залишається фрагментарно опрацьованою. Більшість наявних робіт зосереджуються на окремих

елементах цього механізму – судовому захисті, державному нагляді, колективно-договірному регулюванню або міжнародних стандартах – без формування цілісного, системного бачення їх взаємодії. Не досить дослідженими залишаються питання узгодження національних і транснаціональних механізмів реалізації трудових прав, а також адаптації класичних доктринальних моделей до нових соціально-економічних умов.

Таким чином, стан наукової розробки проблеми свідчить про необхідність комплексного аналізу доктринальних підходів до механізму реалізації трудових прав із урахуванням сучасних викликів розвитку ринку праці, еволюції правових систем та зростаючої ролі міжнародних і наднаціональних інструментів захисту прав працівників. Саме такий підхід дозволяє подолати фрагментарність наявних досліджень та сформувати цілісну теоретичну модель механізму реалізації трудових прав у сучасних правових системах.

Метою цієї статті є комплексний аналіз доктринальних підходів до механізму реалізації трудових прав у сучасних правових системах. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: дослідити теоретико-методологічні засади механізмів реалізації трудових прав; проаналізувати основні доктринальні моделі та концепції; вивчити інституційні, судові та адміністративні механізми реалізації трудових прав; здійснити порівняльно-правовий аналіз національних та міжнародних систем захисту; визначити сучасні виклики та перспективи розвитку механізмів реалізації трудових прав.

Дослідження базується на аналізі сучасної наукової літератури, міжнародних стандартів праці, національного законодавства різних країн та практики міжнародних і національних судових та квазісудових органів. Методологічну основу становлять порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-структурний та інституційний методи дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасній доктрині трудового права простежується стійка тенденція до осмислення трудових прав крізь призму прав людини, що істотно трансформує підходи до механізмів їх реалізації та захисту. Інтеграція дискурсу прав людини у сферу трудових відносин означає перенесення абстрактних теоретичних концепцій у практичну площину, зокрема через утвердження трудових прав як прав людини, конституціоналізацію трудового законодавства та забезпечення їх виконання із застосуванням стандартів прав людини [6].

Концепція фундаментальних трудових прав, незважаючи на її європейське походження, набула універсального характеру завдяки діяльності Міжнародної організації праці (МОП). Універсалізація цієї концепції створює можливості для її використання у порівняльно-правовому аналізі, зокрема в контексті китайського трудового права, виходячи з припущення, що фундаментальні трудові права можуть по-різному інтерпретуватися та застосовуватися різними суб'єктами в різних правових і соціально-економічних умовах [3]. Її практична імплементація охоплює широкий спектр механізмів: від законодавчого закріплення на національному та місцевому рівнях, діяльності трудових інспекцій, судової практики органів трудового арбітражу та судів до застосування відповідних стандартів підприємствами та іншими недержавними акторами.

Теоретичні засади обґрунтування трудових прав ґрунтуються на доктрині соціальних прав та принципах правової держави. Конституційна теорія захисту праці виходить із визнання праці фундаментальною цінністю для людини та суспільства загалом, що зумовлює обов'язок держави забезпечувати належні гарантії її здійснення [4]. Саме ці засадничі положення визначають методологічні підходи до аналізу інституційних механізмів реалізації та захисту трудових прав.

Особливого значення у цьому контексті набуває визнання трудових прав як юстиціабельних, тобто таких, що підлягають судовому захисту. Дослідження проблеми юстиціабельності трудових прав, закріплених у національних конституціях та міжнародних конвенціях, свідчить про можливість їх примусового забезпечення у випадках, коли внутрішньодержавні механізми захисту виявляються не досить ефективними [12]. Що, своєю чергою, передбачає інкорпорацію міжнародних трудових стандартів у національні правові системи з метою визначення мінімальних та розширених рівнів гарантування трудових прав.

Філософія правового регулювання та теоретичні підходи до контролю за дотриманням трудового законодавства зазнали істотної еволюції. Трудове право, як галузь із виразною захисною функцією, регулює соціальні відносини, що формуються, трансформуються та припиняються відповідно до

динаміки суспільного розвитку [2]. Центральне місце у цій системі посідає право на працю, а забезпечення індивідуальних і колективних трудових прав потребує ефективних механізмів контролю та правового захисту.

Еволюція доктринальних підходів відображає поступовий відхід від виключно державно-примусової моделі регулювання до багаторівневих та комплексних систем забезпечення дотримання трудового законодавства. Сучасні теоретичні рамки включають поряд із традиційними формами державного нагляду також інструменти саморегулювання, соціального діалогу та транснаціонального регулювання. Така філософська еволюція слугує підґрунтям для формування доктринальних основ механізмів забезпечення виконання трудового законодавства та визначення нормативних рамок його дотримання [2].

Одним із перспективних напрямів розвитку вважається концепція адаптивного регулювання (*responsive regulation*), що передбачає гнучкий і пропорційний підхід до забезпечення виконання трудового законодавства. Розроблена на основі практики англосаксонських правових систем (зокрема, Канади, Австралії та Великобританії), ця теорія пропонує застосування інструментів м'якого права в межах адаптивних процедур контролю та нагляду [11]. Водночас імплементація такого підходу в європейських правових системах може вступати у суперечність із конституційними принципами, зокрема принципом верховенства закону, виключності статутного регулювання та засад демократичної правової держави.

Сучасна доктрина трудового права також підкреслює необхідність інтегрованого підходу, що поєднує міжнародні та національні виміри правового регулювання. Концепція транс-конституціоналізму обґрунтовує потребу в постійному діалозі між міжнародним правом і національним трудовим правом з метою підвищення ефективності захисту прав працівників [25]. Такий підхід визнає взаємозалежність різних рівнів правового регулювання та необхідність їх узгодження як передумову реального забезпечення трудових прав.

Доктринальні моделі механізмів реалізації трудових прав. Одним із ключових доктринальних підходів до аналізу механізмів реалізації трудових прав є розмежування між «жорстким» (*hard law*) та «м'яким» (*soft law*) правом. У міжнародній правовій доктрині ця дихотомія використовується для концептуалізації дискусій щодо ефективності забезпечення виконання трудових стандартів та вибору оптимальних інструментів впливу на поведінку суб'єктів трудових відносин [7]. Історично простежуються неодноразові спроби наділити Міжнародну організацію праці більш жорсткими механізмами примусового виконання, які згодом були пом'якшені, а наприкінці ХХ століття знову актуалізовані в контексті глобалізації та лібералізації світової торгівлі.

«Жорстке право» характеризується наявністю юридично обов'язкових норм, формалізованих процедур контролю та санкцій за їх порушення. До таких механізмів відносять, зокрема, спроби використання обов'язкової системи врегулювання спорів Світової організації торгівлі для забезпечення дотримання пов'язаних із торгівлею трудових стандартів, а також практику включення Сполученими Штатами положень про трудові права до двосторонніх і регіональних торговельних угод [7]. У межах цього підходу торговельні санкції розглядаються як інструмент реагування на порушення міжнародних трудових стандартів.

На противагу цьому, «м'яке право» охоплює інструменти, що не мають прямої юридичної обов'язковості, однак здійснюють регулятивний вплив через альтернативні канали, зокрема репутаційні механізми, соціальний діалог, добровільні зобов'язання та політичний тиск. Показовим прикладом у європейському контексті є Європейська соціальна хартія (переглянута), яка поряд із договірно обов'язковими положеннями використовує значний масив рекомендацій, висновків та м'яких наглядових інструментів Європейського комітету із соціальних прав для забезпечення дотримання фундаментальних трудових прав. Її функціонування ґрунтується на поєднанні юридичних зобов'язань держав та гнучких механізмів моніторингу, що дозволяє адаптувати стандарти до національних правових систем.

Емпіричні дослідження європейських моделей засвідчують, що посилення формалізованої юридичної обов'язковості саме по собі не гарантує ефективнішої реалізації трудових прав. Так, практика застосування рекомендацій та висновків Європейського комітету із соціальних прав у низці держав-членів демонструє, що найбільш відчутні результати досягаються не через санкційні механізми, а завдяки регулярному моніторингу, публічності висновків та політичному тиску в межах системи Ради Європи [18]. Зазначене дозволяє дійти висновку, що визначальним чинником ефективності механізмів

реалізації трудових прав у європейському просторі є не рівень формальної легалізації норм, а інтенсивність інституційного контролю, прозорість процедур та залучення соціальних партнерів.

Важливе місце серед сучасних доктринальних підходів посідає теорія адаптивного регулювання (*responsive regulation*), яка пропонує альтернативну модель забезпечення дотримання трудового законодавства, засновану на принципах гнучкості, пропорційності та поступовості застосування регуляторних заходів. Використання механізмів м'якого права в межах адаптивних процедур, зокрема на прикладі Польщі, демонструє можливість інтеграції такого підходу у систему трудового права [11].

Зазначена теорія, сформована на основі досвіду англосаксонських правових систем (канадської провінції Онтаріо, Австралії, Великобританії), передбачає, що регуляторні органи мають розпочинати з найменш інвазивних заходів впливу – консультацій, попереджень, рекомендацій – і лише у випадку систематичного або умисного недотримання норм переходити до застосування більш жорстких санкцій. Такий підхід спрямований на заохочення добровільного дотримання трудового законодавства та зниження конфліктності правозастосування.

Водночас імплементація адаптивного регулювання в європейських правових системах супроводжується низкою проблем. Потенційні суперечності з конституційними принципами, зокрема принципом виключності закону та засад демократичної правової держави, можуть обмежувати можливість роботодавців щодо ефективного оскарження рішень публічних органів [11]. Зазначене зумовлює необхідність пошуку балансованих моделей упровадження адаптивного підходу з урахуванням вимог правової визначеності та процесуальних гарантій.

Перевагами адаптивного регулювання є підвищена гнучкість, здатність враховувати особливості конкретних ситуацій, стимулювання добровільної правомірної поведінки та зменшення адміністративного навантаження. Водночас у доктрині звертається увага на ризики непослідовності правозастосування, можливі зловживання дискреційними повноваженнями та обмежену ефективність цього підходу в умовах системних і масштабних порушень трудових прав.

Суттєвого переосмислення у сучасній доктрині зазнала й традиційна «державоцентрична концепція відповідальності» за забезпечення трудових прав, відповідно до якої національна держава розглядається як єдиний носій обов'язку щодо їх гарантування. В умовах глобалізації ця модель дедалі частіше визнається недостатньою, що сприяло формуванню доктрини «спільної відповідальності» в міжнародному трудовому праві [17].

Модель спільної відповідальності передбачає розподіл обов'язків щодо забезпечення трудових прав між територіальною державою та іншими публічними й приватними акторами, зокрема транснаціональними корпораціями. Вона ґрунтується на мультидисциплінарному підході, що поєднує емпірико-правовий і нормативно-філософський аналіз, та формулює чотири загальні принципи, засновані на так званому «підході трудового зв'язку» [17].

У межах цієї доктрини пропонуються конкретні напрями реформування наглядових процедур і механізмів МОП з метою підвищення ефективності забезпечення виконання трудових стандартів у транснаціональному вимірі. Ключовою проблемою визнається збереження застарілої державоцентричної моделі відповідальності, яка істотно обмежує здатність МОП ефективно реагувати на порушення трудових прав у глобалізованій економіці [17].

Важливим елементом моделі спільної відповідальності стає концепція «належної обачності» (*due diligence*) транснаціональних корпорацій. Вона покладає на компанії обов'язок активно ідентифікувати, запобігати та мінімізувати негативний вплив своєї діяльності на трудові права у власних операціях і глобальних ланцюгах постачання, виходячи не лише з вимог національного законодавства, але й міжнародних стандартів праці.

Окреме місце у сучасних доктринальних підходах посідає концепція трансформативного конституціоналізму, яка пропонує нормативну рамку для поєднання доктрин трудових прав із судовими механізмами їх забезпечення. Цей підхід розширює теоретичні уявлення про роль судів у захисті трудових прав та використання судового правозастосування як інструменту досягнення ширших соціальних цілей [20].

Трансформативний конституціоналізм виходить із того, що конституції не обмежуються фіксацією наявного правового порядку, а містять потенціал для глибоких соціальних трансформацій, що у сфері трудових прав означає необхідність такого тлумачення і застосування конституційних положень

про соціальні права, яке сприятиме реальному поліпшенню становища працівників та подоланню структурної соціальної нерівності.

Судові механізми в межах цього підходу відіграють визначальну роль, оскільки здатні не лише забезпечувати індивідуальний захист прав у конкретних спорах, але й формувати правові доктрини, орієнтовані на системні зміни у сфері трудових відносин. Водночас ефективність трансформативного конституціоналізму значною мірою залежить від інституційних чинників, зокрема рівня незалежності судової влади, доступності правосуддя та готовності судів до активної участі в процесах соціального розвитку.

2. Інституційні механізми реалізації трудових прав. Ефективний захист трудових прав вимагає комплексної інституційної системи з правовими, організаційними та процедурними механізмами. Багаторівнева інституційна система захисту права на працю включає конституційні основи, спеціалізоване трудове законодавство, судову систему та адміністративні органи [4]. Також важливими є альтернативні методи вирішення спорів та необхідність зміцнення інституційних механізмів, покращення практики забезпечення виконання та розвитку превентивних механізмів захисту.

Конституційний рівень забезпечує фундаментальні гарантії права на працю та інших трудових прав. Конституційні положення встановлюють основні принципи трудових відносин, визначають роль держави в їх регулюванні та закріплюють механізми захисту. Методологічні підходи визначаються принципами конституціоналізму, концепцією правової держави та доктриною соціальних прав [4].

Законодавчий рівень конкретизує конституційні положення через спеціалізоване трудове законодавство, включає кодекси законів про працю, закони про окремі аспекти трудових відносин (робочий час, оплату праці, охорону праці, колективні переговори тощо) та підзаконні нормативні акти. Законодавча імплементація здійснюється національними та місцевими законодавчими органами [3].

Адміністративний рівень представлений спеціалізованими органами виконавчої влади, що відповідають за регулювання та контроль у сфері праці: включає міністерства праці, служби зайнятості, трудові інспекції та інші профільні установи. Їхні функції охоплюють розробку політики, нормотворчість, моніторинг дотримання законодавства та надання послуг.

Судовий рівень забезпечує юридичний захист порушених трудових прав через систему загальних або спеціалізованих судів. Судова імплементація здійснюється комітетами з трудового арбітражу та судами [3]. Важливість цього рівня полягає в можливості примусового виконання рішень та формуванні судової практики, що розвиває трудове право.

Роль Міжнародної організації праці та міжнародних стандартів. Міжнародна організація праці (МОП) відіграє центральну роль у встановленні та просуванні міжнародних стандартів праці. Позиція МОП щодо обмежень, пов'язаних з роботою, базується на формальних правових та порівняльно-правових методологіях для аналізу обмежень трудових прав. Дослідження систематично вивчає нормотворчу та правозастосовну практику МОП, надаючи уточнену інтерпретацію «обмеження в трудовому праві».

МОП розробила систему конвенцій та рекомендацій, що охоплюють широкий спектр трудових прав – від фундаментальних принципів та прав у сфері праці (свобода асоціації, заборона примусової праці, недискримінація, заборона дитячої праці) до технічних стандартів з охорони праці, робочого часу, соціального забезпечення тощо. Концепція фундаментальних трудових прав, хоча й має європейське коріння, набула універсального характеру завдяки діяльності МОП [3].

Механізми контролю МОП включають регулярну систему звітності держав-членів, процедури розгляду скарг та представлень, спеціальні процедури (Комітет зі свободи асоціації), технічну допомогу та навчання. Загальні огляди МОП, технічна допомога та навчання (включаючи для трудових інспекторів), а також Довідкова служба МОП для бізнесу з міжнародних трудових стандартів є важливими інструментами [14].

Національні інституції та трудова інспекція. Трудова інспекція є ключовим інституційним механізмом забезпечення дотримання трудового законодавства на національному рівні. Операції трудових інспекцій обговорюються як інституційний механізм, що вивчає нормотворчу та правозастосовну практику МОП [11]. Конвенція МОП № 81 про інспекцію праці встановлює міжнародні стандарти організації та функціонування інспекційних служб.

Функції трудової інспекції включають: моніторинг дотримання трудового законодавства через планові та позапланові перевірки; консультування роботодавців та працівників з питань трудового

права; виявлення порушень та застосування санкцій; збір статистичної інформації про стан дотримання трудових норм; участь у розробці політики та законодавства у сфері праці.

Ефективність трудової інспекції залежить від багатьох факторів, таких як: достатність ресурсів (кількість інспекторів, фінансування, технічне оснащення); незалежність від політичного та економічного тиску; кваліфікація та навчання інспекторів; координація з іншими органами (судами, поліцією, податковими службами); доступність для працівників та можливість подання скарг.

Дослідження показують, що багато країн стикаються з проблемами недостатнього фінансування та кадрового забезпечення трудових інспекцій, що обмежує їхню здатність ефективно контролювати дотримання законодавства. Особливо гостро ця проблема стоїть у країнах, що розвиваються, та у секторах з високою часткою неформальної зайнятості.

Транснаціональні механізми контролю в глобальних ланцюгах постачання. Глобалізація економіки та розвиток глобальних ланцюгів постачання створили нові виклики для забезпечення трудових прав, оскільки традиційні національні механізми часто виявляються неефективними. Транснаціональні приватні трудові ініціативи (TPLI) часто є неефективними через відсутність серйозних та ефективних систем моніторингу [14]. Виклики включають регуляторні прогалини, проблеми довіри та необхідність незалежного моніторингу.

Дослідження нових форм колективних переговорів у ланцюгах постачання, зокрема Програми справедливої їжі (Fair Food Program) та Бангладеської угоди про пожежну безпеку та безпеку будівель (Bangladesh Accord), показує потенціал юридично обов'язкових угод проти провідних компаній [8]. Ці соціально-рухові ініціативи значно покращили умови праці в ланцюгах постачання, демонструючи, як державне право може розширювати та заохочувати такі ініціативи на національному та транснаціональному рівнях.

Концепція транснаціональної трудової інспекції (TLI) пропонує публічно укорінений механізм моніторингу політик корпоративної соціальної відповідальності транснаціональних корпорацій [14]. Що включає добровільний, фасилітований МОП список акредитованих інспекторів. Національні контактні пункти (NCP) для Керівних принципів ОЕСР пропонують медіацію, примирення, а іноді й виїзні візити та плани моніторингу.

Хоча транснаціональні корпорації визнали свою відповідальність, правові рамки для прямого примусового виконання залишаються обмеженими. Наявна діяльність МОП пропонує основу, але необхідна публічно укорінена транснаціональна трудова інспекція для доповнення національних зусиль та усунення цих прогалин [14]. Зазначене вимагає розвитку нових правових інструментів та інституційних механізмів на міжнародному рівні.

Судові та квазісудові механізми захисту трудових прав. Судові механізми посідають центральне місце у системі забезпечення трудових прав, оскільки саме через них реалізується принцип юстиціабельності соціальних прав і гарантується можливість примусового виконання відповідних рішень. Дослідження механізмів судового захисту трудових прав свідчить, що ефективність правового регулювання значною мірою залежить не лише від змісту норм, а й від інституційної спроможності судової системи забезпечити їх практичну реалізацію [15].

У державах Європи сформувалися різні моделі судового захисту трудових прав. Частина країн (Франція, Німеччина) запровадили спеціалізовані трудові суди, тоді як інші (Італія, Іспанія) використовують спеціалізовані палати у межах загальних судів. У Франції трудові спори розглядаються радами з трудових спорів (Conseil de prud'hommes), які базуються на принципі паритетного представництва працівників і роботодавців, що сприяє підвищенню довіри до правосуддя та швидшому врегулюванню конфліктів. У Німеччині триінстанційна система трудових судів (Arbeitsgerichte) забезпечує високу спеціалізацію суддів та формування стабільної судової практики у сфері трудового права.

Водночас дослідження виявляють спільні для багатьох європейських країн проблеми, зокрема тривалість судових процедур, складність процесуальних механізмів та розрив між нормативним регулюванням і практичним забезпеченням виконання судових рішень [15]. Такі виклики особливо актуалізуються у спорах щодо звільнення, дискримінації та колективних трудових прав, де затягування розгляду може фактично нівелювати ефективність захисту.

У відповідь на ці проблеми в державах ЄС впроваджуються реформи, спрямовані на спрощення процедур, розвиток спеціалізації суддів та посилення доступу працівників до правосуддя. Зокрема, застосовуються механізми звільнення від судових зборів, прискорені процедури розгляду трудових

спорів, а також системи безоплатної правової допомоги. Такий підхід узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини, який у контексті статті 6 ЄКПЛ наголошує на необхідності забезпечення ефективного та своєчасного судового захисту соціальних прав.

Альтернативні механізми вирішення трудових спорів. Альтернативні механізми вирішення трудових спорів дедалі частіше розглядаються в європейських державах як необхідне доповнення до судових процедур. Дослідження вказують на те, що формальна наявність судових гарантій не завжди забезпечує реальний захист трудових прав, особливо у приватному секторі та щодо вразливих категорій працівників [10].

У країнах Європейського Союзу альтернативні механізми, зокрема медіація, примирення та арбітраж, інтегруються у національні системи трудового права відповідно до рекомендацій Ради Європи та Директиви 2008/52/ЄС про медіацію у цивільних і комерційних справах. У Німеччині обов'язкова стадія примирення (*Güteverhandlung*) є невід'ємною частиною трудового процесу, тоді як у Нідерландах медіація широко застосовується у спорах щодо звільнення, рівності та умов праці.

Дослідження наголошують на важливості розвитку внутрішніх механізмів розгляду скарг на рівні підприємств, а також на ролі трудових інспекцій у спрямуванні сторін до позасудового врегулювання конфліктів [10]. Соціальний діалог та консультації із заінтересованими сторонами розглядаються як ключові інструменти подолання розриву між формально закріпленими трудовими правами та їх фактичним забезпеченням.

Перевагами альтернативних механізмів є оперативність, гнучкість, конфіденційність та можливість збереження трудових відносин. Водночас їх застосування не позбавлене ризиків, зокрема через потенційний дисбаланс сил між працівником і роботодавцем, відсутність прецедентного значення рішень та складнощі з їх примусовим виконанням. Саме тому в європейській доктрині альтернативні механізми розглядаються не як заміна судового захисту, а як його функціональне доповнення, що відповідає стандартам ефективного захисту прав людини, сформульованим у практиці ЄСПЛ.

Сучасні виклики та перспективи розвитку механізмів реалізації трудових прав. Глобалізація та транснаціоналізація трудових відносин. Глобалізація економічних процесів істотно трансформує умови реалізації трудових прав, ставлячи під сумнів ефективність традиційних механізмів захисту, побудованих на територіальному принципі державного суверенітету. У доктрині обґрунтовано критикується застаріла «державоцентрична» модель відповідальності у сфері міжнародного трудового права, яка не відповідає реаліям транснаціоналізованої економіки та призводить до фрагментарного і часто неефективного захисту трудових прав у глобальному масштабі [17]. У цьому контексті дедалі більшого значення набуває концепція спільної відповідальності, що передбачає покладення юридичних та квазіюридичних обов'язків не лише на держави, а й на інших публічних і приватних акторів, зокрема транснаціональні корпорації.

Глобальні ланцюги постачання створюють асиметричні моделі розподілу ризиків і відповідальності, коли виробничі процеси концентруються у державах з нижчими трудовими стандартами, тоді як економічні вигоди акумулюються у країнах з високим рівнем соціального захисту. Така структура сприяє формуванню «гонки донизу» у сфері трудових стандартів та істотно ускладнює притягнення суб'єктів до відповідальності за порушення прав працівників. При цьому транснаціональні приватні трудові ініціативи, що ґрунтуються на добровільних кодексах поведінки, часто демонструють обмежену ефективність через відсутність незалежного та системного моніторингу [14].

Водночас нові форми колективних переговорів у глобальних ланцюгах постачання, зокрема юридично обов'язкові багатосторонні угоди за участю провідних компаній, демонструють потенціал для реального покращення умов праці [8]. Європейський Союз у цьому контексті поступово розвиває нормативні підходи, спрямовані на закріплення обов'язків належної обачності (*due diligence*) у сфері прав людини та праці, що створює передумови для інституціоналізації таких ініціатив на наднаціональному рівні.

Перспективним напрямом розвитку видається концепція транснаціональної трудової інспекції як публічно укоріненого механізму, здатного доповнити національні системи контролю та забезпечити моніторинг дотримання міжнародних трудових стандартів у транснаціональному вимірі [14]. Реалізація цієї моделі потребує формування нових правових інструментів та інституційних рішень у межах міжнародних і європейських організацій, включно з можливістю прямого впливу на діяльність транснаціональних корпорацій.

Цифровізація та нестандартні форми зайнятості. Цифровізація економіки та стрімке поширення нестандартних форм зайнятості суттєво ускладнюють традиційні механізми реалізації трудових прав. Платформна зайнятість, дистанційна робота, гіг-економіка та інші гнучкі форми організації праці часто перебувають поза класичними моделями трудових відносин, що ускладнює застосування чинного трудового законодавства та систем соціального захисту [4].

Європейський правопорядок дедалі активніше реагує на ці виклики, поєднуючи регулятивні підходи Європейського Союзу та стандарти Ради Європи. Основні проблеми у цій сфері пов'язані з визначенням правового статусу платформних працівників, поширенням мінімальних трудових стандартів на нестандартні форми зайнятості, забезпеченням соціального захисту, дотриманням норм робочого часу та відпочинку в умовах дистанційної праці, а також захистом приватності та персональних даних працівників у процесі цифрового моніторингу.

Держави-члени ЄС експериментують з різними моделями правового регулювання: розширенням поняття трудових відносин, запровадженням проміжних правових статусів, встановленням універсальних мінімальних стандартів незалежно від формальної класифікації зайнятості, а також покладенням на цифрові платформи обов'язків щодо забезпечення базових трудових і соціальних прав. Водночас ефективність цих підходів значною мірою залежить від здатності інституційних механізмів забезпечити їх реальне виконання, а також від узгодженості національних рішень із наднаціональними стандартами [4].

Проблеми ефективності та доступності механізмів захисту. Навіть за наявності формально розвиненої нормативної бази та багаторівневих інституційних механізмів реалізації трудових прав їх практична ефективність і доступність для працівників часто залишаються обмеженими. Дослідження засвідчують істотний розрив між задекларованими правами та фактичними можливостями їх захисту, особливо у приватному секторі та щодо вразливих категорій працівників [10].

До ключових системних проблем належать недостатня обізнаність працівників про свої права, нерозвинені внутрішні механізми розгляду скарг, фрагментарне застосування альтернативних способів вирішення спорів, тривалі судові процедури, обмежені ресурси трудових інспекцій, а також страх репресалій з боку роботодавців. Навіть у європейських державах з формально розвиненими правовими системами ці чинники суттєво знижують рівень фактичного захисту трудових прав [10; 15].

Досвід окремих країн Європи свідчить, що подолання зазначених проблем потребує комплексних реформ, спрямованих на спрощення процедур, підвищення інституційної спроможності органів контролю та правосуддя, а також забезпечення реального доступу працівників до правових засобів захисту. Особливе значення мають розвиток безоплатної правової допомоги, захист працівників від репресалій, цифровізація процедур подання скарг і звернень, а також підвищення незалежності та спеціалізації суддівського корпусу.

Вирішальну роль у підвищенні ефективності механізмів реалізації трудових прав відіграє соціальний діалог. Залучення профспілок, організацій роботодавців, громадянського суспільства та самих працівників до розробки й імплементації реформ відповідає стандартам ЄС та Ради Європи і сприяє формуванню більш легітимних, адаптивних і результативних моделей захисту трудових прав [10].

Висновки. Сучасна доктрина трудового права демонструє відхід від виключно державно-примусової, ієрархічної моделі забезпечення трудових прав та перехід до багаторівневих, інтегрованих і поліцентричних механізмів їх реалізації. Концептуалізація трудових прав як складової частини системи прав людини істотно трансформує підходи до їх забезпечення, акцентуючи на юстиціабельності, ефективних засобах правового захисту та позитивних зобов'язаннях держави. Еволюція методологічних підходів відображає усвідомлення складності сучасних трудових відносин і потребу в адаптивних, контекстно-чутливих механізмах правового регулювання [2; 6].

Ключовими доктринальними підходами до механізму реалізації трудових прав є дихотомія «жорсткого» і «м'якого» права, теорія адаптивного (responsive) регулювання, концепція спільної відповідальності та доктрина трансформативного конституціоналізму. Кожен із цих підходів має як нормативний потенціал, так і внутрішні обмеження. «Жорстке право» забезпечує формальну визначеність і примусовість, але може бути не досить гнучким у динамічних соціально-економічних умовах, тоді як «м'яке право» сприяє адаптивності та залученню недержавних акторів, але не завжди гарантує ефективне виконання [7]. Теорія адаптивного регулювання пропонує градаційний підхід до правозастосування,

водночас може вступати в напруження з принципами правової визначеності та конституційної легітимності [11]. Концепція спільної відповідальності відображає трансформацію ролі держави та визнає необхідність залучення транснаціональних корпорацій до забезпечення трудових прав у глобалізованій економіці [17].

Ефективна реалізація трудових прав передбачає функціонування багаторівневої інституційної системи, що охоплює конституційний, законодавчий, адміністративний та судовий рівні [4]. Міжнародна організація праці залишається центральним суб'єктом формування міжнародних трудових стандартів, однак ефективність її наглядових механізмів обмежується відсутністю прямих санкцій за порушення [11]. Національні трудові інспекції виконують ключову роль у моніторингу дотримання трудового законодавства, проте часто стикаються з інституційними та ресурсними обмеженнями. Транснаціональні механізми контролю в глобальних ланцюгах постачання перебувають на етапі становлення, поєднуючи експериментальні форми юридично обов'язкових угод та концепції транснаціональної трудової інспекції [8; 14].

Судові та квазісудові механізми відіграють визначальну роль у забезпеченні юстиціабельності трудових прав. Національні правопорядки використовують різні моделі судового захисту – від загальних судів до спеціалізованих трудових судів і трибуналів [15]. Регіональні системи захисту прав людини, зокрема в межах Ради Європи, формують додатковий рівень захисту у випадках неефективності національних механізмів [12; 13]. Альтернативні механізми вирішення трудових спорів здатні підвищити доступність і оперативність захисту, однак мають функціонувати як доповнення, а не заміна судового контролю та права на справедливий суд [10].

Порівняльно-правовий аналіз свідчить про суттєву варіативність моделей реалізації трудових прав. Європейська модель характеризується високим рівнем нормативної деталізації, розвиненою інституційною архітектурою та ключовою роллю соціального діалогу [16; 27]. В інших регіонах світу спостерігається поєднання міжнародних стандартів із локальними соціально-економічними умовами, що часто супроводжується проблемами значного неформального сектору та обмежених інституційних ресурсів [1; 3]. Регіональні інтеграційні об'єднання формують власні механізми забезпечення трудових прав, що відображає тенденцію до регіоналізації трудових стандартів [5; 28].

Глобалізація, цифровізація та поширення нестандартних форм зайнятості створюють системні виклики для традиційних механізмів реалізації трудових прав [4; 17]. Транснаціональний характер сучасних трудових відносин потребує переосмислення державоцентричної моделі та переходу до багаторівневих форм відповідальності. Платформна зайнятість і гіг-економіка ставлять під сумнів класичні категорії трудового права, водночас проблеми ефективності та доступності механізмів захисту залишаються актуальними навіть у державах із розвиненими правовими системами [10; 15].

Подальший розвиток механізмів реалізації трудових прав має ґрунтуватися на комплексному підході, що передбачає адаптацію правового регулювання до цифровізації та нових форм зайнятості; розвиток транснаціональних механізмів контролю й відповідальності транснаціональних корпорацій; зміцнення інституційної спроможності національних органів; підвищення доступності та ефективності засобів правового захисту; інтеграцію міжнародного, регіонального та національного рівнів регулювання; використання інноваційних, зокрема цифрових, інструментів моніторингу; а також посилення ролі соціального діалогу та участі працівників у формуванні політики у сфері праці.

Узагальнюючи, підкреслимо, що ефективна реалізація трудових прав у сучасних умовах вимагає гнучкої, багаторівневої та адаптивної системи, здатної поєднувати різні доктринальні моделі, інституційні механізми та засоби захисту. Жоден окремий підхід не може розглядатися як універсальний. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на емпіричну оцінку ефективності наявних механізмів, розробку інноваційних моделей реагування на нові соціально-економічні виклики та забезпечення реального, а не декларативного захисту трудових прав усіх категорій працівників.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Musukubili M. Towards an efficient Namibian labour dispute resolution system: compliance with international labour standards and a comparison with the South African System : Doctoral dissertation. Nelson Mandela Metropolitan University, 2013.
2. Andreeva O. Evolution in the Philosophy of the Regulation and Theoretical Frameworks on the Control of Compliance With Labour Legislation. *Advances in Public Policy and Administration (APPA) Book Series*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-9067-9.ch001>
3. Liukkunen U., Chen Y. Developing Fundamental Labour Rights in China – A New Approach to Implementation. 2016. P. 1–24. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-23156-3_1
4. Гребенар О. Інституційна система захисту права на працю: міжнародний досвід, конституційні засади та практика реалізації. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2025. № 50 (2). С. 72–84. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2025-50-2-72-84>
5. Pucheta M. The Mercosur Socio-Labour Declaration: the Development of a Common Regional Framework in the Global South. *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*. DOI: <https://doi.org/10.54648/ijcl2021016>
6. Fenwick C., Howe J., Marshall S., Landau I. Human Rights at Work: Perspectives on Law and Regulation. Sydney : Federation Press, 2010.
7. Rao N. Hard and soft law approaches to protecting worker rights. 2022. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781788977371.00024>
8. Dias-Abey M. Using law to support social-movement-led collective bargaining structures in supply chains. 2019.
9. Padilla M., Dervishi E. Resolving Workplace Disputes: Integrating ILO Standards with Albanian Labor Law. *Journal of Educational and Social Research*. 2025. Vol. 15. № 1. P. 190–203. DOI: <https://doi.org/10.36941/jesr-2025-0190>
10. Softys A. Applying Soft-Law Mechanisms and Responsive Regulation Theory to Labor Law: A Case Study of Poland. *Review of European and Comparative Law*. 2024. Vol. 56. № 1. P. 9–38. DOI: <https://doi.org/10.31743/recl.17519>
11. Triana J., Gómez J. Corte interamericana y protección de derechos laborales de Colombianos. 2013.
12. Kahraman F. Claiming labor rights as human rights: legal mobilization at the European Court of Human Rights : Doctoral dissertation, Philosophy. 2017.
13. Alhambra M., Bazzani T., Durán G. Harnessing public institutions for labour law enforcement: Embedding a transnational labour inspectorate within the ILO. *International Organizations Law Review*. 2020. Vol. 17. № 1. P. 164–202. DOI: <https://doi.org/10.1163/15723747-01701010>
14. Musakhonovich K., Kholmurodovich K., Shavkatovich S. The Protection of Labor Rights on the Court System. *Journal of Human Rights, Culture and Legal System*. 2024. Vol. 4. № 1. P. 115–134. DOI: <https://doi.org/10.53955/jhcls.v4i1.115>
15. Canetta E., Fries-Tersch E., Mabilia V., Mandu T. Enforcement of Fundamental Workers' Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. DOI: <https://doi.org/10.2861/1781>
16. Dahan Y., Lerner H., Milman-Sivan F. Shared Responsibility and the International Labour Organization. Social Science Research Network. 2012. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2166606>
17. García J., Coslovsky S. Enforcement by design: the legalization of labor rights mechanisms in US trade policy. 2010.
18. Davidov G. Compliance with and Enforcement of Labour Laws.
19. Lobato A. Labour Law and Transformative Constitutionalism: Towards Transformative.
20. Tsevukh L., Kravchuk V. Ensuring the right of an employee to safe working conditions: legal guarantees and problems of implementation. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4 (1). С. 71–78. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.71>
21. Carlson K., Scoville C. Enabling Legal Frameworks for NHRIs: A Comparison of Four Enforcement Models. Social Science Research Network. 2021. DOI: <https://doi.org/10.2139/SSRN.3801381>
22. Moretta T. Benchmarking Workplace Rights : Doctoral dissertation, Philosophy. University of Strathclyde, 2019. DOI: <https://doi.org/10.17638/03060675>
23. Callsen C. Eingriffsnormen und Ordre public-Vorbehalt im Internationalen Arbeitsrecht : Ein deutsch-französischer Vergleich. 2013.
24. Squeff T., Gomes E. A efetividade do direito do trabalhador: por um diálogo necessário entre o direito internacional e o direito do trabalho através do transconstitucionalismo. *Prisma Jurídico*. 2017. Vol. 16. № 1. P. 163–186. DOI: <https://doi.org/10.5585/PRISMAJ.V16N1.7994>
25. Zahn R., Vickers L. Collective labour rights in EU and international law: consolidation, reconciliation and beyond? 2016.
26. Kullmann M. Enforcement of Labour Law in Cross-Border Situations. A Legal Study of the EU's influence on the Dutch, German, and Swedish enforcement systems : Doctoral dissertation. 2015.
27. Corvaglia M. Labour rights protection and its enforcement under the USMCA: Insights from a comparative legal analysis. *World Trade Review*. 2021. Vol. 20. № 4. P. 524–541. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1474745621000239>
28. Santos A. Three Transnational Discourses of Labor Law in Domestic Reforms. *University of Pennsylvania Journal of International Law*. 2010. Vol. 32. № 1. P. 123–184.

29. Syroid T., Kravchuk V., Tsevukh L. Protection of labor rights of employees of international intergovernmental organizations: theory and practice. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 82–88. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.82>

REFERENCES

1. Musukubili M. (2013). Towards an efficient Namibian labour dispute resolution system: Compliance with international labour standards and a comparison with the South African system (Doctoral dissertation, Nelson Mandela Metropolitan University).
2. Andreeva O. (2023). Evolution in the philosophy of the regulation and theoretical frameworks on the control of compliance with labour legislation. In *Advances in Public Policy and Administration (APPA) Book Series*. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-9067-9.ch001>
3. Liukkunen U., & Chen Y. (2016). Developing fundamental labour rights in China – A new approach to implementation (pp. 1–24). https://doi.org/10.1007/978-3-319-23156-3_1
4. Grebenar O. (2025). Institutional system for the protection of the right to work: International experience, constitutional foundations, and implementation practice. *Actual Problems of Law: Theory and Practice*, 50 (2), 72–84. <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2025-50-2-72-84>
5. Pucheta M. (2021). The Mercosur socio-labour declaration: The development of a common regional framework in the Global South. *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*. <https://doi.org/10.54648/ijcl2021016>
6. Fenwick C., Howe J., Marshall S., & Landau I. (2010). *Human rights at work: Perspectives on law and regulation*. Sydney: Federation Press.
7. Rao N. (2022). Hard and soft law approaches to protecting worker rights. <https://doi.org/10.4337/9781788977371.00024>
8. Dias-Abey M. (2019). Using law to support social-movement-led collective bargaining structures in supply chains.
9. Padilla M., & Dervishi E. (2025). Resolving workplace disputes: Integrating ILO standards with Albanian labor law. *Journal of Educational and Social Research*, 15 (1), 190–203. <https://doi.org/10.36941/jesr-2025-0190>
10. Sołtys A. (2024). Applying soft-law mechanisms and responsive regulation theory to labor law: A case study of Poland. *Review of European and Comparative Law*, 56 (1), 9–38. <https://doi.org/10.31743/recl.17519>
11. Triana J., & Gómez J. (2013). *Corte interamericana y protección de derechos laborales de Colombianos*.
12. Kahraman F. (2017). *Claiming labor rights as human rights: Legal mobilization at the European Court of Human Rights* (Doctoral dissertation, Philosophy).
13. Alhambra M., Bazzani T., & Durán G. (2020). Harnessing public institutions for labour law enforcement: Embedding a transnational labour inspectorate within the ILO. *International Organizations Law Review*, 17 (1), 164–202. <https://doi.org/10.1163/15723747-01701010>
14. Musakhonovich K., Kholmurodovich K., & Shavkatovich S. (2024). The protection of labor rights on the court system. *Journal of Human Rights, Culture and Legal System*, 4 (1), 115–134. <https://doi.org/10.53955/jhcls.v4i1.115>
15. Canetta E., Fries-Tersch E., Mabilia V., & Mandu T. (2012). *Enforcement of fundamental workers' rights*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2861/1781>
16. Dahan Y., Lerner H., & Milman-Sivan F. (2012). Shared responsibility and the International Labour Organization. *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2166606>
17. García J., & Coslovsky S. (2010). Enforcement by design: The legalization of labor rights mechanisms in US trade policy.
18. Davidov G. (n.d.). *Compliance with and enforcement of labour laws*.
19. Lobato A. (n.d.). *Labour law and transformative constitutionalism: Towards transformative*.
20. Tsevukh L., & Kravchuk V. (2025). Ensuring the right of an employee to safe working conditions: Legal guarantees and problems of implementation. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 4 (1), 71–78. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.71>
21. Carlson K., & Scoville C. (2021). Enabling legal frameworks for NHRIs: A comparison of four enforcement models. *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.3801381>
22. Moretta T. (2019). *Benchmarking workplace rights* (Doctoral dissertation, University of Strathclyde). <https://doi.org/10.17638/03060675>
23. Callsen C. (2013). *Eingriffsnormen und Ordre public-Vorbehalt im internationalen Arbeitsrecht: Ein deutsch-französischer Vergleich*.
24. Squeff T., & Gomes E. (2017). A efetividade do direito do trabalhador: Por um diálogo necessário entre o direito internacional e o direito do trabalho através do transconstitucionalismo. *Prisma Jurídico*, 16 (1), 163–186. <https://doi.org/10.5585/PRISMAJ.V16N1.7994>
25. Zahn R., & Vickers L. (2016). Collective labour rights in EU and international law: Consolidation, reconciliation and beyond?
26. Kullmann M. (2015). *Enforcement of labour law in cross-border situations: A legal study of the EU's influence on the Dutch, German, and Swedish enforcement systems* (Doctoral dissertation).

27. Corvaglia M. (2021). Labour rights protection and its enforcement under the USMCA: Insights from a comparative legal analysis. *World Trade Review*, 20 (4), 524–541. <https://doi.org/10.1017/S1474745621000239>
28. Santos A. (2010). Three transnational discourses of labor law in domestic reforms. *University of Pennsylvania Journal of International Law*, 32 (1), 123–184.
29. Syroid T., Kravchuk V., & Tsevukh L. (2022). Protection of labor rights of employees of international intergovernmental organizations: Theory and practice. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 5, 82–88. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.82>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

МЕДІАЦІЯ ЯК КОМУНІКАТИВНА СИСТЕМА

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.11>

ОЛЕКСАНДР ШАРАФІН

аспірант кафедри публічного права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

sharafin.oleksandr@chnu.edu.ua

ORCID: 0009-0009-1602-6866

Анотація. Стаття присвячена теоретичному осмисленню медіації як самореферентної комунікативної системи в рамках системної теорії Нікласа Лумана. Дослідження зосереджується на онтологічному статусі медіації як аутопоетичної системи, що самовідтворюється виключно через внутрішні комунікативні операції. Проаналізовано механізми функціонування такої системи: від біологічного шаблону автопоезису, розробленого Умберто Матураною та Франціско Варелою, до специфічного для медіації бінарного коду «відкритість/закритість», що визначає логіку її існування та принципово відрізняє її від судової системи з кодом «правий/неправий». Розкрито явище онтологічного плюралізму конфлікту через призму концепції «живого права» Євгена Ерліха, де кожна сторона постає як операційно замкнена свідомість із власною когнітивною реальністю. Показано, як саме діалогічність виступає механізмом редукції соціальної складності та конструювання нових структур взаємодії між сторонами. Особливу увагу приділено ролі медіатора, що забезпечує генерацію релевантності та фільтрацію інформації без втручання у зміст, а також структурному зв'язку між системою медіації та правовою системою: вони залишаються операційно замкнутими, але взаємодіють через «кордонні об'єкти» (угоди), які право сприймає як факти, що породжують правові наслідки, не контролюючи водночас внутрішнього процесу їх створення. Доведено, що медіація є паралельною правовій системі, здатною до автономного функціонування та створення «живої» соціальної реальності виключно через синтез діалогічних операцій сторін, що підтверджує її унікальний статус у правовому просторі.

Ключові слова: медіація, діалогічність, системний підхід в медіації, комунікативна система.

MEDIATION AS A COMMUNICATIVE SYSTEM

UDC 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.11>

ALEX SHARAFIN

Postgraduate Student at the Department of Public Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

sharafin.oleksandr@chnu.edu.ua

ORCID: 0009-0009-1602-6866

Abstract. The article is devoted to the theoretical comprehension of mediation as a self-referential communicative system within the framework of Niklas Luhmann's systems theory. The study focuses on the ontological status of mediation as an autopoietic system that reproduces itself exclusively through internal communicative operations. The mechanisms of functioning of such a system are analyzed: from the biological template of autopoiesis developed by Humberto Maturana and Francisco Varela to the specific binary code of "openness/closure" that determines its logic of existence and fundamentally distinguishes it from the judicial system with its code of "legal/illegal." The phenomenon of the ontological pluralism of conflict is revealed through the lens of Eugen Ehrlich's concept of "living law," where each party appears as an operationally closed consciousness with its own cognitive reality, while the conflict itself is treated as excessive complexity. It is demonstrated how specifically dialogicity serves as a mechanism for the reduction of social complexity and the construction of new structures of interaction between the parties. Special attention is paid to the role of the mediator as a second-order observer ensuring the generation of relevance and filtration of information without interfering with the content, as well as to the structural coupling between the mediation system and the legal system: they remain operationally closed, yet interact through "boundary objects" (agreements) which law perceives as facts that produce

legal consequences, without controlling the internal process of their creation. It is proven that mediation is parallel to the legal system, capable of autonomous functioning and creating a "living" social reality exclusively through the synthesis of dialogical operations of the parties, which confirms its unique status in the legal space.

Key words: mediation, dialogicity, systemic approach in mediation, Communicative system.

Постановка проблеми. Збільшення кількості та складності сучасних конфліктів зумовлюють необхідність переосмислення природи альтернативних форм врегулювання спорів. Якщо класична юриспруденція розглядала медіацію як позасудову процедуру, підпорядковану правовій системі, то зараз варто розглядати її як автономну комунікативну систему, яка здатна до самовідновлення. Саме цей погляд, заснований на теорії самореферентних систем Нікласа Лумана, дозволяє розкрити онтологічну основу медіації, її бінарний код та роль у редукції соціальної складності через діалогічність.

Актуальність дослідження зумовлене необхідністю поглиблення теоретичних засад медіації поза рамками інструментальної парадигми; зростаюча автономія позасудових механізмів вирішення конфліктів потребує онтологічного обґрунтування їх незалежності від державного правового примусу та взаємодії з правом як рівноправної системи.

Метою дослідження є аналіз медіації як самореферентної комунікативної системи на основі теорії Нікласа Лумана, розкриття її операційних механізмів (бінарного коду, структурного зв'язку з правом), а також визначення ролі діалогічності як фундаменту аутопоезису та конструювання нової соціальної реальності сторонами.

Традиційні дослідження медіації переважно трактують її як процедурний інструмент врегулювання спорів або ж як метод управління переговорами, фокусуючись на навичках медіатора та поведінкових стратегіях сторін. Проте такий підхід часто обмежує розуміння медіації суто функціональною площиною, не розкриваючи її автономності. Як влучно підкреслили Р. Гаврилюк та П. Пацурківський, «парадигма діалогічності медіації є методологічним ключем у пізнанні її природи» [1, с. 326], а глибинне розуміння механізмів цієї діалогічності потребує звернення до системної теорії. Саме в рамках теорії самореферентних систем Нікласа Лумана можливо інтерпретувати медіацію не як зовнішню методику, а як аутопоетичну комунікативну систему, яка через внутрішні операції відтворює власні елементи та структури. Саме цей ракурс може продемонструвати, що медіація здатна функціонувати незалежно від зовнішнього правового примусу, створюючи унікальний простір для трансформації конфліктів. Тому в статті пропонується розглянути медіацію як самореферентну комунікативну систему, операційні механізми та структурні особливості якої визначаються її внутрішньою діалогічністю.

Парадигма самореферентних систем, розроблена нейрофізіологами Умберто Матураною та Франсіско Варелюю у 1960-х роках, спочатку пояснювала феномен життя на клітинному рівні через поняття аутопоезису, тобто здатності системи відтворювати власні компоненти та межі виключно через власні операції, без зовнішнього центру керування [2, с. 64]. Ніклас Луман перекладає цю логіку на соціальний рівень, стверджуючи, що соціальні системи подібно до біологічних існують не завдяки сукупності індивідів, а через безперервне самовідтворення власних елементів [3, с. 17]. Проте на відміну від живих клітин, соціальні системи функціонують не через біологічні, а через комунікативні операції. Для Лумана комунікація – це не просто передача інформації між суб'єктами, а складний триєдиний синтез: інформації (відмінності, яка сприймається), повідомлення (актуалізація цієї відмінності) та розуміння (прийняття або відкидання сенсу) [4, с. 191]. Саме цей триєдиний акт утворює елементарну одиницю соціальної системи, роблячи її здатною до саморегуляції.

Медіація відповідно постає як дійсно самореферентна система: кожна нова репліка сторін породжується з попередніх реплік, утворюючи замкнуте коло самовідтворення, де зовнішні імпульси – закон чи суспільні норми – сприймаються лише як подразники, які система обробляє згідно зі своїми внутрішніми правилами. Це пояснює, чому медіація здатна існувати автономно від судової системи: вона операційно замкнута, хоча й когнітивно відкрита до обміну з правовим середовищем.

Важливим є визначення бінарного коду, який і визначає структуру функціонування медіації як системи. Якщо припустити, що для судової системи характерний код правий/неправий, або дозволено/заборонено, що змушує її постійно звертатися до нормативних текстів для валідації рішень, то система медіації працює за іншим принципом: її код можна позначити як діалог/відмова від діалогу

або, точніше, відкритість/закритість до комунікації. Приймаючи це, можна побачити як медіація змінює логіку самого конфлікту: замість бінарного поділу на переможця та переможеного, медіація оперує градаціями готовності до діалогу, готовності до взаємодії. Таким чином, система продовжує своє існування доти, доки комунікація підтримується, а в разі зупинки комунікації – припиняється функціонування системи або вона переходить у режим очікування.

Приймаючи медіацію як самореферентну систему, цікавим є зв'язок між медіацією та правом (у більш позитивістському значенні): судова система може спостерігати за медіацією як за позасудовим способом вирішення спорів, проте операційно медіація залишається автономною. Вона використовує правові норми – наприклад добровільність, конфіденційність – не як зовнішні обмеження, а як внутрішні умови свого самовідтворення, перетворюючи юридичні догми на комунікативні ресурси. Саме ця автономність пояснює подвійну правову природу медіації, окреслену Р. Гаврилюк у своєму дослідженні: «медіація має подвійну правову природу, оскільки, по-перше, є породженням основоположного (потребового) способу співбуття індивідів у соціумі, а по-друге, – системою взаємопов'язаних правових зобов'язань, за допомогою яких утворюється замирене суспільне середовище» [5, с. 16]. Така взаємодія між правом та медіацією точно описується Н. Луманом як структурний зв'язок: дві системи залишаються операційно замкнутими, але їхні структури налаштовані таким чином, що події в одній системі можуть слугувати подразниками для іншої. Наприклад, угода, досягнута під час медіації сприймається правовою системою як факт, що породжує правові наслідки. При цьому право не контролює процес досягнення цієї угоди зсередини медіації – воно лише «читає» її результат через призму власного коду дозволеного/забороненого.

Таким чином, медіація виявляється не підсистемою права, а паралельною комунікативною системою. Медіація не закриває конфлікт шляхом зовнішнього рішення, а продовжує комунікативний процес доти, доки сторони самостійно не сконструюють новий соціальний факт – певну домовленість. Цей процес створення нової реальності відбувається виключно завдяки діалогічності – тобто через синтез інформації, висловлювання та взаємного розуміння, саме це й забезпечує автономність та самореферентність медіації як системи.

Якщо комунікація є елементарною одиницею самовідтворення системи медіації, то її носіями виступають не абстрактні «сторони», а конкретні особистості, конкретні свідомості, кожна з яких функціонує як операційно замкнена система з власною когнітивною структурою. Це означає, що кожен учасник конфлікту приходиться до медіації не з об'єктивною істиною, а з власною конструкцією реальності – тим, що Євген Ерліх називав «живим правом», тобто спонтанним, не створеним державою порядком соціальних відносин [6, с. 39]. У термінології Н. Лумана це явище відповідає поняттю онтологічного плюралізму: кожна свідомість є «світом у собі», що сприймає зовнішні події виключно через власну призму прийняття реальності.

Конфлікт у системному розумінні – це зіткнення інтересів, яке виникає через неможливість однієї системи, тобто свідомості, передбачити операції іншої. Коли дві сторони конфлікту зустрічаються, їхні «реальності» – сформовані життєвим досвідом, культурними кодами, емоційним сприйняттям – виявляються взаємно несумісними у своїй первинній формі. Сторони не «входять» до системи як готові елементи; вони стають її елементами лише в момент комунікації, коли їхні індивідуальні «реальності» починають взаємодіяти через узгоджені правила діалогу. Медіація потрібна саме тоді, коли складність конфлікту не дозволяє традиційним механізмам вирішення спорів її вирішити. Медіація вирішує конфлікт не шляхом спрощення проблеми чи нав'язування зовнішнього рішення, а шляхом створення нових відносин через комунікацію.

Кожна сторона в медіації є системою у системі: вона спостерігає за медіаційним процесом зсередини своєї свідомості, використовуючи власні бінарні коди, такі як добро/зло, справедливість/несправедливість, свій/чужий тощо. У свою чергу це породжує феномен, який можна охарактеризувати як «подвійна замкнутість»: медіація як система спостерігає за спостереженнями сторін, але не має прямого доступу до їхнього внутрішнього світу. Саме тому неможливо «зрозуміти» сторону остаточно – можливо лише створити умови, щоб вона висловила свою реальність у формах, доступних для сприйняття іншою стороною.

Це і підкреслює важливість добровільності та конфіденційності медіації, закріпленої в законодавстві [7, ст. 5, 6]. З точки зору системної теорії, ці принципи є не просто гарантіями індивідуальної

свободи, вони є функціональними імперативами самовідтворення системи. Без можливості вийти з комунікації, тобто зупинити систему, сторони перетворювалися б на заручників процесу, що зробило б неможливим автентичне самовідтворення – система деградувала б до механічного обміну репліками без справжнього розуміння.

У цій архітектурі медіатор займає унікальну позицію, оскільки він функціонує як спостерігач другого порядку, тобто спостерігає не за об'єктивною реальністю конфлікту (якої не існує), а за спостереженнями сторін за цією реальністю. Його роль не «виявити істину», а забезпечити сприятливі умови для справжньої зустрічі сторін. Н. Луман позначає таку функцію як генерацію релевантності: з величезного потоку інформації, що циркулює у системі (емоції, факти, інтерпретації), медіатор виокремлює те, що має значення для продовження комунікації [8, с. 152].

Це не маніпуляція, а необхідна умова функціонування системи. Без такої «фільтрації» комунікація захлинулася б у власній складності. Медіатор створює кордони системи, відокремлюючи внутрішній діалог від зовнішнього тиску, наприклад суспільної думки чи формальних норм, одночасно забезпечуючи включення зовнішнього у внутрішнє – наприклад, перетворюючи юридичні норми на теми для обговорення.

Як стверджує Парсонс, усім соціальним системам властива мета їх функціонування [9]. Для медіації такою метою є саме редукція складності конфлікту через конструювання нових узгоджених структур відносин. Кінцевою метою процесу є не просто припинення комунікації, а її трансформація у нову структуру. Угода, досягнута в медіації, виступає як синтез редукції складності: вона фіксує новий порядок відносин, узгоджений сторонами, який надалі функціонуватиме як власна «реальність», здатна самовідтворюватися. Це не компроміс у традиційному розумінні (поступка заради миру), а конструювання нового спільного сенсу, що виходить за межі первісних позицій.

Це збігається з визначенням мети медіації як самореферентної системи у монографії «Медіація як цінність», де П. Пацурківський та Р. Гаврилюк вказують, що мета полягає у «відновленні порушеної справедливості у відносинах між її сторонами через їх конфлікти (спори) самими ж цими сторонами за сприяння їм медіатора, а також конструювання ними внаслідок цього нової соціальної реальності – примиреного соціального середовища» [10, с. 219], що в системному вимірі відповідає замиканню циклу автопоезису через створення нової структури відносин.

Таким чином, система медіації завершує свій самореферентний цикл: вона використала внутрішню діалогічність для редукції зовнішньої складності, тобто конфлікту, породила нові структури – зв'язки сторін – та готова до нових операцій або саморозпуску якщо угода виконана. Її автономність полягає саме в тому, що вона не потребує зовнішнього валідатора для свого існування, її «право» – це породжена комунікацією реальність, жива і динамічна, на відміну від формально зафіксованих норм.

Важливим є те, що угода творить соціальну пам'ять системи: вона фіксує не стільки фактичні обіцянки, скільки правила спостереження, за якими сторони погоджуються спостерігати одна одну надалі. При цьому угода, досягнута в медіації, діє як «живе право» у розумінні Ерліха – не формальна норма, позбавлена контексту, а актуалізований порядок відносин, здатний самовідтворюватися поза юридичним актом, але водночас стаючи відправною точкою для правової валідації з боку держави, якщо така потрібна. Саме тут простежується структурний зв'язок між системою медіації та правовою системою: угода є «кордонним об'єктом», що водночас замикає цикл автопоезису медіації та відкриває можливість його «прочитання» правом як факту, що породжує правові наслідки.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що медіація постає не зовнішнім додатком до правової системи і не просто альтернативним способом вирішення спорів, а самореферентною системою, що самовідтворюється через внутрішні комунікативні операції. Операційна замкнутість медіації та її специфічний бінарний код «відкритість/закритість» діалогу принципово відрізняють її від судової системи з її кодом «правий/неправий». Це забезпечує їй автономію щодо державного права та здатність існувати незалежно від імперативного правового примусу. Медіація не застосовує зовнішні норми до конфлікту, а конструює внутрішній порядок шляхом редукції соціальної складності, яка виникає через онтологічний плюралізм «реальностей» сторін.

Взаємодія між системою медіації та правовою системою має характер структурного зв'язку: вони залишаються операційно замкнутими, але «читають» одна одну через «кордонні об'єкти» – угоди, які право сприймає як факти, що породжують правові наслідки, не контролюючи водночас внутрішнього

процесу їх конструювання. Це доводить, що медіація є паралельною правовій системі, здатною створювати «живу» соціальну реальність. З теоретичної точки зору, аналіз медіації через призму системної теорії Н. Лумана демонструє, що порядок у соціальному житті може виникати не лише через ієрархічний імператив держави, але й через горизонтальну самоорганізацію комунікативних систем. Це відкриває перспективи для подальшого дослідження механізмів саморегуляції в правовому просторі.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Гаврилюк Р. О. Пацурківський П. С. Парадигма діалогічності як методологічний ключ пізнання. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнародного правничого форуму (м. Чернівці, 30 травня 2025 р). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 456 с.
2. MaturVarela F. G. Principles of Biological Autonomy. New York, 1979.
3. Niklas Luhmann. Social systems. Translated by John Bednarz, Jr. with Dirk Baecker. Editors Timothy Lenoir and Hans Ulrich Gum Brecht. Stanford university press Stanford, California. 1995. P. 21–22.
4. Luhmann, N. (1995). Social Systems. Translated by John Bednarz Jr. with Dirk Baecker. Stanford University Press.
5. Гаврилюк Р. Правова природа медіації як вислід буттєвих властивостей людини. *Право України*. 2018. № 3. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3228>
6. Nelken D. Law in Action or Living Law? Back to the Beginning in Sociology of Law. *Legal Studies*. 1984. № 4 (2). P. 157–174.
7. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
8. Ehrlich E. Fundamental Principles of the Sociology of Law / Trans. by W. L. Moll. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1986. P. 39–45.
9. Parsons T. The Structure of Social Action. New York. 1937; Parsons T. Action Theory and the Human Condition. New York. 1978; Luhmann N. Zweckbegriff und System Rationalität. Tübingen. 1968.
10. Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С. Медіація як цінність. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/7429?show=full>

REFERENCES

1. Havryliuk, R. O. Patsurkivskiy, P. S. (2025). Paradyhma dialohichnosti yak metodolohichniy kliuch piznannia. *Prava liudyny ta publichne vriaduvannia*: materialy VIII Mizhnarodnoho pravnychoho forumu (m. Chernivtsi, 30 travnia 2025 r). Lviv–Torun : Liha-Pres, 456 s.
2. MaturVarela, F. G. (1979). Principles of Biological Autonomy. New York.
3. Niklas Luhmann. (1995). Social systems. Translated by John Bednarz, Jr. with Dirk Baecker. Editors Timothy Lenoir and Hans Ulrich Gum Brecht. Stanford university press Stanford, California. P. 21–22.
4. Luhmann, N. (1995). Social Systems. Translated by John Bednarz Jr. with Dirk Baecker. Stanford University Press.
5. Havryliuk, R. (2018). Pravova pryroda mediatsii yak vyslid buttievykh vlastyvostei liudyny. *Pravo Ukrainy*. № 3. Retrieved from: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3228>
6. Nelken, D. (1984). Law in Action or Living Law? Back to the Beginning in Sociology of Law. *Legal Studies*, 4 (2). P.157–174.
7. Pro mediatsiiu: Zakon Ukrainy vid 16 lystopada 2021 r. № 1875-IKh. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
8. Ehrlich, E. (1986). Fundamental Principles of the Sociology of Law / Trans. by W. L. Moll. Cambridge, MA: Harvard University Press, P. 39–45.
9. Parsons, T. (1968). The Structure of Social Action. New York. 1937; Parsons T. Action Theory and the Human Condition. New York. 1978; Luhmann N. Zweckbegriff und System Rationalität. Tübingen.
10. Havryliuk, R. O., Patsurkivskiy, P. S. (2023). Mediatsiia yak tsinnist. Chernivtsi: Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha, Retrieved from: <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/7429?show=full>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

АНАТОЛІЙ ПАВЛЮК

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри теорії права та прав людини

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

a_pavliuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0009 0006 8166 888X

Анотація. У статті йдеться про історичне та аналітичне значення, яке має повне правознаходження, тобто, наприклад, історичне вільне і зв'язане правознаходження, з одного боку, та відповідно аналітичне конструктивне і реконструктивне правознаходження, з іншого, в контексті експертної техніки.

Мета статті – продемонструвати історичну та аналітичну експансію правознаходження в світлі формування експертної техніки (опрацювання юридичного казусу). Для досягнення цієї мети аналізуються *три такі питання*: що таке правознаходження взагалі і що таке повне правознаходження зокрема; що таке традиційна експертна техніка *in concreto*; як повне правознаходження може працювати у сучасній експертній техніці.

Стверджується, що у нормальному випадку застосування права складається із встановлення норми, встановлення факту та встановлення рішення, причому відповідно йдеться про (просте) питання права (*quaestio juris*), питання факту (*quaestio facti*) та субсумцію. Слово «встановлення» при цьому потрібно розуміти скрізь як синонім слів «з'ясування» або «констатація». У аномальному випадку питання права доповнюється вирішенням ще однієї проблеми. Показано, що це за проблема у Ф. К. фон Савіньї, Є. Ерліха, а також у Г.-Й. Коха та Г. Рюссманна. Йдеться відповідно про тлумачення та дальше творення права (*Auslegung, Fortbildung des Rechts*), про ідею вільного правознаходження (*freie Rechtsfindung*), а також про встановлення та усталення (*Feststellung (= Ermittlung), Festsetzung*) права (точніше: значення слів закону) суддею. Узагальнено констатується, що історично повне правознаходження розуміється як комбінація тлумачення та не-тлумачення. Пропонується розуміти повне правознаходження як реконструктивне і конструктивне правознаходження, тобто як правознаходження, орієнтоване або на встановлення умовної правової норми, або на усталення неумовної правової норми, тобто на усталення норми *per se*. Також пропонується розрізняти формальну і неформальну (матеріальну) субсумцію, тобто випадки, в яких субсумція відповідно не включає або включає в себе принаймні питання факту. Робиться *prima facie* вибір на користь формальної субсумції.

Показано, що традиційна експертна техніка – це методика складання експертного висновку студентами про застосування основних та допоміжних норм матеріального права у формі переходу переважно від встановлення норми до встановлення рішення, який відбувається в експертному стилі. Експертний стиль опрацювання юридичного казусу – це форма письмового юридичного аналізу від гіпотези про релевантну норму до констатації релевантного рішення. Така гіпотеза разом з дефініцією є елементом експертного правознаходження.

З іншого боку, сучасна експертна техніка – це відповідна методика, яка повинна мати справу не тільки із встановленням, але й з усталенням правових норм, тобто як з даними судді наперед умовними нормами, так і з нормами, створеними самим суддею, тобто нормами *per se*.

Робиться загальний висновок, що сьогодні експертна техніка – це мистецтво повного правознаходження, тобто реконструктивного і конструктивного правознаходження.

Ключові слова: юридична методологія, теорія юридичної аргументації, експертний стиль, теорія норм, основні і допоміжні норми, умовні норми і норми *per se*, форми застосування права, субсумція, реконструкція і конструкція.

FULL FINDING OF LAW IN THE EXPERTISE TECHNIQUE

UDC 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-16.12>**ANATOLII PAVLIUK***Candidate of Legal Sciences,**Assistant Professor, Department of Theory of Law and Human Rights***Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine***a_pavliuk@chnu.edu.ua**ORCID: 0009 0006 8166 888X*

Abstract. The article deals with the issue of historical and analytical significance of “full finding of law”, that is, for instance, historical free and bound finding of law on one hand, and, respectively, analytical constructive and reconstructive finding of law on the other hand (in terms of the expertise technique).

The purpose of the article is to demonstrate the historical and analytical expansion of finding of law in terms of the formation of the expertise technique (processing a legal case). In order to achieve this goal, the author tackles the following *three questions*: what is finding of law on the whole and what is full finding of law in particular; what is meant by the traditional expertise technique *in concreto*; how can full finding of law function in the present-day expertise technique.

The article claims that in a normal case, the application of law consists of the establishment of a norm, the establishment of a fact, and the establishment of a decision, which correspond to the (simple) question of law (*quaestio juris*), the question of fact (*quaestio facti*), and subsumption respectively. At the same time, the word “establishment” (*встановлення, vstanovlennia*) should be understood everywhere as a synonym to the words “clarification” (*з’ясування, ziasuvannia*) or “stating” (*констатація, konstatatsiia*). In an abnormal case, the question of law is supplemented by the solution of an additional problem. The latter is shown in the works of F. C. von Savigny, E. Ehrlich, as well as H.-J. Koch and H. Rüßmann. The latter relate, respectively, to the interpretation and further making of law (*Auslegung, Fortbildung des Rechts*), the idea of free finding of law (*freie Rechtsfindung*), as well as the establishment and fixing (*Feststellung (= Ermittlung), Festsetzung*) of law (to be more specific, the meaning of the words of law) by a judge. The article makes a statement that historically, full finding of law is generally viewed as a combination of interpretation and non-interpretation. It proposes to regard full finding of law as reconstructive and constructive finding of law, that is, as finding of law, which is oriented to either the establishment of a conditional norm of law or the fixing of a non-conditional norm *per se*. In addition, the article offers to differentiate between formal and informal (material) subsumption, that is, the cases where subsumption either excludes or includes at least the question of fact. A *prima facie* choice is made in favor of formal subsumption.

It is shown in the article that the traditional expertise technique is a methodology used by students to draft an expert opinion on the application of basic and subsidiary norms of substantive law in the form of a transition primarily from the establishment of a norm to the establishment of a decision, occurring in the expertise style. The expertise style of processing a legal case is a form of a written legal analysis ranging from a hypothesis regarding a relevant norm to the stating of a relevant decision. This kind of hypothesis, along with definition, is an element of the expert finding of law.

On the other hand, the present-day expertise technique is a methodology that is to deal not only with the establishment, but also with the fixing of legal norms, that is, to deal both with conditional norms given to a judge in advance and with norms created by a judge himself (norms *per se*).

The article makes an overall conclusion that today, the expertise technique is the art of full finding of law or, in other words, reconstructive and constructive finding of law.

Key words: legal methodology, theory of legal argumentation, expertise style, theory of norms, basic and subsidiary norms, conditional norms and norms *per se*, forms of applying law, subsumption, reconstruction and construction.

Постановка проблеми. Якщо залучити *mutatis mutandis* ідею, яка асоціюється з Є. Ерліхом, повне правознаходження – це логічний добуток вільного і невольного, тобто зв’язаного правознаходження. Правознаходження як таке є невід’ємною частиною експертної техніки опрацювання юридичного казусу, тобто є її необхідною умовою: уявити таку академічну методику без вирішення проблеми правознаходження неможливо. Трендом експертної техніки стало її формування від використання зв’язаного до застосування, із застереженнями, вільного правознаходження. Це означає, що повне

правознаходження у окресленому прикладному сенсі – це не тільки вільне & (і) зв'язане правознаходження, але й зв'язане правознаходження → (воленс-ноленс імплікує) правознаходження вільне, тобто в експертній техніці воно відбувається у напрямку, заданому Є. Ерліхом та ін. авторами (можливо, від Ф. К. фон Савіні аж до – сьогодні – Р. Алексі). Показати, як не тільки історично, але й аналітично має місце така тенденція, становить *актуальну тему* для дослідження, яке спонукає усвідомлювати українське право як стиль і як аргументацію.

Стан дослідження поставленої вище проблеми відзначається передусім такими чотирма характерними рисами: по-перше, у минулому 2025 році вийшла друком перша монографія про історію виникнення і розвитку експертної техніки у Німеччині, де вона є унікальною складовою частиною передусім університетської освіти в останні 150 (К.-Ф. Штукенберг) [1, с. 174] чи, можливо, навіть 200 й більше років. Йдеться про дисертаційну монографію М. М. Вендта «Народження експертної техніки із духу репетиторіуму. Історія цивільно-правової техніки розв'язання казусу» [2] (буквально: випадку) (відповідна дисертація мала місце у 2024 році, науковий керівник проф. Г.-П. Гаферкамп [2, с. IV, VII]). Ця праця послідовно проводить ідею, що експертна техніка має тісний стосунок до таких ключових понять, як: постановка завдання, симульована ситуація використання; побудова за правезами (Aufbau nach Ansprüchen), вихідні гіпотези; сприятлива для експертного висновку послідовність; експертний стиль і використання я-форми [2, с. 13–14 et passim] у експертному висновку, а також робить наголос, як видно із її заголовку, на існуванні інституту, – відсутнього, до речі, в Україні, – репетиторства як для студентів юридичного факультету, – які змушені уже з першого семестру оволодівати новими для себе прийомами експертної техніки, які вони не могли опанувати, навчаючись до того у школі, – так і для постстудентів, тобто референдарів (= стажистів, осіб, які після закінчення навчання в університеті готуються до здачі другого державного іспиту).

По-друге, у тому самому науковому колі (Й. Рюкерт, Г.-П. Гаферкамп та ін.), тобто у колі істориків юридичної методології, передусім методології цивільного права, у 2003 році побачила світ також дисертаційна монографія Ш. Фогля «Соціальна законодавча політика, вільне правознаходження та соціологічна правова наука у Євгена Ерліха» (захист дисертації у 2001 р., науковий керівник Й. Рюкерт [3, с. 3]) [4], в якій винесена нами у заголовок проблема докладно досліджується у певному, а саме у методологічному аспекті [4, с. 241–292]. Цей твір, зокрема, високо оцінює М. Ребіндер [5, с. 11–12], автор дисертаційної монографії «Заснування соціології права Євгеном Ерліхом» (1986 рік, перше видання 1967 року) [6] та низки статей про Є. Ерліха, зокрема статті «Суддівське дальше правотворення з погляду Євгена Ерліха» (1988) [7], в якій йдеться про один із двох елементів повного правознаходження, та ін. (див. також [8]). Попередніми зусиллями М. Ребіндера ім'я Ерліха не тільки не кануло в Лету, але й стало прямо-таки бризантним і прегнантним (див. доладну бібліографію [9]). Останнє пояснюється двоякими досягненнями: з одного боку, М. Ребіндер залучає ідеї Є. Ерліха для формування сучасної соціології права і/або соціологічної юриспруденції (про цей симбіоз див. передусім «Юридичну соціологію: предмет та місце в системі юридичних наук» С. В. Савчука [10]), а з іншого боку, він заново публікує творчий доробок Є. Ерліха (наприклад, у 2022 році ним випущене 5-те видання «Закладання основ соціології права» [11] (перше видання якого мало місце у 1913 році [12]). Цей доробок в е-оригіналах хоч і стає з розвитком інтернету та електронних бібліотек більш доступним, проте все ж потребує перевидань, оскільки паперові версії також мають свій сенс.

По-третє, існує численна німецька настановна література з експертної техніки (наприклад, «Вступ до експертного стилю. 15 клаузур (= контрольних робіт) з цивільного, кримінального та публічного права» Б. Валеріуса (4-те вид. 2017 року) [13], монографії Т. Гільдебранд [14], П. Катко [15] та ін.), та з реляційної техніки (наприклад, стандартний посібник Г. Даубеншпека, започаткований ним у 1884 році [16], який у 2023 році витримав 36-те видання [17], тощо), з якої, зокрема, походить перша техніка (як вражають Ф. Раньєрі, К.-Ф. Штукенберг (див. [2, с. 3]) та ін., в т.ч., із застереженнями, і ми, а також багато українських авторів (О. Г. Степенюк та ін.) і історія якої принаймні у два чи три рази довша (див. про виникнення реляційної техніки, наприклад [18]). Відзначимо, що згаданий вище М. М. Вендт значно релятивізує останню тезу [2, с. 6 et passim], доказуючи, що не тільки реляційна техніка, зокрема, не тільки так званий вотум (у свій час письмовий експертний висновок судді-доповідача справи під час її колегіального судового розгляду), стали предтечею тієї експертної техніки, яка має місце у Німеччині у наші дні.

По-четверте, в Україні вже не можна говорити про те, що експертна техніка само собою, а також у поєднанні з теорією юридичної аргументації є невідомою проблемою. У першому випадку слід відзначити ідеї таких авторів, як: В. В. Трутень, Р. А. Майданик та ін., а в другому – відповідні міркування таких передусім чернівецьких авторів, як: Н. А. Гураленко, В. А. Вдовічен, В. Г. Савчук, О. В. Настасійчук, О. Г. Степенюк та ін., а також таких інших українських дослідників, як: Т. І. Дудаш, С. П. Рабінювич, О. О. Уварова, М. І. Козюбра, С. І. Максимов та ін. Виділимо два українських посібники з експертної техніки або *pars pro toto* експертного стилю, які вийшли друком у 2019 та 2020 роках [19; 20], а також переклад праці Р. Циппеліуса (переклав Р. Корнута) [21; 22], які дають належне попереднє уявлення про відповідну проблематику. Існує також і релевантна інформація у формі наукових статей (див., наприклад, [23; 24; 25; 26] та ін.).

Аналіз робіт, які ми щойно згадали, а також інших доречних публікацій дозволяє стверджувати, що відкритим все ще залишається питання про те, як побудувати аналітичну теорію і/або експертну техніку юридичної аргументації, тобто амальгамовану або, можливо, теоретико-прикладну дуальну дисципліну, в якій юридична аргументація репрезентує її абстрактний бік, а експертний стиль – конкретний. Поняття повного правознаходження – це внесок у таку побудову, який ми обмежили у цій статті переважно проблематикою відношення такого правознаходження і експертної техніки.

Універсум релевантного дискурсу – експертиза *versus* правознаходження – включає принаймні в цілому і загалом концепти, що впливають на наше передрозуміння, й таких іноземних та українських авторів, крім прямо згаданих вище, як: І. Кант, Г.-Й. Кох, Г. Рюссманн, К. Енгіш, Я. Шрьодер, К. Ларенц, Ф. Гекк, Б. Рютерс, Р. Драєр, М. Клатт та ін.; А. А. Козловський, П. М. Рабінювич, Е. Соколов, С. Роснер, Р. Мельник, Б. Шлоєр, В. Поєдинок, І. Лукач, О. Косілова та ін.

Мета статті – продемонструвати історичну та аналітичну експансію правознаходження в світлі формування експертної техніки (опрацювання юридичного казусу). Для досягнення цієї мети потрібно проаналізувати *три такі питання*: що таке правознаходження взагалі і що таке повне правознаходження зокрема; що таке традиційна експертна техніка *in concreto*; як повне правознаходження може працювати у сучасній експертній техніці.

1. Правозастосовник має справу, як здавна вважається, з нормою, фактом і рішенням, з одного боку, та проблемою їхнього співвідношення, з іншого, тобто у цілому – з юридичним силогізмом або, інакше кажучи і кажучи *pars pro toto*, із субсумцією [27, с. 653–659, 664 та ін.; 28, с. 295–297; 29, с. 26, 182]. Конкретніше можна говорити про норми, факти, рішення та загальне і особливі питання їхнього встановлення, тобто про встановлення норми, встановлення факту, встановлення рішення та про застосування права як сукупне правовстановлення. Слово «встановлення» при цьому потрібно розуміти скрізь як синонім слів «з'ясування» або «констатація». Такий стан справ має місце у нормальному процесі застосування права суддею, який, однак, має принаймні одну важливу особливість.

Так, у випадку, який будемо називати аналітичним, застосування права пояснюється як сукупність окремих кроків, які орієнтуються на сепаратне матеріальне встановлення спочатку фактів, потім на сепаратне матеріальне встановлення норм, потім на формальне поєднання результатів такого двоякого встановлення, подальшим результатом якого якраз і буде або не буде правове рішення. Таке розуміння є доволі простим і елементарним, проте воно має один істотний недолік: описане має ідеальний характер, воно не збігається, але й не повинно збігатися з тим, як реально, тобто передусім психологічно і соціологічно, зокрема демоскопічно, відбувається процес застосування правових норм. Практичне значення такий підхід має, однак, при викладі результатів вирішення справи у судовому рішенні, а також і у процесі попереднього пояснення того, чому саме таке рішення потрібно ухвалити або не ухвалити. Останнє якраз і може відбуватися із використанням експертної техніки, про яку вже було дещо сказано вище і до якої ми ще звернемося у наступних пунктах цієї статті. У теорії юридичної аргументації аналітичне розуміння правозастосування представлене такими іменами, як: Г.-Й. Кох (див. передусім про його так званий Франкфуртський проект з юридичної аргументації, який спрямований на реабілітацію дедуктивного обґрунтування юридичних рішень, [30]), Г. Рюссманн, Р. Алексі, М. Клатт та ін. В цілому ми віддаємо, з деякими застереженнями, перевагу саме такому погляду на процес правозастосування.

Реалісти обирають тактику або повного, або часткового заперечення описаного вище аналітичного підходу, який полягає, зокрема, в тому, що матеріальне і формальне встановлення вважаються

окремими феноменами. Протилежні підходи можна називати синтетичними. Так, у першому випадку, найбільш відомим повним запереченням аналітичного підходу є підхід С. Тулміна (див. зокрема, [31]). До такого підходу тяжіють – з тими чи іншими нюансами – і соціологи права чи соціологічні юристи, зокрема Є. Ерліх, М. Ребіндер та ін. У теорії юридичної аргументації його підтримує, наприклад, У. Нойманн, пропагуючи ідею «помірного теоретико-правового конструктивізму» [32, с. 173–197] та ін. Цей підхід відкидає зведення процесу застосування права у підсумку до формального відношення норми і факту, які попередньо встановлені, тобто намагається не визнавати універсальний характер редукції правозастосування до юридичного силлогізму у формі *modus barbara etc.* чи *modus ponens* і *modus tollens*, і пропонує свої варіанти, які роблять наголос не на формі, а на змісті.

Намагання чи не повністю заперечити аналітичний підхід до визначення поняття застосування права евристично хоч і цікаве, проте воно поступається не тільки аналітичному підходу, але й відповідному частковому запереченню, яке найбільш повно і оригінально представлене К. Енгішем.

Так, К. Енгіш, зокрема, вважає (ідея «блукання погляду туди і сюди між більшим засновком і життєвими обставинами справи» [33, с. 70–94, 97]), що відношення між нормою і фактом має не тільки формальний, але й матеріальний бік. Якщо таке відношення називати також субсумцією, то сказане означає, що субсумція у Енгіша повинна бути такою, що включає матеріальні елементи. І це справді так і відбувається, оскільки він розуміє субсумцію не тільки як формальне відношення норми і факту, але й як феномен, який включає в себе проблематику встановлення фактів (див. докладно [34]).

Останні два синтетичні підходи, репрезентовані сьогодні передусім Тулміном і Енгішем, є доволі поширеними і добре відомими, зокрема вони використовуються і в експертній техніці. Проте ми свій подальший виклад проведемо на основі аналітичного підходу, який характерний для такого напрямку у розвитку теорії юридичної аргументації, який репрезентують Р. Алексі, Г.-Й. Кох та Г. Рюссманн і який ми називаємо аналітичною чи – повніше і точніше – аналітично-інтегративною теорією юридичної аргументації.

Із викладеного вище випливає, що правознаходження дотичне до розрізнення формального і матеріального, ідеального і реального. Якщо додати, що аналітичне пояснення застосування права полягає у так званому питанні права (*quaestio juris*), питанні факту (*quaestio facti*), (матеріальному) висновку (*conclusio*) і формальній субсумції, разом – у юридичному силлогізмі, то правознаходження як таке – це всього лише питання права, тобто абстрактне і тільки в тенденції конкретне встановлення (з'ясування, констатація) застосовної правової норми. Правознаходження, на наш погляд, потрібно розглядати передусім як окремий феномен.

Принаймні з часів Савінії, тобто вже з першої половини XIX століття, відомою є проблема існування недоліків в праві, якими є питання прогалін і так званих (інших) вад. В такому разі прийнято говорити не тільки про правознаходження *secundum legem* (= тлумачення як таке), тобто про правознаходження, яке не має справи із зазначеними щойно недоліками, а також про правознаходження *praeter legem*, в центрі уваги якого перебуває питання прогалін у праві, та правознаходження *contra* чи *extra legem*, яке зосереджується на питанні згаданих вище інших, проте не всіх вад права, зокрема і на питанні так званої формули Радбруха. Отже, традиційно повним правознаходженням можна називати питання права, яке включає в себе не тільки тлумачення права, але й явище, яке у Савінії називається дальшим творенням права (*Fortbildung des Rechts*) (інструктивно див. [35]), яке, однак, краще називати, керуючись стилістичними міркуваннями, дальшим розвитком права суддею. Такий розвиток, як бачимо, відбувається принаймні у двох напрямках, на вістрі яких перебувають два окреслені типи недоліків права.

Згадане вище розрізнення вільного (програмна стаття Є. Ерліха 1903 року [36; 37] і її пізніше авторське роз'яснення 1906 року [38; 39]) і зв'язаного правознаходження (див. зокрема, [40]) (*freie und gebundene Rechtsfindung*) – це тільки пізніша у часі за розрізнення Савінії дистинкція, слабким місцем якої є недооцінка нормативного (в сенсі Р. Алексі, тобто морального чи, іншими словами і щоб не плутати із позицією Г. Кельзена, метанормативного) і аналітичного (\approx структурного) вимірів соціології права чи соціологічної юриспруденції та переоцінка їхнього емпіричного виміру. Такого слабого місця не має оригінальна інтегративна теорія юридичної аргументації, про яку вже йшлося вище, гармонійне поєднання трьох вимірів якої (аналітичний, нормативний і емпіричний виміри як, будемо вважати, *hop*, *step* і *jump* в термінології техніки потрібного стрибка (див. приклад використання цього образу в іншому контексті, а саме в контексті експертного стилю у Б. Валеріуса [13, с. 9])) дозволяє взяти її

за основу, на якій можна побудувати сучасну експертну техніку опрацювання юридичного казусу, яка водночас може називатися (експертною, конкретною і реальною) технікою юридичної аргументації на противагу (абстрактній і ідеальній) теорії юридичної аргументації. Експертна техніка, отже, може розумітися як релевантний корелят аналітичної теорії юридичної аргументації, тобто такої інтегративної теорії, яка із трьох своїх вимірів на перше місце ставить питання структурного аналізу, відтісняючи інші виміри на другий план.

Найбільш цікавою і важливою ідеєю аналітичної теорії юридичної аргументації при цьому є розрізнення встановлення та усталення (= утвердження) (*Feststellung* (= *Ermittlung*), *Festsetzung*) права (точніше: значення слів закону) суддею, яке пропагують Г.-Й. Кох і Г. Рюссманн (див. [41, с. 188–235]). Йдеться, зокрема, про встановлення і усталення суддею так званих семантичних правил (докладніше див. [42]), які є, у підсумку і у термінології Савіньї чи Ерліха, або елементами тлумачення, або елементами дальшого розвитку права суддею чи складовою частиною вільного правознаходження. Докладно і у відповідному контексті те, як це розрізнення використовується сьогодні у Німеччині у юридичній методології, див. [43].

2. Перш ніж показати, що таке сучасна експертна техніка як прикладна техніка юридичної аргументації, потрібно докладніше описати те, що являє собою традиційна експертна техніка у Німеччині як країні, де вона досягла свого унікального розквіту і визнання.

Така техніка опирається, як можна узагальнити сказане вище, на три ключові поняття: експертний висновок, правіжний метод (див. [44; 23]) і експертний стиль ([13]), на яких варто докладніше зупинитися.

В наші дні існує справжня чи віртуальна дискусія про те, як, коли і чому виникає експертна техніка. Ф. Раньєрі, К.-Ф. Штукенберг та ін. вважають, що експертна техніка походить із реляційної техніки, а конкретніше із вотуму як однієї із трьох складових стандартної реляції, яка включає також реферат і присуд (див. хоч би заголовок посібника з реляційної техніки Г. Даубеншпека [16]).

Вотум – це колись, а саме до переходу від письмового до усного судового процесу, який у Німеччині мав місце приблизно у середині XIX століття, експертний висновок судді-доповідача про те, як він пропонує колегії суддів вирішити судову справу по суті. Вотум передував у часі складанню присуду і мав форму і стиль, відмінні від форми і стилю складання рішення як такого.

Можна вважати, що матеріально-правовий експертний висновок – це результат абстрагування від процесуальних аспектів комплексного чи комбінованого матеріально- і процесуально-правового експертного висновку, тобто вотуму. Наочно це можна зобразити так:

вотум (реляційної техніки) – (мінус) судовий процес = (дорівнює) експертний висновок експертної техніки

або – загальніше – й так:

реляційна техніка – судовий процес = експертна техніка.

Конкретніше йдеться про таке: у процесі складання вотуму потрібно було розглянути питання допустимості та обґрунтованості позову [17, с. 69–155]. В експертній техніці залишаються тільки питання обґрунтованості, а питання допустимості опускаються, оскільки це і є той процесуальний аспект від якого передусім абстрагуються. Проте не тільки від нього.

Питання обґрунтованості позову в експертній техніці також редукується, а саме в ній не розглядаються питання встановлення обставин справи (фактів), які беруться до уваги так, як вони викладені у навчальному завданні. Отже, залишається питання правознаходження і субсумції [17, с. 47–66], причому субсумція може бути як формальною, так і матеріальною, тобто в сенсі Енгіша, проте, зрозуміло, не одночасно, а потрібно попередньо зробити вибір. Так, ми робимо вибір на користь формальної субсумції.

Для розуміння обґрунтованості позову велике значення має питання конклюдентності (*Schlüssigkeit*, висновуваності) [17, с. 72 і далі] аргументів «за» і «проти» позову. Це ключове питання реляційної техніки і, на нашу думку, і експертної техніки. Воно полягає в тому, що експерт чи казуїст, якщо зважати на предмет експертного аналізу, тобто на справу, випадок, казус, повинен показати, що належним чином і окремо є обґрунтованими як права, так і заперечення прав у позові чи іншому функціонально аналогічному правовому інструменті.

Правіжний метод – це матеріально-правове ядро експертної техніки. Його суть полягає в аналітично, нормативно і емпірично правильному застосуванні основних і допоміжних норм в цілому

і правообґрунтувальних і правозаперечних норм, а також їхніх різновидів зокрема (докладніше див. [45]). Правіжний метод репрезентує у експертній техніці власне і передусім теорію норм, але й певною мірою субсумцію.

Експертний стиль – можна вважати, як вже сказано вище, *pars pro toto* експертною технікою. Він являє собою сукупність вимог до складання експертного висновку, передусім лінгвістичного, але не тільки характеру. Експертний стиль разом із власне експертним висновком характеризують процедурний бік експертної техніки, тобто є тісно пов'язаними із теорією процедур. Експертний стиль цікавий тим, що складання експертного висновку сьогодні прийнято починати із припущення або гіпотези про бажаний правовий наслідок.

Отже, традиційна експертна техніка – це тісне сполучення теорії норм і теорії процедур при складанні академічного експертного висновку про можливість застосування матеріального права. Таке складання має місце в усіх галузях права, а також у сфері захисту прав людини (див. [14, с. 99–130]).

Тож експертна техніка працює при вивченні всього права. Так, у цивільному праві вона ґрунтується спочатку на поділі казусу відповідно до відношень між двома учасниками (Д. Медікус), а потім на застосуванні мнемотехнічних німецьких правил 4W (= Хто бажає що від кого із чого?) та 4E (правіж (= укр. загальна вимога) – чи виник, чи не погашений, чи є заперечення, яке рішення?) (докладно див. [46, *passim*; 15, *passim*]). У кримінальному праві експертна техніка дозволяє належним чином аналізувати окремі склади злочинів, а також відношення між різними складами злочинів. В адміністративному праві експертна техніка дозволяє вирішувати як прості, так і складні питання застосування відповідних норм, в т.ч. шляхом зважування принципів. У захисті прав людини експертна техніка – це техніка застосування принципу пропорційності. Експертна техніка може застосовуватися і у так званих правових галузях *sui generis*, наприклад, у трудовому праві тощо.

Поширення використання експертної техніки на всі правові сфери не можна уявити без експлікації проблеми повного правознаходження, оскільки тлумачення у вузькому сенсі справитися із таким викликом не може.

3. Повне правознаходження в експертній техніці можна розуміти не тільки у сенсі Савінії чи Ерліха, тобто історично, але й цілком аналітично, – передусім у дусі Г.-Й. Коха і Г. Рюссмана, – а тому дещо інакше.

Йдеться про те, що повне правознаходження в сенсі теорії норм можна сприймати як знаходження реконструктивних і конструктивних норм, тобто умовних норм і норм *per se* (норм як таких, неумовних норм).

По той бік нормотворитичного базису експертної техніки, тобто поділу норм на основні (= правообґрунтувальні та правозаперечні) і допоміжні норми, повне правознаходження в контексті теорії процедур можна розуміти як комбінацію відповідно реконструктивної і конструктивної субсумції на протигагу поділу форм застосування права у теорії юридичної аргументації Р. Алексі на субсумцію і зважування [47] чи на внутрішнє і зовнішнє виправдання [48, с. 17–18].

Тоді реконструктивна субсумція буде мати справу з застосуванням і знаходженням умовних норм, а конструктивна – норм *per se*, тобто *prima facie* неумовних норм, які, однак, не можна плутати з безумовними нормами, тобто такими нормами, які не тільки не мають, але й не повинні мати конкретних умов для свого застосування. Тісний зв'язок субсумції і правознаходження дозволяє послідовно говорити про реконструктивне і конструктивне правознаходження, тобто про повне правознаходження в світлі експертної техніки.

Висновки. Наведений вище виклад дозволяє стверджувати, що сьогодні експертна техніка – це мистецтво повного правознаходження. Конкретніше йдеться власне про таке:

1. Повне правознаходження – це так зване абстрактне і/або конкретне питання права (*quaestio juris*), яке не обмежується тільки проблематикою тлумачення права. У Ф. К. фон Савінії додаткова складова такого правознаходження являє собою дальше творення права, у Є. Ерліха – вільне правознаходження тощо. Поняття повного правознаходження можна визначити, зокрема, за допомогою запропонованого Г.-Й. Кохом і Г. Рюссманном розрізнення встановлення і усталення суддею значення слів, що використовуються в процесі обґрунтування правового рішення. Тому можна розрізнити реконструктивне і конструктивне правознаходження, тобто правознаходження, орієнтоване або на встановлення умовної правової норми, або на усталення неумовної правової норми, тобто на усталення норми *per se*.

2. Традиційна експертна техніка – це методика складання експертного висновку студентами про застосування основних та допоміжних норм матеріального права у формі переходу переважно від встановлення норми до встановлення рішення, який відбувається в експертному стилі. Експертний стиль опрацювання юридичного казусу – це форма письмового юридичного аналізу від гіпотези про релевантну норму до констатації релевантного рішення. Така гіпотеза разом з дефініцією є елементом експертного правознаходження.

3. Сучасна експертна техніка – це відповідна методика, яка повинна мати справу не тільки із встановленням, але й з усталенням правових норм, тобто як з даними судді наперед умовними нормами, так і з нормами, створеними самим суддею, тобто нормами *per se*.

Подальший розвиток теми про відношення експертної техніки і теорії юридичної аргументації можливий у напрямку пояснення розуміння експертної техніки як прикладної форми юридичного силогізму.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Stuckenberg C.-F. Der juristische Gutachtenstil als cartesische Methode. *Grundlagen und Dogmatik des gesamten Strafrechtssystems*. Berlin : Duncker & Humblot, 2013. S. 165–186.
2. Wendt M. M. Die Geburt der Gutachtentechnik aus dem Geist des Repetitoriums. Die Geschichte der zivilrechtlichen Falllösungstechnik. Tübingen, 2025. XVIII, 218 S.
3. Dissertationen und Habilitationsschriften bei Joachim Rückert in chronologischer Folge. URL: https://www.jura.uni-frankfurt.de/43858341/02Diss_Habil_7_12_JR.pdf. Дата звернення 30 березня 2026 року.
4. Vogl S. Soziale Gesetzgebungspolitik, freie Rechtsfindung und soziologische Rechtswissenschaft bei Eugen Ehrlich. Baden-Baden : Nomos-Verl.-Ges., 2003. 396 S.
5. Reh binder M. Eugen Ehrlich Leben und Werk des Begründers der Rechtssoziologie = Eugen Ehrlich. The Life and the Work of the Founder of the Sociology of Law. *Ehrlich's Journal*, 2017, [S.1.], v. 1, p. 9–12.
6. Reh binder M. Die Begründung der Rechtssoziologie durch Eugen Ehrlich. 2., völlig neu bearb. Aufl. Berlin : Duncker und Humblot, 1986. 147 S.
7. Reh binder M. Richterliche Rechtsfortbildung in der Sicht von Eugen Ehrlich. *Ritsumeikan Law Review* 3 (1988), S. 91–100.
8. Salagean E. Leben und Werk von Eugen Ehrlich und Manfred Reh binder. Jakob R. *Recht & Psychologie gelebtes Recht als Objekt qualitativer und quantitativer Betrachtung*. Bern Berlin Frankfurt am Main Wien [u.a.] : Lang, 2006. 406 S.
9. Nezhurbida S. Eugen Ehrlich : Bibliographic Index / Sergiy Nezhurbida, Maria Diachuk ; Introd. art. by Manfred Reh binder ; Ed. Slávka Tomaščíková. [Wilmington] : Vernon Press, 2018. XXIII, 350 p.
10. Савчук С. В. Юридична соціологія : предмет та місце в системі юридичних наук. Чернівці : Рута, 2003. 240 с.
11. Ehrlich E. Grundlegung der Soziologie des Rechts. Fünfte Auflage. Berlin : Duncker & Humblot, 2022. 599 S.
12. Ehrlich E. Grundlegung der Soziologie des Rechts. München Leipzig : Duncker & Humblot, 1913. 409 S.
13. Valerius B. Einführung in den Gutachtenstil. 15 Klausuren zum Bürgerlichen Recht, Strafrecht und Öffentlichen Recht. 4. Auflage. Berlin : Springer, 2017. XII, 244 S.
14. Hildebrand T. Juristischer Gutachtenstil. Ein Lehr- und Arbeitsbuch. 4., aktual. u. erw. Aufl. Tübingen : Narr Francke Attempto Verlag, 2024. X, 154 S.
15. Katko P. Bürgerliches Recht : schnell erfaßt. 6., überarb. und aktual. Aufl. Berlin [u.a.] : Springer, 2006. 323 S. : Ill., graph. Darst.
16. Daubenspeck H. Referat, Votum und Urtheil eine Anleitung für praktische Juristen im Vorbereitungsdienst. Berlin : Vahlen, 1884. VIII, 146 S.
17. Schuschke W. Zivilrechtliche Arbeitstechnik im Assessorexamen. Votum, Urteil, Aktenvortrag, Anwaltsgutachten. 36., neu bearb. Aufl. München : Verlag Franz Vahlen, 2023. XXVI, 484 S.
18. Ranieri F. Relationstechnik. Ueding G. *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, Bd. 7: *Pos-Rhet*. Tübingen, 2005. S. 1157–1161.
19. Соколов Е. Німецька методика права: навчальний посібник. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 136 с.
20. Мельник Р. С. Методика вирішення юридичних задач (казусів): теоретичні та практичні аспекти. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 160 с.
21. Циппеліус Р. Юридична методологія / пер., адаптація, приклади з права України і список термінів Роман Корнута. Київ : Реферат, 2004. 176 с.
22. Циппеліус Р. Методика правозастосування ; упоряд. Б. Шлоер ; пер. з нім. Р. Корнута. Київ : Юстиніан, 2016. 191 с.
23. Трутень В. В. Правіжний склад та принцип матеріальної експертизи. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 277–287.

24. Трутень В. В. Експертний стиль опрацювання цивільної справи: про можливість використання в вітчизняній правовій методології. *Науковий вісник Чернівецького університету* : Зб. наук. праць. Вип. 644. *Правознавство*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 68–70.
25. Павлюк А. Г. Поняття відведення, яке перешкоджає виникненню цивільного суб'єктивного права вимоги кредитора. *Науковий вісник Чернівецького університету* : Збірник наук. праць. Випуск 636 : *Правознавство*. Чернівці : ЧНУ. 2012. С. 79–82.
26. Павлюк А. Г. Поняття відведення, яке припиняє цивільне суб'єктивне право вимоги кредитора, що раніше виникло. *Науковий вісник Чернівецького університету* : Збірник наук. праць. Випуск 644 : *Правознавство*. Чернівці : ЧНУ. 2013. С. 92–95.
27. Stammler R. *Theorie der Rechtswissenschaft*. Halle a.d.S. : Buchh. des Waisenhauses, 1911. VII, 851 S.
28. Joerden J. C. *Logik im Recht. Grundlagen und Anwendungsbeispiele*. 3., überarb. u. erg. Aufl. Berlin : Springer, 2018. XXIV, 371 S.
29. Логіка : підруч. / В. Д. Титов, С. Д. Цалін, О. П. Невельська-Гордєєва та ін. ; за заг. ред. В. Д. Титова. Харків : Право, 2005. 208 с.
30. Koch H.-J. Das Frankfurter Projekt zur juristischen Argumentation: Zur Rehabilitation des deduktiven Begründens juristischer Entscheidungen. *Argumentation und Recht (ARSP Beiheft Nr. 14)*, 1980, S. 59–86.
31. Трутень В. В., Павлюк А. Г. Потребовий підхід П. М. Рабіновича і схема аргументації С. Тулміна: потреба як backing? *Науковий спадок Петра Мойсейовича Рабіновича і актуальні проблеми загальнотеорійного правознавства*: Матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 28–29 березня 2025 року) / за ред. проф. М. А. Дамірлі, С. П. Рабіновича. ... Львів: ЛОБФ «Медицина і право», С. 136–141.
32. Neumann U. *Juristische Argumentationstheorie*. Baden-Baden : Nomos, 2023. 230 S.
33. Engisch K. *Einführung in das juristische Denken*. 12., aktual. Aufl. Stuttgart : Verlag W. Kohlhammer, 2018. 292 S.
34. Engisch K. *Logische Studien zur Gesetzesanwendung*. 2. Aufl. Heidelberg : Winter, 1960. 124 S.
35. Bühler A. *Rechtsauslegung und Rechtsfortbildung bei Friedrich Karl von Savigny. Theorie der Interpretation vom Humanismus bis zur Romantik – Rechtswissenschaft, Philosophie, Theologie* : Beiträge zu einem interdisziplinären Symposium in Tübingen, 29. September bis 1. Oktober 1999. Stuttgart, 2001. 2001. S. 329–337.
36. Ерліх Є. Вільне правознаходження та вільне правознавство. *Проблеми філософії права*. 2005. Том III. № 1–2. С. 169–170.
37. Ehrlich E. *Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft* : Vortrag gehalten in d. Jur. Ges. in Wien am 4. März 1903. Leipzig : Hirschfeld, 1903. VI, 40 S.
38. Ehrlich E. Die freie Rechtsfindung. *Das Recht*. 1906. V. S. 35–41.
39. Євген Ерліх Вільне правознаходження (Пер. з нім., наукова редакція та анотація В. В. Трутня). Сучасні українські переклади праць Євгена Ерліха. *Ерліхівський журнал*. Випуск 5. Чернівці : ЧНУ, 2021. С. 5–11.
40. Lautmann R. *Freie und gebundene Rechtsfindung*. Dortmund, 1967. 151 S.
41. Koch H.-J. *Juristische Begründungslehre: eine Einführung in Grundprobleme der Rechtswissenschaft*. München : Beck, 1982. XI, 383 S.
42. Павлюк А. Г. «Хиткі норми I: історія, теорія та експертне значення моделі трьох кандидатів». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. Вип. 9/2025. С. 317–321. http://www.lsej.org.ua/9_2025/69.pdf
43. Zimmermann R. *Juristische Methodenlehre in Deutschland. Rebls Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*. 2019. Vol. 83. No. 2. S. 241–287.
44. Schaller J.-M. Die Anspruchsmethode. *AJP/PJA*. 2011. № 1. S. 3–17.
45. Павлюк А. Г. Правообґрунтувальні та правозаперечні норми: історія виникнення і структура. *Ерліхівський журнал*. 2023. Випуск 7. С. 60–67. <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2023-7.09>.
46. Medicus D. Anspruch und Einrede als Rückgrat einer zivilistischen Lehrmethode. *Archiv für die civilistische Praxis*. 1974. 174 Bd. H. 2/3. S. 313–331.
47. Alexy R. On balancing and subsumption: A structural comparison. *Ratio Juris*. 2003. Vol. 16. Iss. 4. P. 433–449.
48. Alexy R. Die logische Analyse juristischer Entscheidungen. Alexy R. *Recht, Vernunft, Diskurs : Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1995. S. 13–51.

REFERENCES

1. Stuckenberg, C.-F. (2013). Der juristische Gutachtenstil als cartesische Methode. *Grundlagen und Dogmatik des gesamten Strafrechtssystems*. Berlin : Duncker & Humblot, S. 165–186.
2. Wendt, M. M. (2025). Die Geburt der Gutachtentechnik aus dem Geist des Repetitoriums. Die Geschichte der zivilrechtlichen Falllösungstechnik. Tübingen, XVIII, 218 S.
3. Dissertationen und Habilitationsschriften bei Joachim Rückert in chronologischer Folge. Retrieved from: https://www.jura.uni-frankfurt.de/43858341/02Diss_Habil_7_12_JR.pdf . Data zvernennia 30 bereznia 2026 roku.
4. Vogl, S. (2003). Soziale Gesetzgebungspolitik, freie Rechtsfindung und soziologische Rechtswissenschaft bei Eugen Ehrlich. Baden-Baden : Nomos-Verl.-Ges., 396 S.
5. Reh binder, M. (2017). Eugen Ehrlich Leben und Werk des Begründers der Rechtssoziologie = Eugen Ehrlich. The Life and the Work of the Founder of the Sociology of Law. *Ehrlich's Journal*, [S.l.], v. 1, p. 9–12.

6. Reh binder, M. (1986). Die Begründung der Rechtssoziologie durch Eugen Ehrlich. 2., völlig neu bearb. Aufl. Berlin : Duncker und Humblot, 147 S.
7. Reh binder, M. (1988). Richterliche Rechtsfortbildung in der Sicht von Eugen Ehrlich. *Ritsumeikan Law Review* 3 S. 91–100.
8. Salagean, E. (2006). Leben und Werk von Eugen Ehrlich und Manfred Reh binder. Jakob R. *Recht & Psychologie gelebtes Recht als Objekt qualitativer und quantitativer Betrachtung*. Bern Berlin Frankfurt am Main Wien [u.a.] : Lang, 406 S.
9. Nezhurbida, S. (2018). Eugen Ehrlich : Bibliographic Index / Sergiy Nezhurbida, Maria Diachuk ; Introd. art. by Manfred Reh binder ; Ed. Slávka Tomáščíková. [Wilmington] : Vernon Press, XXIII, 350 p.
10. Savchuk, S. V. (2003). Yurydychna sotsiolo hiiia : predmet ta mistse v systemi yurydychnykh nauk. Chernivtsi : Ruta, 240 s.
11. Ehrlich, E. (2022). Grundlegung der Soziologie des Rechts. Fünfte Auflage. Berlin : Duncker & Humblot, 599 S.
12. Ehrlich, E. (1913). Grundlegung der Soziologie des Rechts. München Leipzig : Duncker & Humblot, 409 S.
13. Valerius, B. (2017). Einführung in den Gutachtenstil. 15 Klausuren zum Bürgerlichen Recht, Strafrecht und Öffentlichen Recht. 4. Auflage. Berlin : Springer, XII, 244 S.
14. Hildebrand, T. (2024). Juristischer Gutachtenstil. Ein Lehr- und Arbeitsbuch. 4., aktual. u. erw. Aufl. Tübingen : Narr Francke Attempto Verlag, X, 154 S.
15. Katko, P. (2006). Bürgerliches Recht : schnell erfaßt. 6., überarb. und aktual. Aufl. Berlin [u.a.] : Springer, 323 S. : Ill., graph. Darst.
16. Daubenspeck, H. (1884). Referat, Votum und Urtheil eine Anleitung für praktische Juristen im Vorbereitungsdienst. Berlin : Vahlen, VIII, 146 S.
17. Schuschke, W. (2023). Zivilrechtliche Arbeitstechnik im Assessorexamen. Votum, Urteil, Aktenvortrag, Anwaltsgutachten. 36., neu bearb. Aufl. München : Verlag Franz Vahlen, XXVI, 484 S.
18. Ranieri, F. (2005). Relationstechnik. Ueding G. *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, Bd. 7: *Pos-Rhet*. Tübingen, S. 1157–1161.
19. Sokolov, E., ta in. (2019). Nimetska metodyka prava: navchalnyi posibnyk. Kherson : Vydavnychiy dim “Helvetyka”, 136 s.
20. Melnyk, R. S., ta in. (2020). Metodyka vyryshennia yurydychnykh zadach (kazu siv): teoretychni ta praktychni aspekty. Kyiv : Vydavnychiy dim “Helvetyka”, 2020. 160 s.
21. Tsyppe lius, R. (2004). Yurydychna metodolo hiiia / per., adaptatsiia, pryklady z prava Ukrainy i spysok terminiv Roman Kornuta. Kyiv : Referat, 176 s.
22. Tsyppe lius, R. (2016). Metodyka pravozastosuvannia ; [uporiad. B. Shloer ; per. z nim. R. Kornuta]. Kyiv : Yustynian, 191 s.
23. Truten, V. V. (2012). Pravizhnyi sklad ta pryntsyyp materialnoi ekspertyzy. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*. № 2. S. 277–287.
24. Truten, V. V. (2012). Ekspertnyi styl opratsiu vannia tsyvilnoi spravy: pro mozhlyvist vykorystannia v vitchyzniani i pravovii metodolo hii. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : Zb. nauk. prats. Vyp. 644. Pravoznavstvo. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t, S. 68–70.
25. Pavliuk, A. H. (2012). Poniattia vidvedennia, yake pereshkodzhaie vynykenniu tsyvilnoho subiektyvnoho prava vymohy kredytora. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : Zbirnyk nauk. prats. Vypusk 636 : Pravoznavstvo. Chernivtsi : ChNU. S. 79–82.
26. Pavliuk, A. H. (2013). Poniattia vidvedennia, yake prypyniaie tsyvilne subiektyvne pravo vymohy kredytora, shcho ranishe vynyklo. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : Zbirnyk nauk. prats. Vypusk 644 : Pravoznavstvo. Chernivtsi : ChNU. S. 92–95.
27. Stammler, R. (1911). Theorie der Rechtswissenschaft. Halle a.d.S. : Buchh. des Waisenhauses, VII, 851 S.
28. Joerden, J. C. (2018). Logik im Recht. Grundlagen und Anwendungsbeispiele. 3., überarb. u. erg. Aufl. Berlin : Springer, XXIV, 371 S.
29. Lohika : pidruch. / V. D. Tytov, S. D. Tsalin, O. P. Nevelska-Hordieieva ta in. ; za zah. red. V. D. Tytova. Kharkiv : Pravo, 2005. 208 s.
30. Koch, H.-J. (1980). Das Frankfurter Projekt zur juristischen Argumentation: Zur Rehabilitation des deduktiven Begründens juristischer Entscheidungen. *Argumentation und Recht (ARSP Beiheft Nr. 14)*, S. 59–86.
31. Truten, V. V., Pavliuk, A. H. Potrebovyi pidkhiid P. M. Rabinovycha i skhema arhumentatsii S. Tulmina: potreba yak backing? Naukovyi spadok Petra Moiseiovycha Rabinovycha i aktualni problemy zahalnoteoriinoho pravoznavstva: Materialy mizhnarodnoi naukovo i konferentsii (Lviv, 28–29 bereznia 2025 roku) / za red. prof. M. A. Damirli, S. P. Rabinovycha Lviv: LOBF “Medytsyna i pravo”, S. 136–141.
32. Neumann, U. (2023). Juristische Argumentationstheorie. Baden-Baden : Nomos, 230 S.
33. Engisch, K. (2018). Einführung in das juristische Denken. 12., aktual. Aufl. Stuttgart : Verlag W. Kohlhammer, 292 S.
34. Engisch, K. (1960). Logische Studien zur Gesetzesanwendung. 2. Aufl. Heidelberg : Winter, 124 S.
35. Bühler, A. (2001). Rechtsauslegung und Rechtsfortbildung bei Friedrich Karl von Savigny. *Theorie der Interpretation vom Humanismus bis zur Romantik – Rechtswissenschaft, Philosophie, Theologie* : Beiträge zu einem interdisziplinären Symposium in Tübingen, 29. September bis 1. Oktober 1999. Stuttgart, 2001. S. 329–337.

36. Erlich, Ye. (2005). Vilne pravoznakhodzhennia ta vilne pravoznavstvo. Problemy filosofii prava. Tom III. № 1–2. S. 169–170.
37. Ehrlich, E. (1903). Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft : Vortrag gehalten in d. Jur. Ges. in Wien am 4. Maerz 1903. Leipzig : Hirschfeld, VI, 40 S.
38. Ehrlich, E. (1906). Die freie Rechtsfindung. *Das Recht*. V. S. 35–41.
39. Yevhen Erlich. (2021). Vilne pravoznakhodzhennia (Per. z nim., naukova redaktsiia ta anotatsiia V. V. Trutnia). Suchasni ukrainski perekłady prats Yevhena Erlikha. *Erlikhivskiy zhurnal*. Vypusk 5. Chernivtsi : ChNU, S. 5–11.
40. Lautmann, R. Freie und gebundene Rechtsfindung. Dortmund, 1967. 151 S.
41. Koch H.-J. Juristische Begründungslehre: eine Einführung in Grundprobleme der Rechtswissenschaft. München : Beck, 1982. XI, 383 S.
42. . Pavliuk, A. H. (2025). “Khytki normy I: istoriia, teoriia ta ekspertne znachennia modeli trokh kandydativ”. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. Vyp. 9/2025. S. 317–321. http://www.lsej.org.ua/9_2025/69.pdf
43. Zimmermann, R. 2019. Juristische Methodenlehre in Deutschland. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*. Vol. 83. No. 2. S. 241–287.
44. Schaller, J.-M. (2011). Die Anspruchsmethode. *AJP/PJA*. № 1. S. 3–17.
45. Pavliuk, A. H. (2023). Pravoobhruntuvalni ta pravozaperechni normy: istoriia vynyknennia i struktura. *Erlikhivskiy zhurnal*. Vypusk 7. S. 60–67. <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2023-7.09>.
46. Medicus, D. (1974). Anspruch und Einrede als Rückgrat einer zivilistischen Lehrmethode. *Archiv für die civilistische Praxis*. 174 Bd. H. 2./3. S. 313–331.
47. Alexy, R. (2003). On balancing and subsumption: A structural comparison. *Ratio Juris*. Vol. 16. Iss. 4. Pp. 433–449.
48. Alexy, R. (1995). Die logische Analyse juristischer Entscheidungen. Alexy R. *Recht, Vernunft, Diskurs : Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, S. 13–51.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)



Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

ДО УВАГИ АВТОРІВ FOR AUTHORS

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ

Редакція журналу приймає до публікації наукові статті, есе, лекції, рецензії на книги, а також переклади праць Євгена Ерліха.

Стаття повинна бути створена особисто тією особою (особами), що вказана (вказані) як автор (автори); не повинна бути опублікованою (повністю або частково) чи перебувати на розгляді щодо опублікування у будь-якому іншому виданні.

Статті повинен бути властивий науковий стиль викладу матеріалу (точність, лаконічність, логічність, зрозумілість) та високий науковий рівень.

Наукова стаття має містити такі **структурні елементи**:

- 1) постановку проблеми та визначення її зв'язку з важливими науковими чи практичними проблемами;
- 2) оцінку ступеня наукової розробки проблеми із зазначенням невирішених попередниками аспектів загальної проблеми, розв'язанню котрих присвячується стаття;
- 3) мету дослідження;
- 4) конкретні задачі дослідження;
- 5) обґрунтування методології дослідження (в тому випадку, якщо вона містить новизну і може зацікавити читача, зважаючи на предмет статті);
- 6) виклад основного матеріалу дослідження та здобутих автором (авторами) наукових результатів;
- 7) висновки, у яких стисло зазначається, в чому саме полягає досягнення поставленої мети та вирішення конкретних задач дослідження.

Дані елементи у тексті виділяти не потрібно.

Порядок розміщення структурних елементів:

- Рубрика журналу.
- Назва (не більше 15 повнозначних слів), котра повинна точно відображати зміст праці, містити ключові слова.
- УДК.
- Ім'я, прізвище автора(ів), науковий ступінь і вчене звання, посада, місце роботи/навчання, електронна пошта, номер ORCID (<http://orcid.org/>), Scopus-Author ID (зазначається за наявності індексованих публікацій у Scopus).
- Анотація (обсягом не менш як 1800 знаків) – містить коротку стислу характеристику змісту праці і результатів досліджень, що дозволяє читачеві зрозуміти, чи може зацікавити його повний текст рукопису.
- Ключові слова. Сукупність ключових слів повинна відповідати основному змісту статті, відображати результати дослідження і забезпечувати їх тематичний пошук. Ключові слова потрібно подавати у називному відмінку через кому.

Перелічені структурні елементи подаються українською і англійською мовами.

Усі аббревіатури та скорочення, за винятком загальноприйнятих, повинні бути розшифровані при першому використанні у тексті. Необхідно точно вказувати джерело згадуваних у статті цитат, цифрових і фактичних даних. Бібліографічні посилання в тексті оформляються за допомогою квадратних дужок. Перша цифра – порядковий номер праці в списку літератури, друга – сторінка цитованої праці (наприклад [2, с. 148], або [4, ст. 26] – якщо посилання на статтю закону).

Список літератури подається в кінці статті (в алфавітному порядку або в порядку згадування) під назвою «Використані матеріали». При оформленні бібліографічних посилань та списку літератури слід дотримуватись ДСТУ 8302:2015. Також подається список літератури, оформлений латиницею – References. Даний список оформлюється згідно з міжнародним стандартом APA.

Відповідальність за зміст і достовірність рукопису несе автор.

Редакційна колегія зберігає за собою право редагувати рукописи, а після публікації розмішувати їх на веб-сайті журналу.

REQUIREMENTS FOR MANUSCRIPTS

Ehrlich's Journal admits for publication Articles, Essays, Book Reviews and translations of Eugen Ehrlich's papers in English and Ukrainian.

The paper must be created individually by the person(s) indicated as the author (authors). The paper should not have been published, and should not be reviewed for publication elsewhere.

The manuscript must be written in a scientific style of presentation of the material (accuracy, conciseness, logic, clarity) and have a high scientific level.

The article sent to the Journal should include the following elements:

1) description of the problem and research area and its connection with important scientific or practical tasks;

2) review of scientific publications on the topic of research with the indication of the unsolved aspects of the general problem to which this article is devoted;

3) purpose of the research;

4) specific objectives of the research, solution of which is required to achieve the purpose of the research;

5) justification of the research methodology (in the case if it contains novelty and may interest the reader, taking into account the subject of the article);

6) presentation of the main research material with full scientific substantiation of the received scientific results;

7) conclusions which summarize briefly, what exactly is the achievement of the purpose and the solution of specific research tasks.

These elements are not required to be highlighted in the text.

Manuscript should include:

- The section of the journal.
- The title should include reflect the content of the paper; contain keywords, but no more than 15 full-wording words.
- UDC.
- The first name, surname of each author, academic degree, position, name of scientific institution (including department), E-mail address, ORCID and ResearcherID identifiers (if any).
- Abstract of no less than 1800 symbols (summarizes the paper and research results and allows the reader to understand, whether it's full text is interesting).
- The set of keywords should correspond to the main content of the article, reflect the results of the research and provide the thematic search. Keywords must be submitted in the nominal case.

The listed structural elements are presented in Ukrainian and English.

All abbreviations, except for common, may be introduced when first occurred in the text. It is necessary to indicate precisely the source of citations quoted in the manuscript, numerical and factual data. Bibliographic references in the text are made using square brackets with two numbers. The first is the number of the sources in the list of literature (references), the second is the number of the page of the quoted source (for example [2, 148], or [4, art. 26] – if reference to the article of the legal material).

If the paper is in Ukrainian, the references should be given in the end of the paper in two formats:

- 1) USED MATERIALS (in Cyrillic), presented according to the national standards 8302:2015
- 2) References (in Latin), presented according to the international standard APA.

The author is responsible for the content and authenticity of the manuscript.

ПОЛІТИКА РЕЦЕНЗУВАННЯ

Процес рецензування

«Ерліхівський журнал» публікує лише ті матеріали, що успішно пройшли процедуру рецензування. Усі матеріали, які надходять до редакції «Ерліхівського журналу», проходять «подвійне ‘сліпе’ рецензування». Воно здійснюється двома незалежними рецензентами, котрі діють окремо, не знають про оцінки один одного. Імена рецензентів та авторів приховані один від одного.

Матеріал, що надсилається на розгляд «Ерліхівського журналу», перш за все має відповідати тематичним та технічним вимогам. Якщо матеріал не відповідає вимогам журналу, він одразу повертається автору для виправлення. Рецензування та публікація рукописів є настільки оперативною, наскільки це можливо. Як правило, рецензентам пропонується надати відповідь до 2 тижнів.

Рецензування передбачає співпрацю з експертами в конкретній (вузькій) галузі, які є кваліфікованими і здатні забезпечувати об'єктивний розгляд.

Остаточне рішення щодо публікації приймає редакційна колегія та головний редактор, зокрема.

На підставі рішення, котре приймається із врахуванням отриманих рецензій, авторам надсилається лист електронною поштою, який містить загальну оцінку статті і остаточне рішення щодо прийняття до публікації чи відхилення рукопису.

Інструкція для рецензентів

Оцінювання включає два етапи: попередній огляд та детальний огляд.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів – є ключовими аспектами, які повинні бути відзначені в рецензії (форма рецензії додається).

Попередній огляд дає можливість рецензенту дослідити загальну цінність матеріалу і повинен містити відповіді на питання:

- Чи є актуальною наукова проблема, обрана автором?
- Чи чітко сформульовано мету та завдання дослідження?
- Чи відповідає стиль і логіка викладу тексту науковій природі матеріалу?
- Чи містяться посилання на актуальну літературу з обраної проблеми?

Детальний огляд ґрунтується на розгорнутому дослідженні рукопису і включає наступні питання:

- Чи має місце особистий внесок автора у вирішення поставленої проблеми?
- Чи використовуються в дослідженні новаторський та творчий підходи?
- Чи чітко представлено отримані результати?
- Чи містяться в роботі значимі результати?
- Чи мають отримані результати теоретичне значення?
- Чи мають отримані результати прикладне значення?
- Чи можна вважати рукопис цінним внеском для галузі?

Рецензенту також пропонується надати коментарі щодо рукопису із зазначенням обов'язкових та рекомендованих змін.

I, насамкінець, рецензент підводить *підсумок* щодо рецензованої роботи:

- 1) рекомендувати рукопис до друку;
- 2) рекомендувати рукопис до друку після відповідних виправлень та вдосконалень;
- 3) відхилити рукопис.

Політика рецензування «Ерліхівського журналу» покликана забезпечувати найвищі стандарти опублікування рукописів. Добір рецензентів проводиться із врахуванням їх спеціальних знань та наукового досвіду.

THE REVIEW POLICY

Review Process

«Ehrlich's Journal» publishes only those materials that have successfully passed the review process. All materials submitted to the «Ehrlich's Journal» are double-blind reviewed. It is carried out by two independent reviewers who operate separately and don't know about each other assessments. The names of the reviewers and authors are hidden from each other.

The material sent to the «Ehrlich's Journal» primarily should correspond to the thematic and technical requirements. If the material does not correspond to requirements of the Journal, it is being immediately returned to the author to make corrections. Reviewing and publishing of manuscripts are as prompt as possible. Reviewers are proposed to give an answer within 2 weeks.

Reviewing involves collaboration with experts in specific (narrow) field, who are qualified and able to provide an objective review.

The final decision on paper is made by the Editorial Board and Editor-in-Chief.

On the basis of the decision, which was adopted with taking into account the received reviews, the authors are sent an email, containing an overall assessment of the manuscript and the final decision in relation to an acceptance to the publication or rejection of the manuscript.

Instructions for Reviewers

Evaluation involves two stages: a preliminary overview and a detailed review.

Validity and authenticity of the results – are key aspects that should be noted in the review (The Review Form added).

Preliminary review of the manuscript gives an opportunity to the reviewer to investigate the overall value of the material and should contain the answer to the questions:

- Is the scientific issue, chosen by the author, relevant?
- Are the purpose and objective of the research properly formulated?
- Do the style and the logics of rendering correlate with the scientific nature of the material?
- Are the references to the relevant literature on the issue, present?

Detailed review of the manuscript based on an expanded study of the manuscript and includes the following items:

- Does the author personally contribute to solving the designated issue?
- Are the innovative and creative approaches being used in the research?
- Are the achieved results clearly presented?
- Does the work include significant results?
- Do the achieved results have a theoretical value?
- Do the achieved results have a practical value?
- Can the manuscript be considered as a valuable contribution to the sphere?

The reviewer is also suggested to present comments to the paper and to suggest mandatory and recommended amendments.

Finally, the reviewer is asked to present the conclusion:

1. Recommend the manuscript to be published.
2. Recommend the manuscript to be published after appropriate amendments and improvements.
3. Reject manuscript.